MIKÄ ON VIHREÄ JA PUUSSA?

SUOMALAISEN NYKYARVOITUSPERINTEEN OMINAISPIIRTEITÄ

Suomen kielen
pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopistossa
joulukuussa 2007

Anne Karuaho

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Kielten laitos
Tekijä – Author Karuaho, Anne	
Työn nimi – Title *Mikä on vihreä ja puussa*? Suomalaisen nykyarvoitusperinteen erityispiirteitä	
Oppiaine – Subject Suomen kieli	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Joulukuu 2007	Sivumäärä – Number of pages 77 + 1 liites.

Tiivistelmä – Abstract

Tämän tutkielman avulla tarkoituksenani oli tarkastella suomalaisen nykyarvoitusperinteen erityispiirteitä. Taustana työssä toimii vanha arvoitusperinne, jolla tarkoitetaan tässä eri kokoelmissa 1700-luvun lopulta 1940-luvulle julkaistuja arvoituksia. Uusi arvoitusperinne tarkoittaa tässä erityisesti niitä arvoituksia, jotka ovat syntyneet tai tulleet Suomeen 1900-luvun loppuvuosikymmeninä, noin 1960-luvulta eteenpäin.

Tätä tutkielmaa varten on kerätty kuopiolaisilta 2.-, 6.- ja 8.-luokkalaisilta heidän tuntemaansa ja käyttämäänsä arvoitusperinnettä. Keräyksessä käytin apuna lomakekyselyä, joka toteutettiin äidinkielen tunnin aikana. Aineistoni koostui 78 lomakkeesta, joissa oli yhteensä 249 arvoitusta. Lisäksi aineistona on käytetty eri vuosikymmeninä julkaistuja arvoituskokoelmia.

Tutkimukseni keskeisenä lähtökohtana oli tarkastella, kuinka arvoitusperinne on muuttunut vuosikymmenien, yhteiskunnan ja kulttuurin muutosten myötä. Halusin selvittää, onko uudemmassa arvoitusperinteessä jäljellä vanhan arvoitusperinteen piirteitä ja arvoitustyyppejä vai onko syntynyt kenties aivan uusia arvoitusmuotoja. Tarkastelin myös arvoitusten sanastoa ja aiheistoa sekä sitä, millaisia ilmaisumuotoja huumori ja komiikka kielessä ottavat. Yhdeksi pääkysymykseksi nousi myös arvoitusten ja arvoitusvitsien funktio. Miksi arvoituksia kerrotaan? Työssä tutkitaan lisäksi arvoitusten pragmatiikkaa ja tarkastellaan, kuinka paljon nykyajan koululaiset käyttävät arvoituksia ja kenelle he niitä kertovat. Työssä selvitetään sukupuolten välisiä eroja arvoitusten määrissä ja kerronnassa.

Aineistoni perusteella voidaan sanoa, että arvoitusperinne on muuttunut huomattavasti vuosikymmenien saatossa sekä sanastonsa että aiheistonsa osalta. Vanhantyyppisiä arvoituksia (*Aitta kulkee, mies sisässä. – Vene*) ei enää esiinny kovinkaan paljon nykyisessä perinteessä, vaan tilalle on syntynyt aivan uusi muoto, arvoitusvitsi. Arvoitusvitsit ovat monesti mielettömiä piloja, joihin kysyjä ei odotakaan vastausta (*Mikä on laakson ja vuoren välissä? – Ja-sana*). Perinteessä on kuitenkin huomattavissa, että vanha ja uusi perinne elävät osin rinnakkain. Luokka-asteita tarkasteltaessa havaittiin, että 6.-luokkalaiset tytöt ovat arvoitusten pääasiallisia käyttäjiä.

Asiasanat – Keywords Arvoitus, arvoitusvitsi, huumori, kulttuuri

Säilytyspaikka – Depository Fennicum

Muita tietoja – Additional information

SISÄLLYS

1. JOHDANTO 1
1.1. Tutkimuksen taustaa ja tavoitteita 1
1.2. Tutkimusaineisto 2
1.3. Tutkimustilanne 5
1.4. Arvoitus ja vitsi 6

2. HUUMORI, KIELI JA KULTTUURI 8
2.1. Mitä huumori on 8
2.2. Huumorikerronnan ominaisuuksia 9
2.3. Esittäjän rooli kertomustilanteessa 11
2.4. Vitsin tunnistettavat kaavat 12
2.5. Me ja muut 14
2.6. Arvoitusvitsit ja maailmankuva 16
2.7. Kuinka huumoria tuotetaan kielessä 17

3. VANHA ARVOITUSPERINNE 20
3.1. Vanhan arvoituksen ominaispiirteitä 20
3.2. Vanhojen arvoitusten pragmatiikkaa 21
3.3. Vanhan perinteen ominaispiirteitä 22
3.4. Kerättyä perinnettä – arvoituskokoelmat 24
3.5. Vanhan perinteen arvoitustyypit 26
3.6. Seksuaaliarvoitukset 28
3.7. Vanhan perinteen vakiintuneet ilmaisukaavat 31
3.8. Vanhojen arvoitusten kielestä 34
3.9. Perinteen vanheneminen 36

4. NYKYINEN ARVOITUSPERINNE 38
4.1. Arvoitusten määrät ja teemat 38
4.1.1. 2.-luokkalaisten arvoitukset 38
4.1.2. 6.- ja 8.-luokkalaisten arvoitukset 39
4.1.3. Erot tyttöjen ja poikien välillä 42
4.2. Nykyarvoitusten pragmatiikkaa 45
4.3. Arvoitusperinteen muuttuminen 47
4.4. Nykyperinteen arvoitustyypit 49
4.5. Nykyperinteen seksuaaliarvoitukset 53
4.6. Nykyarvoitusperinteen kielestä 55
4.7. Nykyarvoitusten ja arvoitusvitsien funktio 57
4.7.1. Arvoitukset viihdyttäjinä 57
4.7.2. Arvoitukset ryhmien rajaajina 57
4.7.3. Arvoitukset roolien ylläpitäjinä 59
4.7.4. Arvoitukset kapinan ilmaisijoina 63
4.7.5. Arvoitukset tunteiden purkajina 66
4.7.6. Arvoitukset kulttuurin muuttajina 69
4.8. Huumoriperinteen välittyminen 70

5. LOPUKSI 73

LÄHTEET **75**
LIITE

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimuksen taustaa ja tavoitteita

Kaikki me varmasti olemme jossain ikävaiheessa kertoneet arvoituksia. Usein olemme arvuutelleet niitä edes tietämättä, että käyttämäämme pienfolkloren lajia kutsutaan arvoitukseksi. Muistan itse, kuinka kerroimme koulussa toisillemme arvoituksia vitsikirjoista ollessani ala-asteella, 1980-luvun loppupuolella, ja kotona väsytimme vanhemmat arvuuttelemalla heiltä. Halusinkin tutkimuksellani selvittää, kuinka suosittu arvoitus on perinteen lajina nykyisten peruskoululaisten arjessa; kuinka paljon kouluikäiset tuntevat ja käyttävät arvoituksia.

Tutkin pro gradu -työssäni uuden suomalaisen arvoitusperinteen erityispiirteitä. Jotta uudemman arvoitusperinteen tutkiminen olisi hedelmällistä, on rinnan tarkasteltava vanhaa perinnettä ja sen erityispiirteitä ja näin vertailtava mahdollisesti syntyneitä eroja. Selvitän, minkälaisia muutoksia kulttuurin ja sitä kautta kielen muuttuminen on tuonut tähän suomalaiseen pienfolkloren haaraan. Tutkin myös arvoitusperinnettä sen sanaston, pragmatiikan ja arvoitusten kompleksisuuden kannalta sekä sitä, millä keinoin huumori ilmaistaan kielessä. Tarkastelen, mitä arvoituksia nykypäivän peruskouluikäiset tuntevat ja käyttävät aktiivisesti. Selvitän myös, missä tilanteissa ja paikoissa he arvoituksia kertovat sekä kuinka perinne leviää. Lisäksi tutkimuksessani selvitän, kuinka arvoitusten määrä ja laatu muuttuu iän lisääntyessä ja onko sukupuolten välillä eroja.

Tutkielmassa siis tarkastellaan vanhaa ja uutta arvoitusperinnettä. Vanhalla arvoitusperinteellä tarkoitetaan tässä arvoituksia, jotka on kerätty ja julkaistu eri kokoelmissa 1700-luvun lopulta 1940-luvun loppuun saakka. Uusi arvoitusperinne käsittää tässä erityisesti niitä arvoituksia, jotka ovat syntyneet tai tulleet Suomeen 1900-luvun loppuvuosikymmeninä, noin 1960-luvulta eteenpäin.

Keskeisenä taustateoriana olen käyttänyt vanhan arvoitusperinteen osalta Annikki Kaivola-Bregenhøj´n luomaa formulaluokkajakoa. Uudemman arvoitusperinteen osalta tärkeimpinä lähteinä ovat olleet Leea Virtasen ja Ulla Lipposen tutkimukset nykyisestä arvoitusperinteestä.

1.2. Tutkimusaineisto

Tutkimusongelmia ratkoakseni olen kerännyt peruskoululaisilta heidän käyttämiään ja tuntemiaan arvoituksia. Tutkimukseni aineisto koostuu kahdella eri tutkimuskerralla kerätystä materiaalista.

Tutkimuksen ensimmäisen otoksen keräsin silloisilta 2.- ja 6.-luokkalaisilta Kuopiossa pienehkössä, noin 100 oppilaan alakoulussa. Koulun oppilaat tulevat läheisiltä pientaloalueilta sekä kerrostaloalueelta, jotka sijaitsevat lähekkäin, noin kolmen kilometrin säteellä toisistaan. Tutkimuspäiväksi valikoitui 8.5.2002. Yhteistyötä ja päivämäärän sopimista helpotti se, että 2. luokan opettajana toimi opettaja, joka toimi itselläni luokanopettajana vuosina 1982–1988 ja oli näin ollen siis tuttu henkilö. Tämän seikan vuoksi käytännön asiat sujuivat hyvin ja molempien luokkien opettajat olivat mukana yhteistyössä.

Tutkimuksen toiseen vaiheen, kyselyn kahdeksasluokkalaisille, tein toukokuussa 2003 Kuopiossa. Samaan kiinteistöön oli sijoitettu sekä ylä- että alakoulu, yläkoulun puolella opiskeli tuolloin noin 200 oppilasta. Koulu sijaitsee ensimmäiseen tutkimuskouluun nähden vastakkaisella puolella kaupunkia. Alue on noin neljän kilometrin päässä Kuopion keskustasta sijaitseva lähiö, jossa sekä pientalo- että kerrostaloasustusta. Lähiössä on paljon opiskelija-asuntoja ja jonkin verran maahanmuuttajia. Toimin lukuvuonna 2002–2003 kyseisessä koulussa äidinkielen opettajana, joten koulu ja oppilaat olivat tuttuja ja tutkimustilanne oli helppo järjestää.

Tutkimuksen ensimmäisessä vaiheessa lomakekyselyyn vastasi 28 peruskoulun toisluokkalaista ja 33 kuudesluokkalaista. Keväällä 2003 tein tutkimuksen toisessa vaiheessa saman kyselyn 17:lle peruskoulun kahdeksasluokkalaiselle. Koulu oli yläaste, jossa tuolloin opiskelivat vuosiluokat 7–9. Yhteensä tutkimukseen osallistui näin 78 informanttia.

Tutkimuksen tapahtuma-ajankohtana jokaisella luokka-asteella toimi äidinkielen tunti. Paikallaan on varmasti pohtia, kuinka paljon vastauksiin varsinkin alaluokilla vaikutti opettajan läsnäolo, vaikka opettajat eivät heidän vastauksiaan nähneetkään.

Valitessani kysymykseen tulevia luokka-asteita piti ottaa huomioon, että ikäryhmien välillä olisi tarpeeksi ikävuosia välissä, jotta tutkimus olisi järkevä tehdä. Ei olisi tarkoituksenmukaista valita tutkimukseen toisiaan liian lähellä olevia luokka-asteita. Lopulta päädyin 2. ja 6. luokkaan; toisluokkalaiset olisivat tutkimushetkellä 7–8-vuotiaita ja kuudesluokkalaiset 12–13-vuotiaita. Nämä ikäluokat valitsin siksi, että lapsen psyykkinen ja erityisesti kielellinen kehitys on nopeaa kyseisinä ikävuosina. Arvioin myös, että alakouluikä

on todellista arvoitusten ja arvoitusvitsien kulta-aikaa, jolloin arvoituspiloja käytetään ja kerrotaan paljon. Tutkimuksen toisessa vaiheessa otin mukaan myös silloisen yläkoulun 8. luokan, koska halusin selvittää, kuinka arvoitusten käyttö ja tuntemus muuttuu yläkoulun puolelle, enemmän aikuisten maailmaan siirryttäessä. Kyseisten ikäryhmien valintaan vaikutti myös se, että juuri näinä ikäkausina lapsen ajattelun ja kielellisen kyvyn kehittyminen on hyvin voimakasta ja nopeaa, ja oletin, että eroja varmasti tulisi esiin ikäryhmien välillä. Hypoteesini oli, että tytöt olisivat kielellisesti lahjakkaampia kuin pojat ja olisivat näin ollen kaikissa tutkimissani ikäryhmissä arvoitusten pääkäyttäjäryhmää. Arvioin myös, että kuudesluokkalaiset tuntevat ja käyttävät tutkimistani ikäryhmistä arvoituksia huomattavasti enemmän kuin toisluokkalaiset. Kahdeksasluokkalaiset eivät enää ole oletukseni mukaan arvoitusten pääkäyttäjiä. Tutkimuksen toisessa vaiheessa arvioin, että eri koulujen alueilla ei tunnettaisi ja käytettäisi juurikaan samoja arvoituksia, etenkään asiantuntija-arvoitukset eivät olisi siirtyneet vuodessa toiselle puolelle taajamaa.

Tutkimukseni apuvälineeksi valikoitui kyselylomake, sillä haastattelut olisivat vieneet liian paljon aikaa. Arvioin, että kyselylomakkeen käyttö toisi parhaan mahdollisen hyötysuhteen tutkimukselle. Tarkoituksenmukaisimmaksi malliksi osoittautui avoin, strukturoitu kyselylomake (ks. LIITE 1). Lopulta lomakkeeseen valikoitui kolme kysymystä. Arvioin, että suurempi kysymysten määrä saattaisi tuottaa ongelmia etenkin 2.-luokkalaisille, esimerkiksi juuri ajankäytön suhteen. Kysymyksiä olisi siis oltava mahdollisimman vähän, koska arvioin, että tutkimukseen käytettävä aika olisi yksi oppitunti. Oletin, että tarkoin määritellyt kysymykset olisivat tutkimukselleni sopivimpia; niillä voi saada nopeasti kuvan tutkittavan perinnetuotteen yleisyydestä ja suosiosta eri ikä- ja sukupuoliryhmissä. Kysymysten olisi oltava myös mahdollisimman yksinkertaisia ja yksiselitteisiä ja helposti ymmärrettäviä, koska kyselylomake tulisi olemaan sama kaikilla luokka-asteilla ja esimerkiksi 2.-luokkalaiset eivät todennäköisesti ymmärtäisi kovin monimutkaisia lauserakenteita. Arvioin, että avoin kyselylomake voisi olla liian vaikea 2.-luokkalaisille ja vaihtoehtokysymykset taas liian yksinkertaisia 6.-luokkalaisille. Vaihtoehtokysymykset olisivat voineet myös johdatella tutkimustilannetta ja näin vääristää tuloksia. Kysymysten laatiminen olikin hieman ongelmallista, koska tasoerot 2.- ja 6.-luokkalaisilla esimerkiksi luetun ymmärtämisessä ja kirjoitustaidossa voivat olla varsin suuria. Myös esimerkiksi muistikapasiteetissa ja keskittymiskyvyssä on eroja. Lopulta päädyin kolmeen yksinkertaiseen kysymykseen, joiden arvioin olevan olennaisimmat tutkimukseni kannalta. Koska halusin selvittää arvoitusten tietämyksen määrää ja arvoitusten teemoja, ensimmäiseksi kysymykseksi valitsin yksinkertaisesti *Kirjoita arvoituksia*. Arvoitusten pragmaattisen puolen selvittämiseksi

muotoutuivat toiseksi ja kolmanneksi kysymykseksi *Kenelle kerrot arvoituksia?* ja *Milloin ja missä paikoissa kerrot arvoituksia?* Nimitietoja tai muita taustatietoja, esimerkiksi sisarusten lukumäärää tai vanhempien koulutusta, en katsonut aiheelliseksi pyytää, koska silloin tutkimus olisi paisunut liian suureksi. Näin ollen lapset merkitsivät lomakkeeseen vain sukupuolensa ja ikänsä.

Lomakkeen ensimmäisellä kysymyksellä (Kirjoita arvoituksia) halusin selvittää, mitä arvoituksia oppilaat muistavat. Arvoitusfolklore on myös muistin, ei pelkästään kokoomateosten, varassa eteenpäin siirtyvää perinnettä, joten oli oletettavaa, että oppilaat tuntisivat enemmän arvoituksia, kuin he muistaisivat juuri sillä tutkimushetkellä. Tämäntyyppisiä perinteentaitajia voidaan kutsua passiivisiksi perinteenkannattajiksi. Tällaisilla passiivisilla perinteenkannattajilla on myös oma merkityksensä; he ovat kaikupohjana perinteelle ja heidän ymmärryksensä on tärkeä tapojen leviämiselle. Heidän avullaan voidaan myös tarkistaa traditiota, niin että se säilyy muuttumattomana. (Virtanen 1991a: 28.) Tutkimuksen alle halusin ulottaa myös sen, kuinka paljon eri ikäryhmillä olisi samoja arvoituksia. Arvoitusfolklore, kuten muutkin perinteen lajit, leviävät niin horisontaalisesti, ryhmältä toiselle, kuin vertikaalisestikin, sukupolvelta toiselle. Tavallisesti huumori on hyvin konteksti- ja ryhmäsidonnaista, joten oletin, että varsinkin samoja asiantuntemusarvoituksia eli arvoituksia, jotka ratkaistaakseen on omattava erityistietoja, ei eri ikäryhmillä esiintyisi. Halusin myös selvittää, missä määrin esimerkiksi ajankohtaiset tapahtumat näkyvät lasten perinteessä ja koululaishuumorissa ja tuntevatko kouluikäiset lapset vielä vanhoja perinteisiä arvoituksia vai olisivatko kaikki heidän tuntemansa arvoitukset nykyisiä arvoituspiloja. Halusin tarkastella myös, kuinka paljon arvoitusten määrä muuttuu mentäessä 2. luokalta 6. luokalle ja siitä eteenpäin 8. luokalle, sekä sitä, kuinka paljon sukupuolten välillä olisi eroja. Halusin selvittää myös, millaisin kielellisin keinoin huumori ilmaistaan oppilaiden arvoituksissa. Hypoteesinani oli, että sekä arvoitusten määrä että arvoitusten kompleksisuus kasvaa siirryttäessä toiselta luokalta kuudennelle.

Tarkastelen aineistoani analysoiden vastauksia sekä kvalitatiivisesti että kvantitatiivisesti. Esittelen tuloksiani käyttäen apuna taulukoita, joista näkyvät sukupuolten ja ikäryhmien erot. Aineistostani poimimissani esimerkeissä olen noudattanut alkuperäistä, vastauslomakkeessa ollutta kirjoitusasua, jonka perässä on mahdollinen selventävä kommentti hakasulkeissa. Jatkossa viitatessani keräämääni aineistoon käytän alakoulusta koodia A ja yläkoulusta koodia B. Koodit on merkitty sulkeisiin aineistoesimerkin perään. Sulkuihin on lisäksi merkitty vastaajan sukupuoli (p tai t) ja luokka-aste (2, 6 tai 8).

1.3. Tutkimustilanne

Molemmat A-koulun tutkimusluokista olivat melko suuria. 2. luokalla oli 28 oppilasta ja 6. luokalla 33. Kukaan oppilaista ei ollut tutkimuspäivänä poissa, joten vastausprosentti molemmilla luokilla oli 100. Tein tutkimuksen aamupäivällä ensin 2. luokalle. Tunti oli viimeinen tunti ennen ruokailua, mikä saattoi vaikuttaa jonkin verran tuloksiin; oppilaat tosin tuntuivat suhteellisen rauhallisilta ja keskittyneiltä. Kävin lomakkeen läpi oppilaitten kanssa ja neuvoin oppilaita suullisesti ennen lomakkeen täyttämistä, koska kysymykset herättivät oppilaissa hieman hämmennystä. Suurin ongelma tuntui olevan kysymys 1, ”Kirjoita arvoituksia” (ks. LIITE 1). Monet oppilaat eivät oikein ymmärtäneet, mitä arvoitus tarkoittaa. Kerroin oppilaille esimerkin Ulla Lipposen Ujo piimä -nykyarvoituskokoelmasta ja kysyin luokalta, kuinka moni on lukenut Lipposen kirjan, sekä muistutin heidän lukukirjansa esimerkeistä ja näytin kyseisen sivun kirjasta. Toisluokkalaisten lukukirjassa Uusi iloinen lukukirja on kerrottu lyhyesti suomalaisesta kansanperinteestä ja esitelty muutamia vanhoja arvoituksia, joista seuraavassa esimerkki:

> Mikä kana ei muni?
> – Porkkana.

Luokanopettaja kertoi heidän käyneen aiemmin keväällä läpi vanhoja arvoituksia, ja tämä seikka vaikuttikin selvästi tuloksiin. Yleisesti ottaen oppilaat tuntuivat motivoituneilta, vastalauseita ei kuulunut ja selventävien ohjeiden jälkeen oppilaat tarttuivat toimeen innokkaasti.

Kuudesluokkalaisten kohdalla ei juuri ollut ongelmia, eikä heitä tarvinnut neuvoa kovinkaan paljon. Kävin heidänkin kanssaan perusasiat ja kerroin, mitä heiltä odotin. Kerroin myös muutamia esimerkkejä arvoituksista, uudesta ja vanhasta perinteestä. Kuudennen luokan opettaja, koulun rehtori, vaikutti oletettavasti jonkin verran tuloksiin. Hän kielsi oppilaita kyselyn alussa kirjoittamasta ”niitä kaikkein tuhmimpia arvoituksia, joita leirikoulussakin toisillenne kertoilitte”. Rehtorilla oli selvästi pedagoginen ote tilanteeseen, eikä hän ymmärtänyt näin vaikuttavansa tuloksiin. Yritin korjata tilanteen kumoamalla rehtorin kiellon ja sanoin, että kaikki pitää kirjoittaa, joten en osaa sanoa, kuinka paljon tulokset vääristyivät. Hypoteesinani oli, että juuri kuudesluokkalaiset tuntisivat ja käyttäisivät varsin paljon esimerkiksi seksuaaliarvoituksia, ja juuri sentyyppisiä arvoituksia kuudesluokkalaisilla oli varsin vähän, muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta ei lainkaan. Kumpaakin luokkaa, sekä 2.

että 6. luokkaa, kehotin keksimään omia arvoituksia ja vitsejä, jos oppilas ei muistanut muuten mitään arvoituksia.

B-koulussa, kahdeksasluokkalaisille, tein lomakekyselyn keväällä 2003 lukuvuoden loppupuolella toukokuussa. Luokkaa ei juurikaan tarvinnut ohjeistaa. He ymmärsivät tehtävän kerrottuani esimerkin nykyarvoituksesta. Oppilaita luokalla oli 17, eikä kukaan ollut kyseiseltä tunnilta poissa, joten vastausprosentti myös kahdeksasluokkalaisten osalta oli 100. Tutkimusajankohtana toimi äidinkielen tunti.

1.4. Arvoitus ja vitsi

Vanhassa arvoitusperinteessä arvoitukset on ollut tapana jakaa kolmeen erilliseen luokkaan: varsinaisiin arvoituksiin (*Mitä kaikki yhtä aikaa tekevät? – Vanhenevat*), kompakysymyksiin (*Mitä valkoinen hevonen tekee kuutamolla? – Varjon*) ja asiantuntemusarvoituksiin (*Tie väsyy, lähde janoo, leivällä on nälkä? – Jeesus uupuu ristin alla*). Annikki Kaivola-Bregenhøj (1977) on todennut vanhassa arvoitusperinteessä esiintyvän kaikkiaan 17 erilaista arvoitusformulaa, perinnäistä arvoituskaavaa, joiden mukaan varsinaiset arvoitukset rakentuvat ja joiden mukaan niitä on mahdollista tuottaa aina uusia. Myös nykyisessä arvoitusperinteessä on havaittavissa formuloita, kaavoja, joiden mukaan uusia vitsejä on mahdollista tuottaa lukemattomasti.

Vitsi on lyhyt, humoristinen kertomus, joka on selvästi epätosi (Virtanen 1991a: 204). Vitsien ilmaisutekniikalle on ominaista suppeus ja olennaiseen rajoittuminen. Vitsi sisältää tavallisesti kaksi rakenneosaa: johdannon ja kärjen. Kärki ilmaisee idean, sukkeluuden ja vetoaa kuulijan tai lukijan oivalluskykyyn. (Virtanen 1991b: 204.)

Ns. vanhan arvoituksen ja uudemman arvoitusvitsin yleisin muoto on kysymykseen vastaaminen. Vitsin ja arvoituksen kysymyselementti (*Mikä on valkoinen ja puun takana? – Ujo piimä*.) on heti tunnistettavissa, jotta kuulija pystyy orientoitumaan tuttuun vitsin kaavaan. Jo aloitustavasta voi päätellä, ettei tällä kysymyksellä pyydetä informaatiota. Viimeistään vastaus paljastaa kysymys-vastausparin vitsiksi; tällöin yleensä juuri vastaus jollain tapaa rikkoo odotuksen. Monien arvoitusten vastaukset olisivat täysin odottamattomia ja järjenvastaisiakin vakavassa diskurssissa, mutta aivan normaaleja vitsidiskurssissa.

Arvoitukset ovat enemmän kuin mikään muu perinnelaji sidoksissa esineelliseen kulttuuriin, ne ovat esineellisen kulttuurin välittömiä heijastajia. Arvoitusfolklore reagoi ajankohtaisiin tapahtumiin, ja aiheet muuttuvat jatkuvasti. Vanhaan omavaraistalouteen liittyvät arvoitukset

eivät enää aukea kovin helposti urbaanille ihmiselle, jolle esimerkiksi vanha maaseudun esineistö on tuntematonta. Media on osaltaan ollut myös vaikuttamassa arvoitusperinteen muuttumiseen. Nykyisin tiedot maailman toiselta laidalta saavuttavat hetkessä kaukaisen Suomenkin. Teemoja uuteen arvoitusvitsiperinteeseen otetaan mm. teknologiasta ja kansainvälisestä nykymusiikista. Myös nykyarvoitus- ja koululaisvitsikokoelmien nimet, esimerkiksi *Kännykaveria ei jätetä, Silli sauvakävelyllä, Sekoboltsi digiboxi, Tietokonevirus diskossa, Pig Brotherin röhkeimmät läpät* ja *Norsulle uusi hiirimatto*, kertovat osaltaan maailman ja kulttuurin muuttumisesta ja uusista keksinnöistä.

Arvoitukset eivät suoraan kerro kertojiensa absoluuttisista elämän arvoista ja maailmakuvasta, vaan ne ovat sosiaalisia reaktioita siihen, mitä ihmisten elämänpiirissä tapahtuu. Onkin mielenkiintoista arvoitusten kautta tutkia, miten nykyajan koululaiset hahmottavat maailmaa. Toisaalta on kuitenkin muistettava, etteivät vitsit heijasta ulkopuolista maailmaa tai kerro siitä suoraan, vaan ne luovat omaa maailmaa, yhtä tapaa kertoa todellisuudesta. (Juntunen 1998: 187.)

2. HUUMORI, KIELI JA KULTTUURI

2.1. Mitä huumori on?

Jotta ymmärtäisi arvoituksia ja niiden ilmaisukeinoja, on ensin syytä valottaa huumorin käsitettä ja sitä, miten ja millä keinoin huumoria voidaan ilmaista kielessä.

Blomstedt (2003: 242) määrittelee huumorin olevan ”sovittava, vapauttava ja huvittava esitystapa, myönteisyyden monimielisyyttä.” Suomen kielen perussanakirjassa (PS) sanalle *huumori* annetaan seuraavanlainen määritelmä: *”(sydämellinen) leikillisyys, kujeellisuus, pila(ilu), leikinlasku; myötätuntoinen suhtautuminen koomisiin elämänilmiöihin; tällaisen suhtautumistavan ilmeneminen taiteessa.”* Klassisen käsityksen mukaan huumori esteettisenä käsitteenä on koomillisuuden korkein laji, joka perustuu syvään olevaisuuden ristiriitojen tuntemukseen (Blomstedt 2003: 242). Huumorille on ominaista se, että sitä käytettäessä uskalletaan poiketa ihanteista ja säännöistä. Huumorin voidaan myös sanoa olevan sosiaalinen ele, jonka avulla turha tärkeily heitetään pois. (Blomstedt 2003: 170.) Tähän sosiaaliseen eleeseen nojaa myös vanha narri- ja pelletraditio liioittelemalla jotain puutettaan, pahettaan tai huonoa tapaansa sirkuspelle tuo esiin inhimillisyytensä, ja katsojat voivat samaistua häneen. Huumorille tyypillistä on, että sen aiheiden ajatellaan olevan ”ei-tosia” ja tietoaineksen ”ei-vakavaa” (Kinnunen 1998: 230). Huumorissa ei käsitellä kaikkia ihmiselämän kirjon teemoista, vaan se keskittyy joihinkin. Huumorissa käytetään myös tiettyjä vakiintuneita stereotypioita, jotka yhteisön jäsenet tuntevat ennestään. (Kinnunen 1998: 231.)

Käsitteitä huumori ja koominen on määritelty mm. seuraavasti: ”Huumori ei ole nim. sisimmältä olemukseltaan mikään esineitten ulkokohtainen ominaisuus, niin kuin koomillisuus aina on, vaan huumori on vain eräs määrätynlainen mieliala ja vallitseva tunnesävy ihmisessä, määrätynlainen katsomis- ja suhtautumistapa elämään ja ilmiöihin ja nimenomaan koomillisiin ilmiöihin. Koomillisuutta voi olla muodoissa, asennoissa, liikkeissä ja teoissa… ja se on silloin noitten esineitten ulkokohtaisena ominaisuutena.” Koomisuus tunnistetaan siis tiedollisella tasolla havaitsemalla, tunnistamalla ja tulkitsemalla koomisia elementtejä. Huumorissa taas esiintyvät kollektiiviset arvot ja normit, ja ne puolestaan liittyvät tunnereaktioihin. (Jokinen 1996: 164.)

Huumori ja komiikka kattavat laajan skaalan perinnettä, jossa yhdistävänä tekijänä on huvittavuuden vaikutelman tuottaminen, joka joskus purkautuu nauruna. Kuitenkaan kaikki,

mikä saa ihmisen nauramaan, ei ole humoristista, sillä nauru voi olla myös osoituksena ylemmyydentunteesta tai sosiaalisesta ärsykkeestä esimerkiksi silloin, kun nauretaan, koska muutkin nauravat. Se, mikä koetaan huvittavaksi ja humoristiseksi, on sidoksissa siihen ikä-, sukupuoli- ja sosiaaliryhmään, mihin ihminen kuuluu. (Virtanen 1991b: 144.)

2.2. Huumorikerronnan ominaisuuksia

Vitsin kertominen on pieni performanssi, jota voi verrata puheen pitämiseen. Vitsinkerrontatilanne pitää sisällään monia erilaisia asetelmia jo ennen kuin vitsiä on edes kerrottu. Ensinnäkin jokaisella vitsin kuulijalla on omat mielikuvansa viestijästä jo ennen viestintätapahtumaa. Viesti myös otetaan vastaan erilaisten ajallisten, paikallisten, emotionaalisten ja tekstuaalisten ehtojen rajoissa. Vitsit voivat viitata muihin taustalla vaikuttaviin teksteihin ja konteksteihin, eli ne ovat ns. intertekstuaalisia. Vitsin kuulijalla on siis erilaisia symbolisia ja verbaalisia rakenteita, jotka luonnehtivat viestiä yksittäisilmiönä ja kytkevät sen laajempaan tekstien verkkoon. Tekstiin piiloutuu myös asenteitamme muokkaavia kertomuksia pienistä ja suurista teemoista, jotka ovat tulleet meille elämyksellisesti tutuiksi. (Blomstedt 2003: 83.) Erilaisiin teksteihin ja kerronnan lajeihin sisältyy erilaisia odotuksia, jotka ohjaavat tilannetta tiettyyn suuntaan.

Huvittaviksi tarkoitetut kertomuslajit, kuten kaskut ja vitsit, voidaan erottaa omaksi kerronnan lajikseen. Kasku voidaan määritellä kuvaukseksi koomiseksi koetusta asiantilasta tai tapahtumasta ja vitsi humoristiseksi kertomukseksi, joka huipentuu yllätykselliseen loppuun ja joka ei ole sitoutunut arkitodellisuuteen. (Virtanen 1991b: 179, 204.) Vitsi on selvästi epätosi, ja tuo epätoden elementti on mahdottomuudessa huvittava (Virtanen 1991b: 204). Vitsinkerronnan aloitusta, ”Haluatteko kuulla vitsin; tästäpä tulikin mieleeni; tämä on vitsi”, voisi kutsua *aloitusformulaksi*. Aloitusformula on erityisen määrätietoinen ilmoitus tulevasta puhunnasta ja uuden kerrontajakson alkamisesta. Aloitusformulan tarkoituksena on vangita kuulijakunnan huomio. Se myös ilmoittaa tulevan puhetoiminnon genren eli puheenlajin ja siten pyrkii muodostamaan tulevalle puhunnalle tulkintakehyksen. Tämän genren puhuja aloitusformulallaan määrittelee vitsiksi, jolloin kuulija osaa asennoitua vitsidiskurssiin. Puhujan antama lajimääritys eli vitsi viittaa aiempiin kerrontatapahtumiin eli hetkeen, jolloin sillä hetkellä kerrottava vitsi palautui kertojan mieleen että niihin viestintätilanteisiin, joissa kertoja ja kuulija ovat kokeneet joko saman vitsin tai jonkin toisen vitsin kertomis- ja kuulemistilanteiksi. Toisaalta vitsinkerronnassa arvoitusformula määrittelee

ko. puhunnan lajin vitsiksi, mikä osaltaan ohjaa tulkintaa. Arvoitusformula siis synnyttää odotuksen humoristisesta asennoitumisesta vitsissä käsiteltäviin asioihin vitsissä viestittävien arvojen mukaisesti sekä antaa odotuksen sellaisesta vastaanotosta, jossa yleisö siirtää puhunnan vakavan puhunnan luokasta huumorin luokkaan eikä kyseenalaista vitsin sisältöä. (Anttonen 1998: 375–376.)

Arvuuttelussa voidaan hyvin havaita myös eräänlainen valta-asettelu, jossa ylempänä ja toista viisaampana on arvuuttelija ja alempana, altavastaajana, on arvuuteltava. Vitsien tarkoitus ei ole todistella asioita oikeiksi tai vääriksi, vaan niillä nauretaan ja tehdään naurunalaiseksi. Tämän vuoksi vitsejä vastaan on vaikea puolustautua esimerkiksi totuudella tai moraalilla eikä vitseille ei oikein voi tai pysty loukkaantumaan, vaikka joskus saattaisi olla aihettakin. Kertoja voi puolustella kertomaansa arvoitusta sanomalla: ”Se oli vitsi!” Koska vitseihin ei siis suhtauduta samalla vakavuudella kuin ns. tosikertomukseen, niitä on myös vaikeampi paheksua. (Alho 1988: 18.)

Vaikka tiedämme, että ”vitsit on otettava vitseinä”, vitsit ja niiden kerronta ovat aina sidoksissa vakavaan kerrontaan eli ei-vitsiin. Vaikka vitsi otettaisiinkin vastaan humoristisella asennoitumisella, sitä kuitenkin samalla tulkitaan vakavaa ja vakavuutta vasten, sillä vitsin humoristisuus tunnistetaan huumoriksi vain asettamalla se rinnakkain sen mahdollisuuden kanssa, että sama asia sanottaisiin ilman huumoria. Sen sijaan, että humoristinen kerronta tai toiminta loisi ajatuksen ”tämä on vitsi”, se paremminkin herättää avoimen kysymyksen ”onko tämä vitsi?”. Tämän vuoksi vitsi poikkeaa muista kerronnan lajeista. Vitsinkertojalle voidaan loukkaantua verisesti, jos hän kertoo vääränlaisen vitsin väärässä yhteydessä. Muissa kerronnan lajeissa epäonnistuminen ei ehkä ole näin vakavaa. ja dramaattista. (Anttonen 1998: 378–379.)

Lisäksi monet vitsit ovat sanalliselta asultaan vakavien kommenttien kaltaisia, jolloin huumoriksi ne tekee vain tulkinta siitä, että puhuja ei sitoudu sanomaansa vakaviin lausuntoihin kuuluvien odotusten mukaisesti. Hän voi esimerkiksi pyrkiä jälkeenpäin vakuuttamaan puheensa kuulumisesta vakavan kategorian sijasta huumorin kategoriaan sanomalla ”se oli pelkkä vitsi”. Tällöin ”vitsi” ei ole muotokategoria vaan leikkimielisyyden, ei-toden tai ei-vakavan kategorian synonyymi. Voisi siis sanoa, että vitsejä peilataan aina todellisuutta vasten, vaikka tällainen ilmaisu rakentuukin ajatukselle, että vitsit ja todellisuus olisivat vain heijastussuhteessa toisiinsa eivätkä esimerkiksi määrittäisi toisiaan. Vitsin kuulija tai kertoja siis päättää omalta kohdaltaan, ottaako vitsin vitsinä vai takertuuko sen ideologisiin seikkoihin. (Anttonen 1998: 378–379.)

Lisäksi yksi vitsinkerrontaan ja arvoitusperinteeseen liittyvä kirjoittamaton sääntö ja normi on, että vitsiä ei saa keskeyttää eikä vitsinkertojan kerrontatilaisuutta ”pilata” – puuttumalla vitsin sisällöllisiin väitteisiin ja moraalisiin seikkoihin, vaikka ne poikkeaisivat vitsin kuulijan omasta moraalikäsityksestä. (Anttonen 1998: 380.) Esimerkiksi elefanttivitseissä vastaaja syyllistyisi leikin sääntöjen rikkomiseen, jos hän huomauttaisi, ettei norsu pidä pipoa tai aja mopolla (Virtanen 1970: 84).

2.3. Esittäjän rooli kertomustilanteessa

Kun perinnetuote esitetään, myös esittäjä on tärkeä, ei vain viestin sisältö. Esittäjän auktoriteetti on tavallaan koetuksella joka kerta, kun hän esittää perinnetuotteen. Auktoriteettia mitataan sillä, haluavatko kuulijat painaa esityksen muistiin, hyväksyä uuden ja ehkä oudonkin aineksen vai torjutaanko se. Usein on niin, että jos esittävä ryhmä on ylempänä, voidaan siltä omaksua myös perinnettä, joka on ristiriidassa omien arvojen ja käsitysten kanssa. (Virtanen 1991b: 28.) Vuorovaikutustilanteeseen osallistuvien suhde on täten yksi perinnetuotteen esitystilanteeseen vaikuttava tekijä. Vitsinkerronta on tulkinnallinen riippuen siitä, kuka on sanoja. (Muikku-Werner & Vakimo 2005: 233.)

Koomisen tapahtuman tuleva elämä riippuu siis myös kertojan omasta persoonallisuudesta ja kertojanlahjoista. Kuten Matti Kuusi toteaa, vitsin ja kaskun syntyyn tarvitaan mallin lisäksi myös maalari: ”kaskuilija, joka oivaltaa ohi kiitäneen ilonväläyksen mahdollisuudet, ja huumorintajuinen kuulijakunta, joka tarttuu vastasyntyneeseen juttuun ja kertoo sen eteenpäin”. (Aho 1996: 124.) Myös kertojan nonverbaali toiminta, eleet, ilmeet ja äänenpainot, vaikuttaa humoristisen elementin syntyyn ja koomisen muotoutumiseen. Arvoitusgenressä on siis olennaista myös kysymyksen esittäjän ja vastauksen antajan välinen sosiaalinen suhde. Sosiaalisessa suhteessa taas on olennaista, että arvoituksissa ja arvuuttamisissa kilpaillaan tiedosta, älykkyydestä ja nokkeluudesta, jolloin vastauksenantajan asema määräytyy sen perusteella, tietääkö hän vastauksen vai ei. (Anttonen 1998: 376.) Toisaalta kuulijoidenkaan rooli ei esimerkiksi arvoitusvitsidiskurssissa ole aivan passiivinen ja merkityksetön, sillä arvoitusvitsissä annettu vastaus korostaa prosessia, jossa kysyjän eli kertojan asema on arvioitavana sen perusteella, missä suhteessa esitetty kysymys ja annettu vastaus ovat toisiinsa nähden. Kuulijakunta arvioi ensinnäkin arvoitusvitsin olevan yleisölle suunnattu esitys sekä toiseksi arvoitusvitsin elementtien humoristisuuden ja komiikan kannalta; onko vitsi huvittava. (Anttonen 1998: 377–378.)

2.4. Vitsien kaavat

Huumorinkentästä on erotettava kaksi erillistä elementtiä: spontaani huumori ja vitsihuumori. Michael Mulkayn (1988: 57) mukaan spontaania huumoria luodaan suoraan meneillään olevasta vuorovaikutustilanteesta, eikä se toimi enää toisissa konteksteissa. Vitseille taas on ominaista se, että ne voivat helposti siirtyä tilanteesta toiseen ja säilyä silti tunnistettavina ja huumorina. Näin ollen vitsi on ymmärrettävissä vitsiksi, jotta se toimisi. Siksi on oletettava, että vastaanottajat jo vitsin alkuvaiheessa, esityksen johdantotekijöistä, kuten aloitustavasta ja tyylistä, tunnistavat sen komiikan piiriin kuuluvaksi. (Juntunen 1998: 171.) Yleensä kerronta aloitetaan kysymyksellä ”Haluatteko kuulla vitsin?”, jonka perusteella kuulijat orientoituvat tiedostamattaankin vitsinkerrontadiskurssiin. Usein siis kysyjän aloitusrepliikki ”Tiedätkö…? Arvaas mikä…?” tms. sekä kysymyksen rakenne tai teema antavat perinnelajia vähääkään tuntevalle vihjeen, että kyseessä on esimerkiksi kompakysymys. Tällaisia ovat mm. kysymysformulat *Mitä eroa/yhtäläisyyttä on*, *Mikä on suurempi/pienempi* ja *Mikä on pienin/vahvin* ja *Mitä saadaan, kun x ja y risteytetään*. (Lipponen 1996a: 209.)

Vitseille on siis ominaista vakiintunut muoto, jonka perusteella vitsin kuulijat voivat tunnistaa vitsin juuri vitsiksi. Tämä vakiintunut muoto voisi olla nimeltään *standardimuoto*, ja tämä standardimuoto puolestaan mahdollistaa sen, että näiden muotojen avulla uusia vitsejä voidaan rakentaa sarjatuotantona lainaamalla tiettyjä vitsimuotoja yhä uudelleen. Vitsille ominaista on myös se, että se perustuu tuttuuteen ja toistoon, ja vitsiä kerrottaessa oletetaan, että vitsien tavat ja käytänteet ovat yleisölle tuttuja. Tämä taas aiheuttaa sen, että uusista elementeistä ja vaihtelusta huolimatta vitsi tunnistetaan ja ymmärretään vitsiksi. (Juntunen 1998: 172.)

Tämä vaihtelun, varioinnin ja tuttuuden yhdistelmä puolestaan aiheuttaa sen, että kierrätettävyys on yksi uuden arvoitusfolkloren ja vitsistön ominaisuus. Jokainen vitsin kuulija on sen potentiaalinen kertoja eli vitsien voisi sanoa olevan eräänlaista uudelleen kerrontaa. Jo aiemmin mainittu vitsien standardimuoto mahdollistaa sen, että vitsit voivat helposti siirtyä tilanteesta toiseen ja säilyä silti tunnistettavina. Vitsi siis on ymmärrettävä vitsiksi, jotta se toimisi, ja yleensä vitsi tunnistetaan vitsiksi juuri muodon perusteella. Lyhyesti sanottuna: vitsien standardimuodot sallivat variaation. (Juntunen 1998: 172.)

Niin sanotun vanhan arvoituksen ja nykyisen arvoitusvitsin yleisin muoto on kysymykseen vastaaminen. Tämä kysymyselementti on heti tunnistettavissa, jotta kuulija tai lukija pystyy orientoitumaan tuttuun vitsin kaavaan, jonka aloitustavasta voi jo päätellä, että tällä kysymyksellä ei pyydetäkään informaatiota. Viimeistään vastaus paljastaa kysymys–

vastaus-parin vitsiksi. Yleensä juuri vastaus jollain tapaa rikkoo odotuksen eli luo siirtymän vitsidiskurssin. (Juntunen 1998: 173). Seuraavissa esimerkeissä lampunvaihtajien tavallista suurempi määrä on odottamaton vakavassa diskurssissa, mutta täysin normaali vitsidiskurssissa:

> Kuinka monta ruotsalaista tarvitaan vaihtamaan lamppua?
> – Sata. Yksi pitelee lampusta ja 99 pyörittää taloa. (Juntunen 1998: 172.)

> Kuinka monta mafian jäsentä tarvitaan vaihtamaan sähkölamppu?
> – Kolme: yksi vaihtaa lampun, toinen vartioi ja kolmas ampuu todistajan. (Virtanen 2000: 137.)

Uudemmassakin arvoitusvitsiperinteessä voidaan nähdä tiettyjä formuloita, kaavoja, joitten toimijoitten paikkaa vaihtamalla saadaan rakennuttua yhä uusia vitsejä sarja-tuotantona. Edellisen esimerkin lampunvaihtovitsi pohjautuu kaavaan, joka voidaan esittää seuraavasti:

> Kuinka monta __ (ryhmän edustajaa) tarvitaan vaihtamaan hehkulamppua?
> – __ (luku). Yksi (toiminta) ja __ (luku1) __ (toiminta).

Toinen suosittu kaava on seuraavanlainen:

> Mitä eroa (tai yhteistä) on ___ (kohderyhmän edustaja) ja (kohteella)?
> – ___ (asia tai ilmiö, joka yhdistää joitain todellisia piirteitä kysytyn kohderyhmän välillä). (Juntunen: 1998: 172–173.)

Tätä kaavaa on sovellettu seuraavassa esimerkissä:

> Mitä eroa on somalilla ja trampoliinilla?
> – Trampoliinin päällä ei saa pomppia kengät jalassa. (Juntunen 1998: 173.)

Jo ensimmäisen esimerkin muoto, *kuinka monta*, kertoo ja edellyttää, että kysymys koskee jonkinlaista moneutta ja samuutta. Tämä muoto on tuttu nimenomaan vitseissä, jotka rakentuvat jonkin tietyn ryhmän ympärille. Muodoltaan tutuissa vitseissä on aukkoja, jotka voidaan täyttää siis aina uudelleen ja uudelleen. (Juntunen 1998: 173.) Toimijan x paikalla voi siten olla esimerkiksi blondi, ruotsalainen tai mustalainen. Samaa muotoa voidaan näin käyttää uudelleen eri ryhmien ja niiden toiminnan ja käyttäytymisen luokitteluun.

2.5. Me ja muut

Arvoitusvitsit perinnetuotteena ovat yhteiseen kokemusmaailmaan kytkeytyneitä ja ne toimivat reaalimaailmassa. Usein vitsistö jäsentyy kahden vastakkaisen toimijan tai toimijaryhmän välisen jännitteen tarkastelulle. Niistä voidaan nähdä sosiaalinen eriarvoisuus ja eräänlainen toiseudelle ja toisille nauraminen. (Vakimo 1998: 294.) Seuraavissa esimerkeissä tämä näkyy selvästi:

> Miksi norjalaiset ajavat aina pipo päässä?
> – He tekivät testin. Tiputtivat mopokypärän 10. kerroksesta kadulle.
> Kypärä meni säpäleiksi. Sitten he tiputtivat pipon. Pipo säilyi ehjänä. (Lipponen 1996: 130).
>
> Somali, venäläinen ja mustalainen ajoivat autolla. Kuka ajoi?
> – Poliisi. (Juntunen 1998: 176.)

Erilaiset meilläkin hyvin suositut heimovitsit kuuluvat myös tämäntyyppiseen toiseudelle nauramiseen, jolla on pitkät perinteet Suomessa. Tällainen muille nauraminen voidaan jäljittää aikaan, jolloin suomalaisista luotiin yhtenäistä kansakuntaa. Silloin heimoerot häivytettiin kielellisen ja kulttuurisen yhtenäistämisen merkeissä ja valtakulttuurin pohjaksi valittiin hämäläisyys. Savolaisuus ja karjalaisuus muodostuivat siksi Toiseksi, josta valtakulttuuri ikään kuin peilasi itseään. 1980-luvulla esiin nousseet savolaisvitsit osoittavat, että savolaisuudessa on tänäkin päivänä jotain huvittavaa ja ehkä myös jotain harmittavaa ja hävettävääkin. Karjalaisuus kuitenkin otti paikkansa arvokkaimman etnisen kulttuuriperintömme, kalevalaisen kansanrunouden, ja sen myötä luovuuden ja runollisen mielenlaadun synnyinpaikkana. Esimerkiksi savolainen huvittavilta kuulostavat murre ja puheenparsi sopivat hyvin luonnehtimaan savolaisten toiseutta ja eräänlaista ulkopuolisuutta. (Siikala 1998: 166–167.)

Vitsit siis osaltaan muovaavat käsityksiämme eri heimoista ja kansallisuuksista. Monilla suomalaisilla on selvä käsitys siitä, millaisia ovat esimerkiksi tyypilliset ruotsalaiset tai mustalaiset. Kansallisuusvitsien pohjana ovat stereotyyppiset ennakkoluulot ja samalla ne ruokkivat näitä käsityksiä, jotka voidaan osin luokitella jopa rasistisiksi (Virtanen 1984: 114). Kansallisuusvitsejä tarkastelemalla voimme havaita, kuinka kulttuurissamme vaikuttavat tiedot ja opit ovat tulleet osaksi ihmisten uskomus- ja elämysmaailmaa. Osa malleista on täysin tiedostettuja, kulttuurissamme selkeästi tarjolla olevia tapoja käsitellä asioita, osa taas

kertojalle on ehkä tiedostamattomia, mutta myös kulttuurisesti varsin voimakkaita tulkintaehdotuksia. (Hatakka 1996: 81–82.)

Voidaan sanoa, että oikeastaan kansallisuusvitsit edustavat erästä hölmöläishuumorin lajia, joka voidaan jäljittää meilläkin varsin tuttuihin pilasatuihin hölmöläisistä. Pilasadut ovat kaskuja pitempiä kertomuksia, joiden pohjavire on humoristinen tai koominen liioitteluun saakka, ja niiden pääteemoihin kuuluvat tyhmyys ja viisaus. Useitten muittenkin vitsien alkuperä voidaan jäljittää satuperinteeseen. Esimerkiksi nykyaikana tutut kansallisuudet kilpasilla -kertomuksien motiivit voidaan yhdistää vanhaan valhesatuperinteeseen. Valhesadut kertovat usein valtavan suurista esineistä kuten kalasta, josta saadaan neljä hevoskuormaa lihaa, sitä vedetään viidellä hevosella, se on kietoutunut kolme kertaa saaren ympäri, sen ruodoista saadaan aita ja suomuista katto. Kansallisuudet kilpasilla -kertomuksissa esimerkiksi suomalainen, ruotsalainen ja venäläinen kilpailevat eri asioista, esimerkiksi kuka on kauimmin haisunäädän luolassa, kenellä on korkein torni tai suurin laiva. Suomalaisten kertomuksissa voittaja on aina suomalainen, esimerkiksi niin, että haisunäätä tulee luolasta ulos ennen suomalaista tai että suomalaisen laiva on niin suuri, että kokki käy sukellusveneellä kokeilemassa, ovatko perunat kypsiä. (Virtanen 1991b: 184–186).

Vitseissä esitetään usein joku kansalaisuus, rotu tai heimo tietämättömänä, tyhmänä ja laiskana. Etnisissä vitseissä muodostetaan asettelu ”me normaalit” vastaan ”muut epänormaalit”. Leimaamalla toisen ryhmän tai ryhmittymän edustajat tyhmiksi tai epänormaaleiksi korostetaan samalla jonkin toisen ryhmän kansallista ylemmyyttä. Tällöin ryhmä, johon vitsin kertoja itse kuuluu, nostetaan muiden ryhmien yläpuolelle, kuten seuraavissa esimerkeissä:

Miksi kutsutaan ruotsalaista, jolla on urhoollisuusmitali?
– Varkaaksi.

Miksi norjalaisilla on hiekkapaperia erämaassa?
– Karttana. (Virtanen 2000: 140.)

Vitsien käytöstä valta-asettelun luomisessa voidaan nähdä myös kulttuurissamme hyvin voimakkaasti edelleenkin elävä nolausperinne; toinen pyritään nolaamaan kaikin keinoin nimittelemällä ja mm. mielettömiä arvoituspiloja ja kompakysymyksiä kyselemällä. Lasten pilailuperinteessä tyypillisin aines koostuukin juuri erilaisista nolaustavoista (Virtanen 1991b: 106). Seuraavassa esimerkki tyypillisestä nolauksesta:

Kummalla kädellä sinä pyyhit takapuolesi?
– Oikealla.
– Ai, minä pyyhin paperilla. (Virtanen 2000: 97.)

2.6. Arvoitusvitsit ja maailmankuva

Koska arvoitukset ovat hyvin tiukasti kiinni muuttuvassa kulttuurissamme, on syytä tarkastella, kuinka kulttuuri ja muutokset yhteiskunnassa vaikuttavat kieleen. Muuttaako kieli yhteiskuntaa vai yhteiskunta kieltä?

Vitseistä voidaan osaltaan lukea niitä käyttävien perinteenkannattajien maailmankuvaa, koska kieli ja kielenkäyttö rakentavat todellisuutta. Kielen avulla myös tuotetaan käsityksiä oikeasta ja väärästä, hyvästä ja pahasta. Kieli siis konstruoi, merkityksellistää ja jäsentää todellisuuttamme. (Muikku-Werner & Vakimo 2005: 231.) Ihminen päättelee asioita sen tiedon varassa, jota hän omaa maailmasta yleensä. Pintakomiikan ohella vitsit välittävät myös viestejä yhteisön jakamista käsityksistä, uskomuksista ja peloista (Knuuttila 1992: 133). Vitsit siis osaltaan ovat luomassa todellisuutta (Anttonen 1998: 380). Kielen kautta luomme oman version todellisuudesta ja muokkaamme näin maailmaa osaltamme.

Vitseistä voi lukea myös niitä kertovien maailmakuvasta ja siitä, miten kertoja jäsentää maailmaa. Maailmankuvalla tarkoitetaan maailmaa koskevien uskomusten kokonaisuutta, se on eräänlainen järjestelmällinen kokonaisnäkemys maailmasta. Meitä ympäröivän kulttuurin lisäksi yhteiskunnalliset tekijät vaikuttavat ihmisten kuvaan maailmasta. Maailmankuvamme voidaan sanoa muodostuvan käsityksistä, arvoista ja uskomuksista. (Helve 1987: 13.) Tämän voi huomata hyvin myös nykyisestä arvoitusfolkloresta; jos maailmaa katsoo arvoitusten kertojan silmin, ovat kaikki ruotsalaiset homoseksuaaleja ja blondit ja basistit tyhmiä. Seuraavassa esimerkkejä:

Miksi 17 blondia seisoo kapakan edessä?
– Koska ovessa lukee, että täytyy olla 18 ennen kuin pääsee sisään.

Miksi blondi katkaisi jalkansa haravoidessaan?
– Putosi puusta. (Virtanen 2000: 8.)

Usein maailmakuva tai suurin osa siitä on periytynyt vanhemmilta tai muilta sijaiskokijoilta kuten ystäviltä, opettajilta tai heidän opettajiltaan. Ihmisille on opetettu maailman määrittely, kuten esimerkiksi miten yhteiskuntarakenteet muodostuvat. (Helve 1987: 17.) Näin arvoitukset ja arvoitusvitsit ovat omalta pieneltä osaltaan viemässä ja siirtämässä eteenpäin stereotypioita ja uskomuksia eri kansanosista ja -ryhmistä. Kepeäkin huumori voi olla varsin vaarallinen ase, jonka avulla luodaan ja vahvistetaan eri ryhmien välisiä ennakkoluuloja.

Vertaisryhmillä on niin lapsille ja nuorille kuin aikuisillekin heidän käyttäytymiseensä suuri merkitys. Ikätoveriryhmät tarjoavat kokemuksia tasaveroisista ihmissuhteista ja ne laajentavat sosiaalista näkemystä. Tämä vaikutus ulottuu yleensä koko sosiaalistumisprosessiin ja arvojen omaksumiseen. Lastenperinteen syntymiseen vaikuttavat ikäkaudelle ominaiset tekijät, kuten kielellisen kehityksen taso ja se asia, että samat asiat huvittavat. Lapsilla ja nuorilla on myös pyrkimys itsenäistyä ja muodostaa aikuisista erossa toimivia yhteisöjä ja ryhmiä. On arveltu, että samanikäisryhmät syntyvät puolustuskeinoksi aikuisten roolivaatimuksia vastaan. (Virtanen 1991b: 105.)

2.7. Kuinka huumoria tuotetaan kielessä?

Kulttuurintutkija Seppo Knuuttila on todennut, että kansanhuumorin keskeisiä tekijöitä ovat groteski ja banaali, jotka ovat paitsi karkeiden käytösmuotojen jäänteitä myös aktiivisia valinnan ja erottautumisen merkkejä (Knuuttila 1992: 268). Groteskin ja banaalin avulla kansanhuumori on aina irrottautunut korkeakulttuurista ja kiistänyt ylevän huumorin. Kansanomaisessa maailmankuvassa vakava ja ei-vakava sisältyvät toisiinsa, ja tämä ilmentyy ehkä selkeimmin kansanhuumorissa. Luonteenomaista kansanhuumorin maailmalle onkin, ettei siellä juurikaan käydä keskustelua kertomusten sisältöjen hauskuuksien ja kuulijan etiikan ja moraalin välisistä ristiriitaisuuksista. Vaikka tiedämme kulttuurisen tietämyksemme perusteella, että ”vitsit on otettava vitseinä”, vitsit ja vitsien kerronta ovat aina aktiivisessa suhteessa ns. vakavaan kategoriaan eli ei-vitsiin. Vitsi on humoristisuutensa perusteella erotettu vakavista lauseista omaksi puhunnan ja kerronnan lajikseen. (Anttonen 1998: 378.)

Koska komiikka rakentuu kognitiiviselle pohjalle, sitä on myös mahdollista tuottaa. Kun komiikkaa on tutkittu, on luotu ns. inkongruenssimalli, jonka mukaan koominen vaikutelma aiheutuu mielikuvien yhteensoveltumattomuudesta, ristiriidoista. Tilanne koetaan

koomiseksi, kun eri asiat tai esineet joutuvat yllättäen vieraan käsitteen piiriin ja muodostavat uuden, normaalista poikkeavan esityksen. (Jokinen 1996: 165.) Tämä näkyy hyvin seuraavissa esimerkeissä:

> Kaksi sateenvarjoa oli telineessä. Siihen tuli kävelykeppi. Toinen sateenvarjo kuiskasi toiselle:
> – Katso, nudisti!
>
> Mitä tulee, jos koira ja kärpänen risteytetään?
> – Tsetsekärpänen. (Virtanen 2000: 76, 72.)

Arvoituksissa on käytetty vitsitekniikan tavallisinta keinoa eli toistensa piiriin kuulumattomien käsitteiden, asioiden, olioiden, kielien ja merkkien yhdistämistä. Arvoitusgenressä on siis olennaista kysymyksen sisältämän arvoituskuvan ja vastauksen metaforinen suhde, jossa vertautuvat ja rinnastuvat eri luokkiin ja luokitusjärjestelmiin kuuluvat asiat, kuten elolliset ja elottomat, luonto ja kulttuuri, esineet ja ihmiset, kasvit ja ihmiset. (Anttonen: 1998: 376.)

Kun humoristista koodia tuotetaan yllätyksellisyyden ja ristiriidan kautta, voi tämä ristiriita ilmetä esimerkiksi emotionaalisena konfliktina tai tiedollisena, kielellisenä, loogisena tai sosiaalisena ristiriitana (Vakimo 1998: 294–295). Erityisen selkeäsi tämä näkyy seksuaaliarvoituksissa, joissa arvuuttelija pyrkii laatimaan kysymyksen sellaiseksi, että sillä voidaan tilannekohtaisesti ohjata vastaajan sosiaalista asemaa esimerkiksi harhauttamalla hänet ajattelemaan seksuaalisuuteen liittyvää ratkaisua ja nolaamalla hänet sen jälkeen näennäisen viattomalla ”oikealla” ratkaisulla tai toimimalla juuri päinvastoin. Tämäntyyppinen harhautus ja nolaaminen koetaan arvoitusten yhteydessä yleensä humoristiseksi toiminnaksi, koska näissä tilanteissa komiikka ei piilekään itse arvoituskysymyksessä vaan annetussa vastauksessa ja harhautuksen johdosta vastaajan aseman muutoksessa. (Anttonen 1998: 376–377.)

Vitsejä tarkasteltaessa voidaan havaita, että huumoritekstin rakentumisen keinoina ovat sanojen negaation ja vastakohtaisuuden käyttö sekä sanojen merkitysten muuttuminen päinvastaisiksi erilaisissa ympäristöissä (Vakimo 1998: 309). Vitsien tarjoama maailmankuvan ei siis voida nähdä asettuvan suoraan todellisen maailmakuvan vastakohdaksi vaan painottuvan paremminkin sekä–että- kuin joko–tai-suhteeseen todellisuuden kanssa (Vakimo 1998: 309).

Usein vitseissä liikutaan jollain tapaa toisessa todellisuudessa ja nurinpäin käännetyssä maailmassa. Tämä vastakkainasettelu luo asetelman, jossa vastapooleina ovat tämä normaali, selvä reaalimaailma ja fiktiivinen epäjärjestyksen ja ristiriidan maailma, mikä aiheuttaa huumoria. Ilmeisesti on niin, että epäjärjestys ja kaaos viehättävät ihmisiä ja saavat heidät nauramaan, ei alituinen normien mukainen elämä ja järjestys. Vitsin huvittavuus syntyy siis usein totuttujen rajojen rikkomisesta. Lasten vitsit luovat ristiriitatilanteen, jossa asioita katsotaan yllättäen uusista näkökulmista. Lasten vitsit tekevät naurettaviksi kielen normit sanaleikeillään, loogisen ajattelun absurdilla huumorillaan sekä moraalin ja hyvät tavat ulostevitseillään. Myös lapsen elämää rajoittaville auktoriteeteille eli vanhemmille ja opettajille nauretaan. (Virtanen 1991b: 204–205.)

Monet lasten pilat perustuvat sanojen kaksimerkityksisyyteen kuten seuraavissa esimerkkiarvoituksissa, joita kuulee usein kerrottavan:

– Käykö kellosi?
– Käy.
– Käske sitä käymään meilläkin!

Miksi jänis on turvaton?
– Sillä ei ole turpaa.

Missä on musta vuori?
– Takissa. (Virtanen 2000: 96, 90, 80.)

3. VANHA ARVOITUSPERINNE

Tässä luvussa tarkastelen vanhan suomalaisen arvoitusperinteen luonteenomaisia piirteitä. Esittelen tyypillisiä arvoituksia ja niiden vakiintuneita ilmaisukaavoja, formuloita. Luvun lopussa pohdin myös syitä siihen, miksi arvoitusten aihepiiri vanheni ja arvoituskuvat muuttuivat ihmisille vieraiksi. Tarkoitan tässä vanhalla arvoituksella arvoituksia, jotka on julkaistu kokoelmissa 1780–1940.

3.1. Vanhan arvoituksen ominaispiirteitä

Arvoituksen voidaan luonnehtia olevan vanha ja laajalle levittynyt perinnelaji, joka on välittynyt eteenpäin sekä suullisena että kirjallisena perinteenä. Tuntemistamme arvoituksista muutamia on esitetty todistetusti jo vuosituhansia sitten. (Kaivola-Bregenhøj 1983: 6–7.)

Yleisesti voidaan todeta, että vanhaan arvoitusperinteeseen kuuluvista arvoituksista arviolta noin puolet on kansainvälistä ainesta. Virolainen vastine on löydettävissä noin neljäsosalle arvoituksista, onhan viro suomen läheinen sukukieli ja virolaisten kanssa suomalaisilla on vuosisataiset yhteydet mm. kaupankäynnin saralla. Viidennekselle suomenruotsalainen vastine, samoin viidennekselle voidaan osoittaa venäläinen vastine. (Virtanen 1991a: 212.) Suomen maantieteellinen asema itäisen ja läntisen kulttuurin välissä on aiheuttanut sen, että suomalainen arvoitusperinne on saanut vaikutteita niin idästä kuin lännestäkin (Virtanen 1977b: 12).

Perinnetieteen terminologiassa arvoitus määritellään seuraavasti: Arvoitus on perinteellinen, kuvallinen sanailmaus, joka sisältää näennäisen ristiriidan. Arvoitukseen kuuluu kaksi osaa: piilokuva ja vastaus. Piilokuvan elementeissä on harhaanjohtavia ja perillevieviä aineksia, joista jälkimmäiset ohjaavat tarkoitteen jäljille. Piilokuva on usein niin väljä, että tarkoitteet voivat vaihdella. Arvattavan ominaisuudet ilmaistaan piilokuvassa joko metaforan tai vertauksen avulla. (Virtanen 1977b: 12.)

Suomalaiset kansanomaiset arvoitukset ovat perinnäisiä sanailmauksia, joihin kysyjä odottaa vastausta. Vastaus on tavallisesti odottamaton: tuttu ja arkipäiväinen on kätketty tuntemattomaksi.

Aittanen mäellä, owetonna, ikkunatta?
– Muna.

Kun arvoituksia tarkastellaan, huomataan, että vastausosana on usein esimerkiksi ihminen tai jokin ihmisen ruumiinosa, kotieläimet tai jokapäiväiset maatalon talousesineet. Arvoituksille on myös tyypillistä se, että elolliset ja elottomat vertautuvat toisiinsa eli ihminen tai eläin esitetään elottomana ja eloton esine kuvataan ihmisenä tai eläimenä (Virtanen 1991b: 212).

Arvoitus muodostuu kahdesta osasta: arvoituskuvasta ja vastauksesta:

Aitta kulkee, mies sisässä.
– Vene.

Arvuuttelun kohde esitetään arvoituskuvassa usein järjenvastaisessa ja yllättävässä valossa, taitavasti arvuuteltavaa hämäten. Mahdottomalta tuntuva arvoituskuva testaa vastaajan mielikuvitusta ja nokkeluutta, ja kuva ilmenee heti oikean vastauksen paljastuessa itsestään selväksi. (Kaivola-Bregenhøj 1977: 24.) Arvoituksen kohdetta kuvaillaan sanakääntein, jotka herättävät hämmennystä kuulijassa, mutta samalla kuvailuun kuitenkin sisältyy jokin vastauksesta vihjaava elementti.

Hirvi seisoo, lapa liikkuu?
– Ovi.

Vaikka arvoituksen kysymysosa on johdatellut vastaajaa harhaan, arvoituksen jatke on aina kuitenkin kertonut jonkin olennaisen piirteen arvoituksen kohteesta (Lipponen 1996a: 206). Tämäntyyppisiä arvoituksia on nimitetty *varsinaisiksi tai todellisiksi arvoituksiksi* (true riddles). Varsinaisten arvoitusten tunnuksena pidetään juuri sitä, että kysymysosa on kuvallinen ja että ne on mahdollista ratkaista arvaajan älyn ja nokkeluuden perusteella. (Virtanen 1991b: 212.)

3.2. Vanhojen arvoitusten pragmatiikkaa

Vaikka kansanomaisia arvoituksia on voinut esittää missä tahansa, niiden säilyminen perinnelajina on silti ollut vahvasti yhteydessä vanhaan iltapuhdeperinteeseen. Kun on kerätty tietoa arvoitusten esitystilanteista, ovat tulokset hyvin samansuuntaisia: ”Arvoituksia kyselivät

iltaisin tai sunnuntaisin sekä lapset että aikuiset toisiltaan, kun taloissa oli paljon ja kaikenikäistä väkeä.” Arvoitusten esitysaikaa olivat erityisesti päivän hämärähetket, joita kutsuttiin *hämäriköksi*. Hämärikkö, väliaika työssä, oli se aika päivästä, jolloin päivänvalolla ei enää nähty, mutta lamppua tai kynttilää ei vielä ollut sytytetty. (Virtanen 1991b: 214.) Hämärikkö, ”hämäräjuhla”, on ollut tunnettu myös Virossa arvoitusten esitystilanteena, virolaiselta nimeltään *vadeviku pidamine*. Hämärähetkillä on ollut muutenkin tärkeä asema suullisen perinteen välitystilanteina. Syksy, talvi tai joulunpyhät arvoitusten pääasiallisina esitysaikoina johtunevat siitä yksinkertaisesta syystä, että tuolloin oli eniten joutoaikaa. Kesällä taas päivänvalo riitti myöhään kiireisiin ulkotöihin. (Virtanen 1977a: 35.)

Arvoitusten esittämistä varten pidettiin yleisesti vielä viime vuosisadan alkupuolella arvausiltoja, joista on merkintöjä 1910- ja 1920-luvuilta. Tosin erityisten arvoitusiltojen ohella arvoituksia on voitu esittää myös tavanomaisen keskustelun lomassa, sananparsien ja kaskujen tapaan. Arvoituksia voitiin kysellä ”koska vain, milloin joku muisti kuulemansa arvoituksen”, ”ajalla ja paikalla ei ollut väliä”, ”milloin vain ajan kuluksi” niitä saattoi kysyä ”kuka tahansa, joka tiesi”, niitä ”sai kysyä kuka osasi ja vastata kuka ehti”. Arvoitukset eivät siis olleet sidoksissa erillisiin leikkitilanteisiin, vaan niitä voitiin esittää aina, kun oli ajan kuluttamisen tarvetta. Usein arvoituksia myös levitettiin huhujen tapaan eteenpäin: ”Kun joku kuuli uuden arvoituksen, se kysyi sitä toiselta missä vaan, työssä, kävellessä, istuessa pihalla ja ulkona, kotona ja kylässä.” (Virtanen 1977a: 41.)

3.3. Vanhan perinteen ominaispiirteitä

Arvoitusperinteeseen on aina liittynyt olennaisena piirteenä kiinni jääneen arvaajan härnääminen ja kiusoittelu. Epäonnistumista arvaamisessa pidettiin häpeänä perinteen leikinomaisesta luonteesta huolimatta, koska epäonninen arvaaja leimattiin typeräksi. (Virtanen 1991b: 214.) Usein tapahtui niin, että taitamaton arvaaja pantiin tekemään jotain epämieluisaa, hänet esimerkiksi lähetettiin kylmään yöhön hakkaamaan puita tai hakemaan vesilasillista (Virtanen 1977a: 36–37). Epäonninen arvaaja voitiin myös lähettää Hyvölään tai Hymylään. Pienet lapsetkin osasivat sanoa kumppanille, joka ei osannut vastata arvoitukseen: ”Hyis hyis Hyvölään, Hyvälän koirat haukkumaan, meeppä tyttö kattomaan, mikä sieltä tulee? Tuleepa hänestä yxi tyttö repale, ryysyiss, rääsyissä, hiiri hevoissa, kapusta korja (reki) jne.” (Virtanen 1977a: 37.) Epäonnistuneen arvaajan piti siis mennä Hyvölään, Huikkolaan, Hymylään tai Hölmölään saamaan älyä. Usein Hyvölään ajamiseen riitti esimerkiksi

häpäisevän lorun lukeminen. Pahimmassa tapauksessa vastaaja voitiin lähettää tuvan eteiseen tai muuten tuvan pimeimpään paikkaan. (Virtanen 1991b: 214.)

Arvoitukset selitettiin siis tavallisesti Hymylässä tai Hölmölässä. Arvoitukset selvitettiin yksi kerrallaan ja samalla vastaajaa pilkattiin tietämättömyydestä. (Virtanen 1977a: 38.) Näin arvuutteluun ja arvoitusiltoihin kuuluivat olennaisesti yhteisön antamat sosiaaliset palkkiot ja rangaistukset. Pilkkaamisesta ei kuitenkaan saanut loukkaantua, ja kirjoittamattomana lakina onkin aina kuitenkin ollut se, että naureskelusta ja pilkkaamisesta ei saa suuttua, tai ainakaan suuttumusta ja hämmennystä ei saanut näyttää arvuuttelijoille. Kyky pitää puoliaan on ollut arvostettava ominaisuus suomalaisessa talonpoikaisessa maatalousyhteiskunnassa, ja tästä syystä lapsen karaisemista tulevaisuutta varten on pidetty tärkeänä. Sanottiin, että lasta on kiusattava ja härnättävä pienenä, muuten lapsesta ei tule viisasta ihmistä, vaan hän jää iäkseen tyhmäksi. (Virtanen 1991b: 113.) Tämäntyyppinen lasten härnääminen on ollut tärkeä osa agraarikulttuurista kurikasvatusta aikana, jolloin lasten tiukka kasvatus oli ainoa suojelu- ja selviytymiskeino ankarissa ja niukoissa oloissa. Tiukalla kasvatuksella osaltaan taattiin perheen toimeentulo ja hengissä selviäminen; pelottelulla ja kiusoittelulla oli tarkoitus opettaa lapset varomaan mm. erilaisia fyysisiä vaaroja ja noudattamaan sosiaalisia normeja. (Tuomaala 2005: 44–45.)

Arvoitus- ja vitsiperinteen anonyymius on myös eräs siihen liitettävä olennainen määre. Arvoitus- ja vitsiperinnettä perinnetuotteena siis leimaa anonyymius, kuten muitakin folkloren lajeja, eikä sen tekijää tunneta (Virtanen 1991a: 204). Nimettömyys ja sen suoma turva antaa monelle perinteen lajille sen luonteenomaisen leiman, ja tämä herättää perinteen käyttäjissä vaikutelman siitä, että kyseessä on kollektiivisesti hyväksytty asia. Vaikka perinnetuotteen alullepanijaan tai sepittäjään ei kiinnitetä huomiota, tuote voi esityshetkellä kuitenkin olla voimakkaasti yksilösidonnainen. ”Tämä on minun pappani kaskuja, joita hän aina tiesi kertoa.” (Virtanen 1991b: 25–26.)

Arvoitusperinteeseen ja arvoitukseen on aina kiinteästi liittynyt myös elementti kerronnan uutuusarvosta. Vitsin uutuus on vitsinkerronnan yksi olennaisimpia tekijöitä. Ns. vanhaa vitsiä ei haluta kertoa eikä kuulla, jolloin kertomuksen uutuus on ehto sen kerrottavuudelle (Anttonen 1998: 372). Vitsi tehoaa kuulijoihin yleensä vain kerran. Jos vitsi kerrotaan toistamiseen, kuulijat monesti kiirehtivät hoputtamaan vastausta tai korjailevat esitystä. (Virtanen 1991b: 204.) Näin vitsit siis usein tarvitsevat yleisön, joka vaihtuu, koska kertojan ilo on pilalla toisten tietäessä vastauksen (Virtanen 1970: 84).

3.4. Kerättyä perinnettä – arvoituskokoelmat

Ensimmäiset arvoitukset julkaisi Eskil Petraeus vuonna 1649 suomen kielioppinsa *Linguage Fennicae brevis institutio* esimerkkilauseina. Näiden kahdeksan arvoituksen saanti-paikkakuntaa ei mainita, mutta ne on todennäköisesti kerätty Länsi-Suomesta, Turun seudulta, koska arvoitusten kieliasuissa ei esiinny itäsuomalaisuuksia. Seuraavassa muutama esimerkki Petraeuksen arvoituksista:

> Mies mene metsän, silmä cazo cotia.
>
> Eläwä alla ähky, cuollut päällä löyhyttele. (Petraeus 1968: 67.)

Petraeuksen teoksessa arvoituksille ei ole ilmoitettu suomenkielisiä vastauksia, mutta jälkimmäinen arvoitus on tuttu myös nuoremmista kokoelmista; arvoituskuvassa esiintyvät kylpijä ja saunavasta.

Vuonna 1783 ilmestyi innokkaan suomalaisuusaatteen kannattajan ja kansanrunouden kerääjän, Rantsilan kappalaisen Christfrid Gananderin (1741–90) arvoituskokoelma *Aenigmata Fennica – Suomalaiset Arwotuxet*, jonka ensimmäinen painos sisältää 378 kansanomaista arvoitusta, mm. seuraavat:

> Mikä se on, joka ei huku vedes, eikä pala tules, ja ei mahu maan rakohon?
> – Nimi.
>
> Pohjatoin, rannetoin, tuoretta lihaa täynnä?
> – Sormus. (Ganander 1970: 5–6.)

Toiseen painokseen Ganander joutui painostuksen alla tekemään joitakin muutoksia, mm. poistamaan muutamia seksuaaliseen ja kirkolliseen aihepiiriin liittyviä arvoituksia. (Virtanen 1977b: 14.) Ganander itse toteaa keränneensä arvoitukset osoittaakseen, että ”Suomen väki ajattelee ja kuvailee nijn tarkasti kuin suingin joku muu kansa maan päällä, eikä heidän ajunsa ole muita halvempi” (Ganander 1970: 2). Vielä hän lisää: ”Sikälikin niin erinomattain näistä Suomalaisista arwoituksista tutaan Suomen kansan hywä peräänajatus ja hywä äly, että somaisiin vertauksiin, jotka luonnon tunnosta otetut owat, sisälle kietoa ja peittää asiat. Wielä niin näistä arwoituksista opitaan Suomen kielen runsaus ja soweliaisuus kaikenlaisia asioita ulostoimittaa.” (Lönnrot 1982: 11.)

Ganander kertoi keränneensä kokoelman arvoitukset itse Pohjanmaalta. Murreasun perusteella alkuosa kokoelman arvoituksista voisi olla peräisin Etelä-, loppuosa Keski-Pohjanmaalta, jotkut kysymykset ehkä Pohjanmaalla asuneilta vienalaisilta maakauppiailta. Ganander kertoi julkaisevansa arvoitukset niiden ”iän ja vanhuuden vuoksi”. (Virtanen 1977b: 14.)

Seuraavan arvoituskokoelman, *Suomen kansan arvoituksia ynnä 135 Viron arvoituksen kanssa*, julkaisi Elias Lönnrot, Kalevalan kokooja, vuonna 1844. Toinen, täydennetty, painos ilmestyi 1851 sisältäen 2 224 arvoitusta ja 190 toisintoa, joista seuraavat esimerkit:

Iski tulta Ilmarinen, wälähytti Wäinämöinen?
– Ukkonen leimahutti.

Kirjawa karja, musta paimen?
– Seurakunta ja pappi.
(Lönnrot 1982)

Lönnrotin arvoituskirjat seurasivat samaa linjaa kuin hänen runojulkaisunsakin: arvoitukset perustuvat aitoon kansanomaiseen ainekseen, pääasiassa itäsuomalaiseen perinteeseen, mutta olivat kuitenkin Kalevalan ja Kantelettaren runojen tavoin kaunisteltuja ja yhdisteltyjä, toimitettuja sen ajan vaatimusten mukaan. Arvoitusten keruupaikkaa ei myöskään ilmaista. Myöhemmin ilmestyneistä kokoelmista laajin on Martti Haavion ja Jouko Hautalan toimittama *Suomen kansan arvoituskirja*, (1946), joka sisältää 3 569 vastausten mukaan ryhmiteltyä arvoitusta. Teos on tarkoitettu suurelle yleisölle, ja se kertoo myös arvoitusten saantipaikkakunnat. Kokoelman perustana on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran hallussa oleva ns. tieteellinen arvoituskäsikirjoitus, joka oli Antti Aarneen ja Kaarle Krohnin suunnittelema ja sisälsi vuoteen 1907 mennessä tulleet kokoelmat. (Virtanen 1977b: 14.)

Arvoituksia on siis kertynyt Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kokoelmiin 1800-luvun puolivälistä lähtien. Arvoituksia kerättiin tyypillisesti keruuilmoituksilla: vuonna 1883 julkaistiin sanomalehdistössä keruukehoitus, jossa kansalaisia pyydettiin lähettämään Seuralle mm. kansan vanhoja runoja, sananlaskuja, arvoituksia, satuja ja tarinoita ja tietoja kaikenlaisista tarumaisista olennoista. Muistiinpanot kehotettiin tekemään tarkalleen kansan kertoman mukaisesti, ”ilman että kerääjä niitä parantelee, omavaltaisesti lyhentelee tai omiansa lisää”. Isänmaallinen henki, jonka Kalevalan ilmestyminen oli saanut aikaan, innosti

lähettäjiä. 1970-luvun lopulla kansanrunousarkiston kokoelmat käsittivät n. 2 500 000 kansanrunousmuistiinpanoa, joista n. 100 000 oli arvoituksia. (Virtanen 1977b: 14–15.)

Arvoitusperinnettä on myös tutkittu. Suomalaisen arvoitusperinteen tutkimisen alulle panijana oli Antti Aarne (1867–1925). Hän halusi selvittää ja tutkia arvoitusten alkumuotoja arvoitusten eri muunnosten avulla. Metodina hän käytti maantieteellis-historiallista tutkimusmenetelmää. Aarne oli sitä mieltä, että arvoitukset, samoin kuin muukin kansanrunous ja -perinne, noudattavat tiettyjä ajatuksen ja mielikuvituksen lakeja. Arvoituksen alkumuotoja määritettäessä on vain tunnettava arvoituksille ominaiset muuttumisen lait. Kun muutoksen syy saadaan selville vertailemalla muunnoksia maantieteellisessä järjestyksessä, selviää kyseessä olevan piirteen aikaisempi muoto, ja näin piirre piirteeltä edeten voidaan päästä arvoituksen alkumuotoon asti. Arvoituksen ratkaisu oli Aarnen käsityksen mukaan jotakin todellista, arvoitus on vain vastauksen vertauksellinen kuva. Ilmestymisajankohtansa huomioon ottaen Aarnen tutkimuksien on sanottu olevan materiaalinsa runsauden, esitystapansa selkeyden ja tulostensa puolesta varsin huomattavia, varsinkin kun huomioidaan myös, että arvoitusten tutkimus oli tuolloin kaikkialla maailmassa alkuasteellaan. (Virtanen 1977b: 16.)

Aarnen jälkeen suomalaista arvoitusperinnettä ei tutkittu vuosikymmeniin. Vasta vuonna 1966 ilmestyi Leea Virtasen väitöskirja *Suomalais-virolainen arvoitussarja*. Sittemmin arvoituksia ovat tutkineet mm. Annikki Kaivola-Bregenhøj, Aarre Nyman ja Matti Kuusi.

3.5. Vanhan arvoitusperinteen arvoitustyypit

Arvoitukset on ollut tapana jakaa kolmeen erilliseen luokkaan. Varsinaisten arvoitusten lisäksi puhutaan myös kompakysymyksistä ja asiantuntemusarvoituksista.

Varsinainen arvoitus on kuvallinen sanailmaus, joka näennäisesti sisältää ristiriidan. Arvoitus koostuu kahdesta osasta: piilokuvasta ja vastauksesta. Arvoituskuvan elementeissä on arvaajaa harhaanjohtavia ja toisaalta johdattelevia aineksia, joista jälkimmäiset ohjaavat arvuuteltavan tarkoitteen jäljille. Piilokuva on usein väljä, jotta tarkoitteet voisivat vaihdella. Arvattavan ominaisuudet ilmaistaan piilokuvassa joko metaforan tai vertauksen avulla. (Virtanen 1977b: 12.) Varsinainen arvoitus voi kuvata kohdettaan hämäävin sanakääntein, kuten seuraavissa arvoituskokoelmaesimerkeissä:

Musta lintu punaisia munia hautoo?
– Pata tulella.

Arvoitusten ulkoasuna voi myös olla vertausten luettelo, jossa kuvataan vastauksen olennaiset piirteet, kuten seuraavassa esimerkissä:

Parta kuin pukin parta, häntä kuin hiiren häntä.
– Nauris.

Ominaista vanhoille arvoituksille on, että ne ovat olleet ratkaistavissa vastaajan havaintokyvyn ja nokkeluuden perusteella (Virtanen 1977b: 12).

Kompakysymykset ovat omalaatuinen arvoitusperinteen haarauma. Niitä onkin luonnehdittu tietokysymysten parodioiksi. Kompakysymysten tarkoituksena on harhauttaa vastaaja syvälliseen pohdintaan ja ratkaisemaan arvoitusta erikoistietojensa avulla ja sitten nolata tämä yksinkertaisella ja naiivilla vastauksella. (Kaivola-Bregenhøj 1983: 5.) Kompakysymys voi olla yksinkertainen minkätähden-kysymys.

Minkätähden koira heiluttaa häntäänsä?
– Kun häntä ei kykene koiraa heiluttamaan.

Se voi myös olla yksinkertainen laskutehtävä.

Viisi harakkaa istui katolla, yksi niistä ammuttiin, montako jäi?
– Yksi. Toiset lensivät pois.

Vaihtoehtoarvoituksiksi nimetyt kompakysymykset tarjoavat kaksi vaihtoehtoa, joista houkuttelevampi on vaarallinen tai muulla tavalla epämiellyttävä.

Kumman ennen otat, kiven raosta kiiltäväisen vai aijan ravosta kahtovaisen?
– Käärmeen tai tähkän. (Virtanen 1991b: 213.)

Sanaleikit ovat yksi kompakysymysten laji. Ne ovat usein sidoksissa siihen kieleen tai kielelliseen sanarakenteeseen, jolla ne kerrotaan. Seuraavassa esimerkki vanhasta suomalaisesta kompakysymyksestä, joka perustuu kielelliseen monitulkintaisuuteen:

Missä aurinko paistaa ristiin?
– Hautausmaalla. (Virtanen 1999: 252.)

Edellä mainitun tyyppiset kommat ovat olleet hyvin suosittuja, ja niistä on paljon merkintöjä 1800-luvulta. Myös arvoitukset ja sanaleikit, joissa kysymyksen ja vastauksen loppuosa on sama, olivat yleisiä.

Mikä kuri enimmän vaimoja miellyttää?
– Sokuri ja sikuri.

Mikä tori kävelee?
– Tohtori. (Virtanen 1999: 252.)

Eräät arvoitukset edellyttävät vastaajalta erityistietoja. Tätä arvoitustyyppiä kutsutaan asiantuntemusarvoitukseksi, joka ovat varsinaisen arvoituksen vastakohta. Niihin on luettu esimerkiksi erikoislaatuisen tilanteen tuntemisen vaativat hengenlunastuskysymykset eli raamatulliset kysymykset.

Tie väsyy, lähde janoo, leivällä on nälkä.
– Jeesus väsyy ristin alla.

Tällaisia raamattutietoon pohjaavia arvoituksia on nimitetty myös munkkiarvoituksiksi. Nämä arvoitukset edellyttävät aihealueen asiantuntemusta ja ennalta hankittua tietoa. (Virtanen 1977b: 12.)

3.6. Seksuaaliarvoitukset

Seksuaaliarvoitukset voidaan jakaa arvoitusten kentässä omaksi tyypikseen, joten tästä syystä käsittelen nämä arvoitukset omana lukunaan. Seksuaaliarvoituksissa on samaa kielikuvallisuutta kuin muissakin ns. vanhoissa arvoituksissa, mutta ne vihjailevat paljon avoimemmin. Annikki Kaivola-Bregenhøj (1998: 193) onkin todennut arvoitusten olevan yksi kansanomaisen erotiikan suorasukaisimmista ilmauksista, ja suomalainen arvoitusperinne sisältääkin paljon avoimesti seksuaalipiiriin viittaavia ilmaisuja ja kuvia (Virtanen 1991a: 213). Aikana, jolloin seksuaalisuus oli tabu ja kanssakäyminen vastakkaisen sukupuolen kanssa oli hyvin säänneltyä, arvoitukset tarjosivat tilaisuuden eroottissävytteiseen pilailuun (Virtanen 1991a: 214). Seksuaaliaiheiset arvoitukset olivat usein sen tyyppisiä, että ne herättivät kuulijassa hämmentäviä ja arkaluonteisia mielikuvia, mutta hänet nolattiinkin

ilmoittamalla aivan viaton vastaus, ja samalla vastaajaa syytettiin sopimattomasta mielikuvituksesta tai naiiviudesta. (Virtanen 1984: 19.) Lönnrot kirjoitti arvoituskokoelmansa Suomen kansan arvoituksia esipuheessa: ”Jos kuitenkin johonkuhun arwoitukseen näyttäisi sopiwan rivosanainen wastaus, niin on riwosanaisuus lukijan eli kulijan omassa luulossa ja mieliwallassa, ei arwoituksissa, jotka kaikki owat semmoisia, ettei niille tarwitse kun siistisanaista wastausta miettiä.” (Lönnrot 1982: 7.)

Seksuaaliarvoitusten julkaiseminen on näihin päiviin asti ollut melko vähäistä, useimmiten ne on häveliäisyyssyistä unohdettu. Mutta kun Rantsilan kappalainen Christfrid Ganander vuonna 1783 julkaisi suomalaisista arvoituskokoelmista ensimmäisen, Aenigmata Fennican, hän ymmärsi elävän perinteen arvon eikä sensuroinut julkaisuaan. Ganander joutui kuitenkin opettajansa H.G. Porthanin ilmeisestä vaatimuksesta toimittamaan kirjan uutta painosta varten korjatun laitoksen. Tällöin kirjan 378 arvoituksesta karsittiin 39 sopimattomina. (Kaivola-Bregenhøj 1998: 193.)

Seksuaaliarvoitukset ovat yleensä ilmaisultaan kahta toisistaan poikkeavaa tyyppiä. Näistä tavallisempi on tyyppi, jossa esitetään varsin seksuaaliseksi naamioitu ja eroottisia mielikuvia herättävä kysymys, jossa ei kuitenkaan varsinaisesti ole ainuttakaan säädytöntä sanaa, kuten seuraavassa esimerkissä:

Irvistä karvasta, pistä siihen paljasta.

Koska kuva automaattisesti käynnistää vastaajan mielikuvituksen etsimään seksuaalisävytteistä ratkaisua, hän on hämmentynyt, kun hänelle tarjotaankin aivan viaton vastaus.

Käsi kintaaseen.

Huomattavasti harvinaisempia ovat sellaiset arvoitukset, joissa arvoituskuvan vastauksissa on nimetty joko yhdyntä tai naisen tai miehen sukuelimet, kuten seuraavassa esimerkissä.

Hiiri juoksi hirttä myöten punasehen purtiloon, karvasehen kaukaloon.
– Kyrpä käytössä.

Vastaus on aina odottamaton, ja tämä yllätyksellisyys onkin hyvin tyypillistä kaksimieliselle suulliselle folklorelle ja yleensä pilailuperinteelle. (Kaivola-Bregenhøj 1998: 193–194.)

Varsinkin talonpoikaisyhteisön jokasyksyiset mallassaunat toimivat seksuaaliarvoitusten varsinaisena esitysfoorumina. Mallassaunoja on kuvattu mm. näin:

> ”Syksyisin imellytettiin maltaita mallassaunoissa ja keitettiin viinaa. Tavallisesti työn tekivät talon nuoret tytöt. Työ oli hankalaa, koska sen ääressä oli oltava yötä päivää. Aika ei kuitenkaan käynyt pitkäksi, sillä kun pojat tunsivat maltaan lemun nenässään, he etsiytyivät tyttöjen luo ja kuluttivat heidän aikaansa kaikenlaisin kujein. Suosittu huvi oli arvoitusten esittäminen tyttöjen selitettäviksi. Ja pojat osasivat olla sukkelia: monet arvoitukset johdattavat nimittäin ajatukset johonkin muuhun, joka saa tytöt punastelemaan ja tirskumaan, ja kuitenkin kyse saattoi kyse niin viattomista asioista kuin piipusta tai ruokalusikasta tai niin tavallisista toimista kuin kutomisesta, kehräämisestä tai siitä, että isä syö puolukkapuuroa vadista, jota äiti pitelee sylissään.” (Kaivola-Bregenhøj 1998: 196.)

Kaksimielisiä arvoituksia kerrottiin kuitenkin pikemmin esimerkiksi poikien omissa joukoissa, nuoret miehet omissa illanistujaisissaan tai vaikkapa tukkilaiset tukkikämpillään. Tämäntyyppiset arvoitukset eivät siis kuuluneet esimerkiksi perheenkeskeisiin huvituksiin. (Virtanen 1991a: 214.) Seksuaaliarvoitusten esittäminen oli siis suosittua erityisesti miesryhmien keskuudessa. Usein tällöin oli kyse juuri sekä sukupuoli- että ammattiryhmän perinteenviljelystä, kuten seuraava kuvaus osoittaa:

> Nykyisin järjestyy arvuuttelutilaisuuksia myöskin työmaitten tupakkatauoilla ja muina vapaahetkinä sekä majoitusparakeissa. Näissä tilaisuuksissa ei juuri heitetä esille Suomen kansan vanhoja arvoituksia, vaan suosiossa ovat sellaiset, jotka arvostellaan rumiksi ja siivottomiksi esim. Mitä yhtäläisyyttä on naisella ja kitaralla? – Kumpaakin plimputetaan läven kohdalta. (SKS. O. Mäkelä AK 12. 1966.)(Kaivola-Bregenhøj: 1998: 197.) OK

Voidaan sanoa, että seksuaalifolklorea esitetään oman sukupuoliryhmän piirissä usein estottomammin. Ajanvietetarkoituksen ohella se lujittaa samalla ryhmän kiinteyttä. Seksuaaliarvoitusten esittäminen onkin nähty miehisen vallankäytön muotona. (Kaivola-Bregenhøj 1998: 197.)

Seksuaaliarvoituksia tutkittaessa on havaittu, että niitä ovat esittäneet nuoret miehet nuorille punastelevina kikatteleville tytöille. Seksuaaliarvoitukset soveltuvatkin vihjailevan luonteensa vuoksi hyvin kiusoittelun ja hakkailun välineiksi, ja niiden esittäminen on ollut

samalla seksuaalisen aktiivisuuden osoitus. Seksuaaliarvoitusten arvaaminen oli tulenarkaa puuhaa, sillä arvaaja oli aina vaarassa saada syytteen kaksimielisyydestä. Seuraava kuvaus on Karjalan kannakselta:

> Poika kysy tytölt:
> – Mikä on sellanen arvotus, jot piält musta ja sisäst punanen?
> Tyttö hyikkämää:
> – Hyi sinnuu, millasii kysyt, hyi!
> – Älähä hyikä. Sehä on vua kalossi. Mut mikä tiä on: sisäst punanen ja piält musta?
> – No, tietyystkii kalossi.
> – Eipäs uokkaa. Se on nyt justii se, mitä sie taanon meinasit. (Virtanen 1977: 44.)

Seksuaaliarvoitus on siis ollut tunnelman lataaja, ja joskus se on toiminut myös eräänlaisena testinä, jolla kylän nuoret miehet mittasivat esimerkiksi talon uuden naispuolisen työntekijän sietokykyä. Tilanne oli herkkä; suuttua ei saanut eikä hämmentyä näyttävästi tai liioin ottaa osaa pilaan. Tämäntyyppinen kiusoittelu oli yhteisön uuden jäsenen initiaatiota, jonka aineksina olivat käyttäytymisen testaaminen ja seksuaalisen virityksen luominen. Seksuaaliarvoitukset ovat olleet myös keino mitata, hämmentää ja jopa rikkoa yhteisössä vallitsevia normeja. (Kaivola-Bregenhøj 1998: 201–203.)

Lapsille ei seksuaaliaiheisia arvoituksia esitetty, vaan niiden kertomista lasten kuullen on vältetty. Erityisesti vanhemmat ihmiset pitivät tarkan huolen siitä, etteivät rivoudet kuuluneet lasten korviin. (Virtanen 1991a: 214.) Ylipäätään mitään seksuaaliseikkoihin viittaavaa ei pidetty lapsille sopivana. Edes äiti ei kertonut tyttärelleen esimerkiksi lisääntymiseen liittyvistä asioista, vaan uuden sisaruksen sanottiin löytyneen saunasta tai kaivosta. (Virtanen 1988: 73.) Voidaan siis sanoa, että kaksijakoinen suhtautuminen seksuaaliarvoituksiin on heijastanut kaksijakoista suhtautumista myös seksuaalisuuteen yleisesti (Virtanen 1991a: 214).

3.7. Vanhan arvoitusperinteen vakiintuneet ilmaisukaavat

Pienimuotoisen folkloren, mm. sananparsien ja arvoitusten, kiteytyneitä ilmaisukaavoja kutsutaan *formuloiksi*. Tämä termi on vakiintunut ensisijaisesti Matti Kuuselta, ja siihen liittyy olennaisesti käsitys perinnetuotteen muuttumattomasta muodosta. (Kaivola-Bregenhøj 1977:

19.) Esittelen seuraavassa muutamia suomalaisia arvoitusformuloita, jotka Kaivola-Bregenhøj (1977: 19–23) on todennut suomalaisessa arvoitusperinteessä esiintyvän. Yhteensä formuloita vanhasta arvoitusperinteestä Kaivola-Bregenhøj on löytänyt 17. Lisäksi mainitsen Kaivola-Bregenhøjn (1977) mukaan esimerkkejä kaavojen sovelluksista ja nimeän ne arvoitusten säännöllisesti toistuvat rakenne-elementit, joista arvoitusformula rakentuu.

1. Positiivivertailu

Esimerkit: Istuu kuin tukki, pissaa kuin pukki.
– Tynnyri.

On musta kuin pappi, eikä olekaan pappi, veisaa kuin lukkari, eikä olekaan lukkari, lentää kuin lintu, eikä olekaan lintu, menee maan alle kuin mato, eikä olekaan mato.
– Sontiainen.

Rakenne-elementit: Vertaus koostuu kuvattavasta asiasta tai esineestä, kuin-konjunktiosta ja vertauskuvasta. Toisessa esimerkissä vertauselementtiin liittyy kielto. Vertauksen elementtien lukumäärä on vähintään kaksi.

Elementtien suhde: Esimerkissä 2 elementtien suhde tuottaa paradoksaalin kuvan, sillä arvuuttelun kohteen olennaisin tuntomerkki ei suoraan viittaakaan kohteeseen.

2. Komparatiivivertailu

Esimerkit: Korkeampi kuin hevonen, matalampi kuin sika.
– Satula.

Mikä on mustempi kuin korppi?
– Synti.

Rakenne-elementit: Vertaus rakentuu komparatiivimuotoisesta kuvattavasta, vertauskuvasta ja joko partitivus comparationis -rakenteesta tai kuin-konjunktiosta. Elementit rakentuvat semanttisesti siten, että ominaisuutta verrataan sen omaan konkreettiin symboliin (esimerkki 2) tai vertauskuva on eräs ominaisuuden symboli (esimerkki 1).

Elementtien suhde: Osassa sovelluksia kahden elementin adjektiivien välillä on suora oppositiosuhde (esimerkki 1) ja arvoituskuva on paradoksaali.

3. Kieltopariformula

Esimerkit: Ei huku vedessä, ei pala tulessa, eikä mahdu maan rakoon.
– Nimi.

Ei ole ulkona, eikä sisällä, eikä taivaassa.
– Ikkuna.

Rakenne-elementit: Vähintään kaksi kieltosanaa ja niihin liittyvät vapaavalintaiset määreet.

Elementtien suhde: Jokainen kiertoilmaus kuvaa jotakin vastauksen ei-ominaisuutta, kieltojen sarja taas joko horjuttaa maailmanjärjestystä ja kokemusta (esimerkki 1) tai jättää arvattavan asian kahden ääripisteen ulkopuolelle (esimerkki 2).

4. Numeraaliparadoksi.

Esimerkit: Yksi hiiri, kaksi häntää.
– Kenkä.

Kuusi jalkaa, neljä jälkeä.
– Ratsu ja mies.

Sata sataa, tuhat tuhatta, yhdellä vyöllä vyötetty.
– Olkilyhde.

Rakenne-elementit: Arvoituskuva koostuu vähintään kahdesta numeraalilukuisesta elementistä, joihin liittyy substantiivi (esimerkit 1 ja 2) tai numeraalikliseeilmaisuun liittyvä jatke (esimerkki 3).

Elementtien suhde: Paradoksikuva rakentuu joko yksiköllisen tai monikollisen elementin yhdistelmästä (esimerkit 1 ja 3) tai monta – monta -elementtiparista (esimerkki 2), joissa numeraalien ja substantiivien yhdistelmä on odotuksenvastainen. Elementtien substantiivit ovat usein saman käsitepiirin sanoja.

5. Paradoksaalimensuraali

Esimerkit: Mahtuu aidan raosta, mutta ei ikkunasta.
– Pöydän kansi.

Kantaa suurta puuta, mutta ei kanna pientä luuta.
– Vesi.

Rakenne-elementit: Kaksi mensuraalielementtiä, joista jälkimmäinen on kielteinen. Kysymyksessä on useimmiten koon mensuraali, joka rakentuu ”mahtuu – ei mahdu” -kuvan tai sen synonyymien varaan (esimerkki 1), joskus väljemmin jonkin ominaisuuden mitta (esimerkki 2).

Elementtien suhde: Elementtiparin summana on mahdottomuuskuva, joka perustuu joko väittämälle: x mahtuu johonkin pieneen, mutta ei tätä suurempaan (esimerkki 1), tai väittämälle: x pystyy tekemään mahdottoman, (y) ei mahdollista (esimerkki 2).

6. Päättymätön tekeminen

Esimerkit: Kehrää yöt ja päivät eikä koskaan lankaa saa.
– Kissa

Käy käymistään, lyö lyömistään, ei koskaan ovensuuhun pääse.
– Kello

Rakenne-elementit: Kaksi elementtiä, toiminnan ja epäonnistumisen ilmaukset, joista ensimmäinen voidaan ilmaista vaihtoehtoisin syntaktisin rakentein, jälkimmäinen taas on kieltoelementti.

Elementtien suhde: Kieltojatkeella kumotaan ensimmäisessä elementissä esitetyn toiminnan odotettu seuraus, tai kiistetään kahden normaalisti yhteen mielletyn tapahtuman riippuvuussuhde.

Mm. nämä edellä mainitut formulat ovat suomalaisen arvoitusperinteen suosituimpia kaavoja, joiden mallia noudattaen on luotu noin puolet perinteisistä arvoituskuvista. Kuten voidaan havaita, formulat eivät kaikki perustu yhteen sääntöön, vaan osa formuloista perustuu esimerkiksi syntaktisiin sääntöihin tai kiinteisiin kehyssanoihin. (Kaivola-Bregenhøj 1977: 23.)

3.8. Vanhojen arvoitusten kielestä

Kuten muidenkin pienfolkloren lajien, niin myös arvoitusten sisältöä ja rakennetta hallitsee muotoihinsa kiteytynyt normisto. Näin ollen siis arvoitusperinteessäkin voidaan puhua erikoiskielestä, jonka lauseet poikkeavat sekä syntaktisesti että semanttisesti normaalikielen lauseista. (Kaivola-Bregenhøj 1977: 18.) Arvoituskuva on yleensä syntaktisesti toteamuslause

ja vain ani harvoin kysymyslause, vaikka arvuuttelukontekstissa arvoitus on vastattavaksi annettu (Kaivola-Bregenhøj 1977: 23).

Varhaisemmassa arvoitusperinteessä on merkkejä kalevalamitasta, nelipolvisesta trokeesta. Nelipolvinen trokeemitta on runomitta, jonka 2. ja 4. runojalassa pitkän painollisen tavun on osuttava runojalan nousuun ja lyhyen pääpainollisen laskuun. Ensimmäiseen runojalkaan voidaan sijoittaa kahdesta neljään tavua, eikä säkeen lopussa ei saa olla yksitavuista sanaa. (Virtanen 1991b: 150.) Vaikka arvoitus on esitetty puheäänellä, se on sepitetty samalla mitalla kuin vanha kansanlaulusto ja loitsut (Virtanen 1977b: 12). Arvoituskielessä esiintyy kalevalamitan myötä alkusointua, joka on välillä varsin vaikuttava tehokeino. Esimerkkinä kansainvälisen härkäpari-arvoituksen suomennos:

> Kontio korvesta tulee, kahdeksalla kantapäällä, neljän silmän mulkkinalla, kahden hännän huiskinalla, luiset, puiset pulkuttimet, katajaiset kalkuttimet, hihnaiset hitivitimet, tammiset takatepulit.

Tässä arvoituksessa on näkyvillä myös osittaista loppusointua, jota myös esiintyy arvoituksissa, vaikkakin se on huomattavasti harvinaisempaa. (Kaivola-Bregenhøj 1977: 23–24.)

> Hepo juosta helkuttaa, kuuluvettä kulkuttaa, rauta-arkku rattailla, rautarattaat perässä.
> – Kello.

Kalevalamitan vaikutusta on myös se, että arvoituslause usein jaksotetaan määrämittaisiksi säkeiksi. Arvoituskielen erikoisuuksiin kuuluu myös usein toistuva lauseen predikaattiverbittömyys, kuten seuraavassa esimerkissä:

> Aitta alla, mylly päällä, tihkumetsä myllyn päällä, tihkumetsässä orava.
> – Ihmisen vatsa, suu, hiukset, täi. (Kaivola-Bregenhøj 1983: 9.)

Arvoituksille on ominaista ujostelematon ja rehevä kielenkäyttö, ja niissä käytetään hyvin eloisia kuvailmauksia ja leikitteleviä uudissanoja. (Virtanen 1991b: 212–213.) Vanhoissa arvoituksissa voi havaita hyvinkin ronskia kieltä, kuten esimerkiksi seuraavissa arvoituksissa:

> Mikä on itikan vittua pienempi?
> – Se, joka sinne soppii. Karttula 1935.

Mitkä ovat Suomessa kovimmat sanat?
– Kyrpä, härkä ja perkele. Kiuruvesi 1935. (Kuusi 1981: 239).

Suomalaisia arvoituksia voidaan luonnehtia hyvin maanläheiseksi perinnelajiksi. Esimerkiksi maailmankaikkeutta kuvataan konkreettisesti ja sitä verrataan pihlajaan ja sen oksaan. (Virtanen 1991b: 213.) Suomalaisessa arvoitusperinteessä on myös runsaasti mytologista hämäystä, alluusioita ja vanhaan loitsuperinteeseen liittyviä sitaatteja, mutta myös seksuaalisia mielikuvia, joita on vaikea kääntää (Virtanen 1977b: 12).

3.9. Perinteen vanheneminen

Vanhat arvoitukset, niiden kieli ja kielikuvat alkoivat pikku hiljaa viime vuosisadan alkuvuosikymmeninä vanheta ja tulla perinteen kannattajille vieraiksi. 1900-luvun alkupuolella varsinkin teollistuminen oli suuri tekijä, joka vaikutti oleellisesti tradition muuttumiseen. Muuttoliike maalta kaupunkiin lisääntyi radikaalisti, samalla karjatalous ja maanviljely koneellistuivat ja täysin omavaraisesta taloudesta luovuttiin. (Lipponen 1996a: 207.) Merkittävä suullisen perinteen eteenpäinviejä, jokapäiväiset iltapuhdetyöt, loppuivat, kun siirryttiin kaupasta ostettaviin vaatteisiin ja muihin tuotteisiin. Esimerkiksi vaatteiden valmistus edellytti sitä, että naiset jatkuvasti kehräsivät, kutoivat, ompelivat ja paikkasivat ja vastaavasti miesten oli valmistettava monia jokapäiväisiä tarvekaluja, vuoltava lusikoita, pantava kengänpohjia, korjattava valjaita, verkkoja ja muita taloudenpitoon kuuluvia esineitä. Yksitoikkoinen työ sitoi näin ihmiset tuntikausiksi paikoilleen, mutta erilaiset leikit, kaskut ja arvoitukset kevensivät työtä ja muuttivat sen paremmin kestettäväksi. Hämärähetki ennen päreen tai öljylampun sytyttämistä oli tärkeä arvoitustenkerrontatilanne, jonka sähkövalon tulo teki tarpeettomaksi. (Virtanen 1977a: 35.)

Yhteiskunnan kaupungistuminen ja maaltamuutto muutti perheen koostumusta ratkaisevalla tavalla. Maalla asuessa perheyhteisöön kuului paljon ja kaikenikäisiä ihmisiä, mikä oli edellytys arvoitusperinteen kukoistamiselle. Nykyajan pienessä ydinperheessä, johon vanhempien ohella kuuluu muutamia lapsia, ei tällaisella suullisella perinteellä juurikaan ole elinmahdollisuuksia. (Virtanen 1977a: 35.)

Myös aiheiltaan, sanastoltaan ja sitä kautta huumoriltaan varsinaiset arvoitukset kuulostavat vierailta nykyajan kaupunkilaisen korvissa. Arvausfolkloren vanhenemiseen vaikutti myös sen vanhahtava runomitta ja se seikka, että tyylillisesti arvoitukset olivat

sidoksissa tyypilliseen kalevalaiseen runouteen. (Virtanen 1977a: 36.) Monet vanhoista suomalaisista arvoituksista liittyvät hyvinkin tiukasti vanhaan agraariseen omavaraistalouteen, joten ne eivät avaudu varsinkaan nykyajan kaupunkilaiselle, joka ei enää esimerkiksi tunne sirppiä tai auraa tai ole koskaan nähnyt esimerkiksi vinttikaivoa. (Virtanen 1991a: 212.) Onkin todettu, että arvoitukset ovat kaikista perinnelajeista ehkä enemmän kuin muut sidoksissa juuri esineelliseen kulttuuriin (Kaivola-Bregenhøj 1983: 8). Martti Haavio (1990: X) puolestaan toteaa teoksensa esipuheessa, että ensimmäisestä 1700-luvulla julkaistusta suomalaisarvoitusten kokoelman arvoituksista olisi voinut konstruoida 1700-luvun elämisen mallit ja tavat. Hyvällä syyllä voi siis sanoa, että arvoitukset kattoivat laajasti maaseudulla asuvien ihmisten elinpiirin. Aineellisen kulttuurin yhdenmukaisuus agraarimiljöössä myös osaltaan edisti yhtenäisen perinteen syntymistä.

Koska arvoitukset ovat niin kiinteästi sidoksissa ihmisen välittömään elinpiiriin, agraariaiheiset arvoitukset vanhenivat äkkiä myös sisällöltään nopeasti teollistuvassa Suomessa, sillä ne ammensivat aiheensa juuri maaseutumiljööstä ja omavaraistaloudesta. Postagraarisessa Suomessa kirnuaminen, hevosella ajo ja kyntäminen auralla muuttuivat pian oudoiksi puuhiksi ja mm. viinapannu, leipälapio, varras, käsikivi, sulkakynä, reen jalas, kontti ja viikate muuttuivat enää isovanhempien kertomista tarinoista tutuiksi esineiksi, koska ne eivät enää kuuluneet omaan arkielämään. Uunissa palavan tulen ja päreen tilalle tulivat keskuslämmitys ja sähkövalo, eikä ihmisillä ollut täitä päässä tai lapamatoa suolistossa, mitkä aiemmin olivat miltei itsestään selviä asioita. Yhteiskunnassa tapahtui myös muita muutoksia; koululaitos kehittyi, tuli oppivelvollisuus ja kaikki oppivat lukemaan ja kirjoittamaan. (Virtanen 1977a: 34–35.) Vanhat arvoitukset sisälsivät myös esimerkiksi käyttäytymisnormeja, joiden tähdentämistä ja eteenpäin siirtämistä ei enää pidetty tärkeänä ja tarpeellisena (Virtanen 1991a: 194).

Myös joukkoviestimet ovat osaltaan vaikuttaneet arvoitusperinteen muuttumiseen. Viestimet ovat lohkaisseet ihmisten ajankäytöstä pysyväksi osoittautuneen osuuden ja samalla vähentäneet tarvetta tavata ystäviä (Virtanen 1991b: 194).

Monet asiat siis vaikuttivat arvoitusperinteen ja sen teemojen, aiheiden ja sanaston vanhenemiseen ja muuttumiseen epämuodikkaaksi. Seuraavassa luvussa tätä taustaa vasten tarkastellaan nykyistä arvoitusperinnettä.

4. NYKYINEN ARVOITUSPERINNE

Arvoitukset heijastavat aineellista kulttuuria, ja arvoituskohteet puolestaan ovat arvuuttajan lähiympäristön konkreettista esineistöä, eläimistöä ja toimintaa. Myös nykyisessä arvoitusperinteessä on huomattavissa sama perinteen tiukka arkeen ja välittömään elinpiiriin kiinnittyvä ominaisuus. Tiedon ja kokemisen aiheet ja rajat ovat nykyajan lapsilla vain erilaiset ja paljon laajemmat kuin kaksi vuosisataa sitten lapsilla, jotka pienestä pitäen osallistuivat kotitilan töihin, eivätkä tienneet ulkomaailmasta paljon kotikylää enempää. (Lipponen 1996a: 211.) Myös nykyiset arvoitusvitsit ovat siis sidoksissa ihmisten tämän päivän elinalueeseen. Tämän voi hyvin huomata tarkastelemalla arvoitusvitsikokoelmia tai pelkästään kokoelmien nimiä. Niissä on nähtävillä ihmisen koko elämän kirjo, yksityinen ja julkinen elämä, lähellä ja kaukana tapahtuneet asiat ja ilmiöt, nykyiset ammatit sekä koulunkäynti. Myös tämän päivän julkisuuden henkilöt ja populaarikulttuuri bändeineen ja idoleineen ovat hyvin edustettuina. (Lipponen 1996a: 211.)

4.1. Aineiston arvoitusten määrät ja teemat

Koska en ole tähän tutkimukseeni sisällyttänyt yleistä vitsikokoelmien arvoitusten määrän tarkastelua, käsittelen tässä luvussa oman aineistoni arvoitusten määriä ja teemoja. Lähestyn aihetta tarkastelemalla, kuinka paljon arvoituksia on eri luokka-asteilla sekä millaiset erot ovat eri luokka-asteiden ja sukupuolten välillä.

4.1.1. 2.-luokkalaisten arvoitukset

A-koulussa 2.-luokkalaisilla esiintyi eri arvoituksia 46. Yhteensä arvoituksia luokalla oli 82. Luokalla oli kuusi oppilasta, jotka olivat kirjoittaneet lomakkeelleen vain yhden arvoituksen. Näistä neljä oli poikia ja kaksi tyttöjä. Kirjoitettujen arvoitusten määrät vaihtelivat 1:stä 11:een, mutta useimmiten paperista oli kolme arvoitusta. Keskimäärin kirjoitettujen arvoitusten määrä 2. luokalla oli 2,9 arvoitusta lasta kohden. Sukupuolten väliset erot olivat varsin pieniä, mutta yllättäen tytöt olivat kirjoittaneet vähemmän vastaajaa kohden kuin pojat. Tytöillä oli keskimäärin 2,8 arvoitusta. Pojilla vastaava luku oli tasan kolme.

Selvänä enemmistönä olivat vanhat arvoitukset eli juuri ne, jotka esiintyivät oppilaiden lukukirjassa ja joita he olivat opettajansa johdolla käyneet aiemmin keväällä läpi. Näitä vanhoja arvoituksia oli 14:sta oppilaan lomakkeessa.

Mikä tori pyörillä liikkuu?
– Traktori.

Arvoituksissa ei ollut kovinkaan paljon variointia, vaan arvoitukset olivat kieliasultaan samoja. Sama arvoitus oli siis aina samassa muodossa.

Mikä kana maassa kasvaa?
– Porkkana.

Tätä toisluokkalaisten lukukirjassa ollutta porkkana-arvoitusta esiintyi oppilaiden vastauslomakkeissa eniten. Tämä vanha arvoitus oli kaikkiaan kahdeksan toisluokkalaisen kysymyskaavakkeessa, ja se esiintyi aina samassa kirjoitusasussa.
Joukossa oli myös sellaisia arvoituksia, jotka tuntuivat sillä hetkellä keksityiltä mielettömiltä arvoituspiloilta, jonkinlaisilta tietokilpailukysymyksiltä.

Kuka on haluatko miljonääriksi?
– lasselehtinen. (B2p).

Mikä tiili kelluu vedessä?
– Tietysti vesitiili. (B2p).

Mikä on pätmänin kaveri?
– robin. (At2).

4.1.2. 6.- ja 8.-luokkalaisten arvoitukset

Halusin aineistoni avulla selvittää eri luokka-asteiden arvoitusten määriä. Taulukossa 1 on esitetty luokkien erot koko aineiston osalta.

Taulukko 1. Erot eri luokka-asteiden välillä.

	2. luokka	6. luokka	8. luokka
Vastaajia	28	33	17
Arvoituksia yhteensä	82	153	14
Eri arvoitukset	46	110	11
Arvoituksia/vastaus	2,9	4,6	1,2

6.-luokkalaiset kirjoittivat arvoituksia selvästi 2.-luokkalaisia enemmän, yhteensä 153. Eri arvoituksia oli kaikkiaan 110. Luokalla oli neljä oppilasta, jotka olivat kirjoittaneet yhden arvoituksen, kolme tyttöä ja yksi poika. Arvoitusten määrä vaihteli 1:stä 11:een, siis samoin kuin 2. luokalla. Keskimäärin oppilaat olivat kirjoittaneet lomakkeelle 4,6 arvoitusta vastaajaa kohden. Sukupuolten väliset erot olivat kasvaneet selvästi 2. luokkaan verrattuna. Tytöt olivat tuottaneet keskimäärin 5,2 arvoitusta vastaajaa kohti, kun taas poikien vastaava luku 3,7. Neljä arvoitusta varioi niin vähän, että laskin arvoituksen samaksi. Näissä arvoituksissa vastaus oli sama, vain kysymysosa vaihteli hiukan. Arvoitus oli tuttu ruostunut teräsmies -arvoitus. 6.-luokkalaisten arvoituksissa teräsmies saattoi olla oranssi tai ruskea ja saattoi istua puunoksalla tai lentää ilmassa.

Mikä on ruskea ja lentää ilmassa?
– Ruostunut teräsmies.

Mikä on ruskea ja lentää taivaalla?
– Ruskea teräsmies.

Mikä on oranssi ja istuu puussa?
– Ruostunut teräsmies.

Mikä on oranssi ja istuu puunoksalla?
– Ruostunut teräsmies.

Kuudennella luokalla arvoitukset olivat muuttuneet kompleksisemmiksi, ja niissä korostui kielellä leikittely. Arvoitukset olivat heillä selvästi enemmän kielikohtaisia, ne eivät olisi käännettävissä muille kielille.

Mikä on se, joka ostaa, myy, ostaa ja jälleen myy?
– Jälleenmyyjä. (A6p)

Suurin osa 6.-luokkalaisten arvoituksista esiintyi vain kerran, 21 arvoitusta esiintyi useammin kuin kerran. Useimmiten esiintyi ruostunut teräsmies -arvoitus eri variaatioineen, 7 kertaa. Seuraavaksi useimmin esiintyi seuraava banaanit uimassa -vitsi, 5 kertaa.

Mistä tietää, että banaanit ovat uimassa?
– Kuoret ovat rannalla.

Tämäkin arvoitusvitsi tosin varioi hiukan. Variointi oli tässä tapauksessa kuitenkin niin pientä, että laskin arvoituksen samaksi.

Mitä tapahtui, kun banaanit menivät uimaan?
– Kuoret jäivät rannalle.

8. luokan 17 oppilaalla oli yhteensä 14 arvoitusta, eli määrä 6. luokasta oli laskenut huomattavasti. Eri arvoituksia luokalla oli 11. Kaksi arvoitusta esiintyi useammin kuin kerran. Seuraava arvoitusvitsi esiintyi kolme kertaa:

Mitä Jumala sanoi, kun loi neekerit?
– Oho, kun paloi pohjaan.

Seuraava tuttu arvoitus esiintyi kaksi kertaa:

Mitä tomaatti sanoi toiselle tomaatille, kun se oli jäänyt auton alle?
– Tulepas ketsuppi.

Kaksi arvoitusta olivat miltei samanlaisia ulkoasultaan ja vastauksiltaan. Laskin kuitenkin ne eri arvoituksiksi, koska mielestäni niillä on semanttinen ero.

Mikä on keltainen ja hohtaa taivaalla?
– Aurinko.

Mikä keltainen kiitää taivaalla?
– Aurinko.

Aineistosta oli siis selvästi havaittavissa, että arvoitusten määrä kasvoi mentäessä 2. luokalta kuudennelle. Toisluokkalaisten vastauksissa oli huomattavissa lukukirjan vaikutus. Opettaja kertoi lukukirjan sisältäneen juuri perinteisiä arvoituksia, ja nämä arvoitukset olivatkin 2.-luokkalaisten vastauksissa pääosassa.

Kuudennella luokalla vastaukset olivat jo paljon kompleksisempia, ja arvoitusten vastaus- ja kysymysosat olivat pidempiä kuin 2.-luokkalaisilla. Myös etniset vitsit ja arvoituskertomukset olivat tulleet mukaan, kun toisluokkalaisilla niitä ei ollut ollenkaan.

8. luokalle mentäessä arvoitusten määrä taas oli laskenut. Moni ei ollut kirjoittanut arvoituksia lainkaan vaan kommentoi kysymystä, että ”he eivät kerro arvoituksia, eivätkä niitä aio myöskään kirjoittaa lomakkeelle.”

4.1.3. Erot tyttöjen ja poikien välillä

Tarkastelen tutkimuksessani myös tyttöjen ja poikien eroja. Etukäteen arvelin, että tytöt verbaalimpana sukupuolena kirjoittaisivat määrällisesti enemmän arvoituksia kuin pojat. Taulukossa 2 on esitetty ilmenneet erot.

Taulukko 2. Erot tyttöjen ja poikien välillä.

	2. luokka	6. luokka	8. luokka
Tyttöjä yhteensä	12	21	9
Arvoituksia	35	111	7
Arvoituksia/vastaus	2,9	5,3	0,8
Poikia yhteensä	16	12	8
Arvoituksia yhteensä	40	44	7
Arvoituksia/vastaus	2,5	3,7	0,9

2. luokan tytöillä oli arvoituksia 35. Tyttöjä luokalla oli 12, joten jokaisen tytön lomakkeella oli keskimäärin 2,9 arvoitusta. Arvoitusten määrä tyttöjen vastauskaavakkeella vaihteli yhdestä kuuteen. Useimmiten lomakkeella oli kaksi arvoitusta.

Poikien lomakkeissa oli yhteensä 40 arvoitusta. Poikia oli 16, joten jokainen poika oli kirjoittanut keskimäärin 2,5 arvoitusta. Arvoitusten määrä vaihteli yhdestä yhteentoista. Useimmiten lomakkeelle oli kirjoitettu kaksi tai kolme arvoitusta.

2.-luokkalaisilla oli yhteensä 46 erilaista arvoitusta. Tytöillä eri arvoituksia oli 19 kappaletta. Useimmat arvoituksista esiintyivät tytöillä vain kerran, 7 arvoitusta esiintyi useammin kuin kerran. Esiintymiskerrat vaihtelivat kahdesta kuuteen. Useimmin, kuusi kertaa, esiintyi seuraava arvoitus:

Mikä kana maassa kasvaa?
– Porkkana.

Pojilla arvoituksia oli 36 tai 37 laskutavasta riippuen. Yhdessä arvoituksessa oli melkein sama kysymysosa, mutta vastausosa oli erilainen.

Mikä on vihreä ja puussa?
– Kirahvin räkä. (Ap2)

Mikä on vihreä ja roikkuu puussa?
– Raaka apina. (Ap2).

Pojilla suurin osa arvoituksista esiintyi siis vain kerran. Seuraava arvoitus esiintyi neljän pojan lomakkeella:

Mikä on vuoren ja laakson välissä?
– Ja-sana.

Esimerkiksi tyttöjen vastauslomakkeissa usein esiintynyt porkkana-arvoitus esiintyi vain kahdella pojalla.

2.-luokkalaisilla pojilla oli paljon mielettömiä arvoituspiloja, jotka ainakin minulle olivat täysin tuntemattomia. Saattaa olla, että pojat olivat uskaltaneet käyttää luovuuttaan ja keksineet tilanteessa täysin omia arvoituksia. Mielestäni nämä arvoitukset olivat kuin suoraan jostain tietokilpailusta, kuten juuri Haluatko miljonääriksi -tietovisaohjelmasta. Tällaisia mielettömiä arvoituspiloja olivat mm. seuraavat:

Miksi Uuno Turhapurolla on Korvette [Corvette-merkkinen auto]?
– Se haluaa tehdä vaikutukse kansalisiin [vaikutuksen kansalaisiin]. (Ap2)

Kuka on haluatko miljonääriksi?
– Lasselehtinen. (Ap2)

Lisäksi yhdessä pojan lomakkeessa oli variaatioita tutuista, samalla luokalla toisessa asussa esiintyneistä arvoituksista.

Mikä on vuoren ja laakson välissä?
– Tietysti rotko. (Ap2)

Mikä tiili kelluu vedessä?
– Tietysti vesitiili. (Ap2)

Pojilla arvoitusten variointia esiintyi huomattavasti enemmän kuin saman luokan tytöillä.

6.-luokkalaisilla tytöillä oli yhteensä 111 arvoitusta. Tyttöjä luokalla oli 21, joten jokaisella vastauslomakkeella oli 5,3 arvoitusta. Arvoituksia vastauslomakkeissa oli yhdestä

yhteentoista, useimmiten lomakkeessa oli kahdeksan arvoitusta. Tytöillä oli yhteensä 81 eri arvoitusta. Suurin osa esiintyi vain kerran, kuusi arvoitusta esiintyi kaksi kertaa. Ruostunut teräsmies eri variaatioineen oli seitsemässä kaavakkeessa ja banaanit uimassa -vitsi eri ilmiasuineen viidessä. Vanhaan arvoitusperinteeseen kuuluva kelloarvoitus esiintyi neljässä lomakkeessa. Tällä arvoituksella oli kaksi variaatiota.

Mikä kävelee, eikä koskaan pääse perille?
– Kello.

Käy ja käy, eikä koskaan pääse perille?
– Kello.

Tästä arvoituksesta esiintyi myös kysymysosaltaan täysin erilainen versio, jossa vastausosa oli sama. Laskin tämän kuitenkin eri arvoitukseksi.

Millä on kaksi tai kolme kättä ja liikkuu, muttei pääse perille?
– Kello.

Myös seuraava vanha arvoitus oli tuttu kuudesluokkalaisille tytöille. Tämä arvoitus esiintyi viidessä vastauslomakkeessa.

Mikä kävelee aamulla neljällä jalalla, päivällä kahdella jalalla ja illalla kolmella?
– Ihminen.

Edellä mainitusta arvoituksesta esiintyi myös seuraavanlainen versio, jonka laskin samaksi arvoitukseksi.

Mikä on se, joka kävelee ensin kontaten, sitten kahdella jalalla ja lopulta kolmella?
– Ihminen.

Pojilla arvoituksia oli yhteensä 44. Poikia oli luokalla 12, joten keskimäärin arvoituksia yhtä poikaa kohden oli 3,7. Arvoituksia lomakkeilla oli yhdestä seitsemään.

8. luokan tytöillä oli yhteensä 7 arvoitusta. Tyttöjä luokalla oli 9, joten jokaisella tytöllä oli vastauslomakkeellaan keskimäärin 0,8 arvoitusta. Neljä tyttöä ei ollut kirjoittanut lomakkeelle lainkaan, ja he olivatkin kirjoittaneet kommentiksi 1. kysymykseen ”en muista yhtään arvoitusta”. Kolmessa paperissa oli yksi arvoitus, kahdessa paperissa kaksi.

Kaikki kahdeksasluokkalaisten tyttöjen kirjoittamat arvoitukset olivat erilaisia, niistä ei siis löytynyt variointia. Suurin osa arvoituksista oli Ujo piimä -tyyppisiä arvoituksia.

Mikä on vihreä ja lentää taivaalla?
– Kaali, joka menee matkoille. (Bt8)

Mikä on ruskea ja lentää taivaalla?
– Kaali, joka tulee matkoilta. (Bt8)

Yksi arvoitus oli ns. mieletön arvoitusvitsi, johon ei ollut ilmoitettu vastausta.

Jos muikku ui vastavirtaan kaksi kilometriä tunnissa, niin montako paistinpannua mahtuu koirankoppiin? (Bt8)

Kahdeksasluokkalaisilla pojilla oli samaten yhteensä seitsemän arvoitusta, joista kaksi esiintyi useammin kuin kerran. Koska poikia oli 8, jokaisen pojan lomakkeessa oli siten keskimäärin 0,9 arvoitusta. Kolme poikaa ei ollut vastannut kysymykseen lainkaan, koska omien sanojensa mukaan he eivät keksi arvoituksia, sillä eivät käytä niitä. Kahdella pojalla oli lomakkeellaan kaksi arvoitusta, kolmella pojalla yksi.

Voidaan siis sanoa, että tytöt ovat arvoitusvitsistön pääasiallisia käyttäjiä, varsinkin kuudesluokkalaiset tytöt tuntevat arvoituksia huomattavasti enemmän kuin vastaavasti samanikäiset pojat. Kahdeksannella luokalla puolestaan arvoitusten tuntemus oli kääntynyt poikien hyväksi, pienellä 0,1 %:n erolla. Tosin voisi pohtia, miten tarkasti ja luotettavasti tämä tutkimus voi kertoa arvoitusten todellisen käytön määrän.

4.2. Nykyarvoitusten pragmatiikkaa

Aikaisemmin perinnelajirajat olivat selkeämpiä kuin nykyisin. Perinnerajoja säätelivät mm. maantieteelliset, elinkeinomaantieteelliset ja kasvi- ja eläinmaantieteelliset seikat. Lisäksi myös kansan mentaliteetti, sivistystaso, uskonto, liikenneyhteydet, hallinnolliset ja valtiolliset rajat, asutushistorialliset seikat ja murrerajat ovat vaikuttaneet aikojen saatossa kansanperinnerajojen muotoutumiseen. Jokaisella henkisen kulttuurin ilmiöllä oli oma levinneisyysalueensa. (Virtanen 1991b: 64.) Nykyisin mm. tiedon saannin ja kulun, liikenneyhteyksien ja sivistystason parantumisen vuoksi perinnerajat eivät enää ole niin selkeitä; perinne ja yleisesti ottaen muukin tieto liikkuu laajasti ja nopeasti saavuttaen maan

eri kolkat hetkessä, mm. internetin keskustelupalstojen välityksellä. Ihmiset yleensäkin elävät keskellä runsasta informaatiotulvaa, jonka radio, televisio ja lehdet tuovat joka päivä kotiin. Kansanperinnerajojen hälvenemiseen vaikuttaa myös osaltaan se, että ihmisillä on mahdollisuus päästä matkustelemaan niin kotimaassa kuin ulkomailla. (Lipponen 1996a: 211.)

Nykyään arvoitukset eivät enää siirry eteenpäin pelkästään suullisena perinteenä, kuten aiemmin. Television, muun median ja massaviihteen kasvava harrastus ja suosio liittyvät varhaisnuorisokulttuurin syntymiseen ja leviämiseen. Varsinkin televisio on ottanut paikkansa lasten viihdyttäjänä. Suomalainen vanhempi on vuonna 1991 julkaistun tutkimuksen mukaan lapsena kanssa päivittäin ainoastaan 46 minuuttia, josta ajasta on 10 minuuttia lukemista ja leikkiä. (Virtanen 1988: 74.) Näin perinne ei enää juurikaan siirry pitkittäissuunnassa, vanhemmilta ja isovanhemmilta lapsille, vaan leveyssuunnassa, vertaiselta perinteen kannattajalta toiselle vertaiselle. Näin myös arvoitusperinne muuttuu ja muuntuu jatkuvasti.

Myös arvuuttelijat ja arvuutettavat ovat vaihtaneet paikkaa ja asetelma näyttäisi siis kääntyneen toisinpäin. Aikaisemmin vanhemmat kyselivät, ”ällyyttivät” lapsia, kun taas nykyisin arvuuttelijoina ovat pääosin lapset, jotka esittävät arvoituksia vanhemmilleen eräänlaisina tietokilpailukysymysten parodioina. Nykyisin aikuisten taitamat arvoitukset ovat yksinomaan seksuaalisävytteisiä kompakysymyksiä, joiden esittäminen vastaa vitsin kertomista. Arvoitusten varsinaisia taitajia ovat kouluikäiset lapset, ja lapset nykyään ovat perinteen eteenpäin siirtäjiä. (Virtanen 1970: 87.) Tämä näkyy selvästi aineistostani. Lomakkeen toisella kysymyksellä halusin selvittää juuri sitä, kenelle arvoituksia nykyisin kerrotaan.

Alakoulun kummankin luokka-asteen edustajat kertoivat arvoituksia samantyyppisille ryhmille: perheenjäsenille ja tovereille. 2.-luokkalaiset kertoivat arvoituksia lähinnä perheenjäsenilleen ja muille sukulaisilleen: äidille, isälle, sisaruksille, isovanhemmille ja serkuille. Kavereita ja luokkatovereita arvuuteltiin myös.

6.-luokkalaiset kertoivat arvoituksia kavereilleen, vanhemmilleen, isovanhemmilleen ja muille sukulaisille. Luokalta kolme poikaa omien sanojensa mukaan kertovat arvoituksia ”pienille ja tyhmille keskenkasvuisille pennuille ja kerholaisille”, jotka eivät arvoituksia ymmärrä. Toisin sanoen pojat halusivat naruttaa pienempiään ja naureskella sitten heille, kun pienemmät menivät lankaan.

8.-luokkalaiset kertoivat arvuuttelevansa samantyyppisiä kohderyhmiä kuin 2.- ja 6.-luokkalaisetkin. Arvoituksia kyseltiin pieniltä lapsilta, kavereilta, vanhemmilta, pihalaisilta,

ystäviltä, tutuilta ja sellaisilta, jotka ”eivät tajua muulla tavalla”. Oppilaista kahdeksan, viisi tyttöä ja kolme poikaa, eivät omien sanojensa mukaan kertoneet arvoituksia kenellekään.

Nykyisin arvoituksia kysellään milloin tahansa ajankuluksi tai nolaamistarkoituksessa, enää arvuuttelu ei ajoitu pelkästään pimeään vuodenaikaan (Virtanen 1970: 87). Lapset kertovat arvoituksia mm. välitunneilla, ikävien koulutuntien aikana, auto- ja junamatkojen aikana tai vaikkapa saunan lauteilla, siis aina silloin, kun on ollut mahdollista jutella hetki kavereiden kanssa muiden asioiden häiritsemättä. (Lipponen 1991: 160.) Tämä näkyy myös aineistostani.

> No jaa… pihalla silloin kun keksin. (Ap6).
>
> Koulussa kirjastotunnilla, kirjaston vitsikirjoista. (At6).
>
> Kotona, pihalla, leireillä.. (At6).
>
> Millon missäkin. Yleensä kotona tai kavereiden luona. (At6)
>
> Juhlissa tai muuten vain iltaisin takan edessä nauttien. Yleensä kun olen todella huvittuneella päällä rupean luetteleen tyhmiä arvoituksia. Tai oikeastaan se tyhmä arvoitus on väärä sana. Hauskia ne on. (At6).
>
> Koulumatkalla, kotona, mummon luona. (Ap2).
>
> Luokassa, välitunnilla, kotona, juhlissa ja yleensä silloin kun tulee mieleen. Ja jos joku kertoo minulle, minä kerron jonkun ”omistani”. (At6)

Usein arvoitusvitsit leviävät näin lasten jokapäiväisen kanssakäymisen ja keskustelun lomassa. Lapset myös käyttävät arvoitusvitsejä, kun he sanovat rupeavansa arvuuttelemaan ja kyselemään arvoituksia tai kun he ovat saaneet vitsi- tai arvoituskirjan käsiinsä. Yleensä lapsilla on varsin hyvä perinteentuntemus, ja he osaavatkin vastata kysymyksiin. Jos he eivät osaa antaa oikeita vastauksia, vastauksia pyritään keksimään nopeasti valmiiden jo olemassa olevien mallien avulla. (Lipponen 1996a: 209.)

4.3. Arvoitusperinteen muuttuminen

Nykyinen nopea tiedonsiirto on mahdollistanut arvoitusten nopean muuttumis- ja muuntumistahdin. Esimerkiksi lasten ja nuorten suosimat tv-ohjelmat näkyvät vitsistössä hyvinkin nopeasti vaikkapa pilalaulumuunnelmina ja lyhyinä vitseinä. Vaikka

koululaisvitsistö reagoi nopeasti joihinkin mediakulttuurin tuotoksiin, vitsistön jonkinlainen perusmateriaali tuntuu seuraavan eräänlaista yleisen mentaliteetin muutosta. Lapset ovat kuitenkin kelpuuttaneet vitsistöönsä myös joitakin vanhan perinteen kaskuista ja arvoituksista. Siihen, että osa arvoituksista on syrjäytynyt, ei niinkään ole syynä esimerkiksi asenteiden vanheneminen, vaan hylkiminen voi johtua yksinkertaisesti niiden vanhahtavasta kielestä tai siitä, että tapahtumien ulkoiset puitteet ovat poistuneet nykylasten välittömästä kokemusmaailmasta. (Kinnunen 1998: 245.)

Arvoituksien aiheet ovat siten myös muuttaneet muotoaan yhteiskunnan muuttuessa, kuten jo aiemmin todettiin. Enää ei arvuutella pelkästään kodin esineistöön tai lähipiiriin kuuluvia asioita tai ilmiöitä, vaan nykylasten elinpiiri on huomattavasti laajentunut talonpoikaisajoista. Osaltaan media ja sen räjähdysmäinen kasvu 1900-luvulla on vaikuttanut tähän. Globalisaatio on mahdollistanut sen, että nykyisin tiedot maailman toiselta puolelta saavuttavat hetkessä kaukaisen Suomenkin. Virtasen (1970: 82–83) mukaan nopeasta tiedon siirtymisestä ovat esimerkkinä elefanttivitsit, jotka levisivät nopeasti 1960-luvulla Amerikasta lehdistön, radion ja television välityksellä. Elefanttivitsit ovat mielettömiä piloja, jotka perustuvat hämäykseen; nolataan kuulija, joka odottaa sovinnaista vitsiä tai huumoria. Elefanttivitsit ovat nimenomaan koululaisten ja opiskelijoiden suosiossa, ja niitä esitetään kuten kompakysymyksiä yleensä. Aineistossani varsinkin kuudennen luokan vastauksissa tämä piirre oli varsin korostunut, ja 6.-luokkalaisilla esiintyi huomattavan paljon elefanttivitsejä, mielettömiä arvoituspiloja, joissa kysymys ja vastaus eivät välttämättä korreloi lainkaan. Seuraavat esimerkit ovat keräämästäni aineistosta:

> Miksi norsulla on sininen pipo?
> – Koska punainen on pesussa. (At6)
>
> Miten saa norsun tulitikkurasiaan?
> – Tarvitaan pinsetit, kiikarit, levysoitin ja joitakin levyjä. Laitetaan musiikki soimaan jollekin rauhalliselle paikalle. Norsut tulevat kuuntelemaan sitä. Sitten otetaan kiikarit ja katsotaan niillä väärinpäin norsuja. Norsut ovat niin pieniä, että ne voi kätevästi poimia pinseteillä tulitikkurasiaan. (At6)
>
> Miten 2 norsua ajaa mopolla?
> – Toinen istuu edessä ja toinen takana. (Ap6).
>
> Mistä tietää, että 2 norsua on baarissa?
> – Mopo on baarin edessä!!! (Ap6).

4.4. Nykyperinteen arvoitustyypit

Uudessa suomalaisessa arvoitusperinteessä ei näytä olevan vanhalle arvoitusperinteelle tyypillistä formulaluokkajakoa (ks. luku 3.7). Nykyisestä arvoitusperinteestä ovat hävinneet lähes kokonaan vanhan, Kaivola-Bregenhøjn (1977) luoman formulaluokittelun mukaiset arvoitukset, ja niiden tilalle on tullut uusia arvoitustyyppejä. Ainoa säilynyt tyyppi on kompakysymys, varsinkin kysymyssanoilla *mikä*, *mitä* ja *miksi* jne. alkava kompakysymys on osoittautunut erittäin tuotteliaaksi, uudistuvaksi ja elinvoimaiseksi lajiksi (Lipponen 1996a: 208). Seuraavana esimerkki kompakysymyksestä:

> Mikä on vuoren ja laakson välissä?
> – Sana ”ja”. (Ap2)

Arvoituspiloihin kuuluvat myös huippu-, yhtäläisyys- ja erokysymykset. Seuraavassa kaikista esimerkit:

> Mikä on laiskuuden huippu?
> – Näkee unta, mutta ei viitsi katsoa.
>
> Mitä yhteistä on ihmisillä ja perunoilla?
> – Kummallakin on mukuloita.
>
> Mitä eroa on ihmisellä ja lämpöpatterilla?
> – Jos lämpöpatterista lasketaan ilmat, se kuumenee, mutta jos ihmisestä lasketaan ilmat pihalle, se kylmenee.
> (Lipponen 1996a: 19, 16, 17)

Vanhojen arvoitusformuloiden tilalle on tullut uusia arvoitustyyppejä. Näitä tyyppejä tuskin voidaan kutsua arvoitusformuloiksi, niin vakiintuneita ne eivät vielä ole. Kuitenkin yleistävästi niitä voitaisiin kutsua arvoitusvitseiksi tai, kuten Ulla Lipponen (1991: 162) ehdottaa, arvoituspiloiksi. Täysin uusi tyyppi on moderni, absurdi arvoituspila, joka näyttää viihtyvän yksinomaan koululaisten perinteessä. Seuraavina aineistoesimerkkejä absurdista arvoituspilasta:

> Mikä on vihreä ja roikkuu puussa?
> – Kirahvin räkä. (Ap2).
>
> Mikä on keltainen ja harhailee kaupungissa?
> – Humalassa oleva sitruuna. (At6).

Arvoituspilalle tyypillistä on se, että vastausosa voi vaihdella kysymysosan pysyessä samana. *Kirahvin räkä* voi olla kertomistilanteesta ja kertojasta riippuen myös esimerkiksi *raaka apina* tai *oravien varattu vessa*.

Aineiston perusteella voisi kuitenkin rakentaa uusi kaava, jonka mukaan arvoituspiloja on mahdollista tuottaa aina uusia ja uusia, toimijoiden vaihdellessa kertojan ja tilanteen mukaan:

Mikä on X, joka tekee Y:tä?

Mikä on musta ja valkoinen ja liikkuu nopeasti?
– Haisunäätä rullaluistimilla. (Ap6)

Mikä on punanen ja istuu puussa?
– Mansikka kesälomalla. (Ap6)

Mikä on sininen ja istuu puussa?
– Jäätynyt Tarzan. (At6)

Mikä on valkoinen ja puun takana?
– Ujo piimä. (At6)

Arvoituspiloihin kuuluvat myös jo aiemmin mainitut elefanttivitsit ja niiden aikalaiset uimassa olevat luumut ja vihastuneet täytekakut. Myös puhevikavitsit, ammattitautivitsit ja spitaalivitsit kuuluvat tähän ryhmään. Seuraavassa muutama esimerkki mm. Ujon piimän paluu -arvoituskokoelmista:

Mikä on ronsu?
– Efelantti.

Mikä on sukeltajan ammattitauti?
– Vesikauhu.

Mitä spitaalinen sanoi, kun niisti nenää?
– Irtoaapa hyvin.
(Virtanen 2000: 121)

Täysin uusi arvoitustyyppi on myös arvoituskertomus. Arvoituskertomus on pieni kertomus, johon liittyy arvaajan kannalta mahdottomalta vaikuttava ongelma. Arvoituskertomuksen voisi luokitella aivan omaksi tyypikseen, koska tässä perinnemuodossa on aivan oma kysymystekniikkansa. Arvoitus ei olekaan vihjaava lyhyt kysymys, vaan ikään

kuin salapoliisikertomus, jolloin arvaaja saa leikkiä salapoliisia arvuutellessaan, mitä oikeastaan onkaan tapahtunut.

Bunkkeri Saharassa

Saharasta löydettiin bunkkeri. Sen edestä löytyi säiliöauto, jonka ovet olivat lukossa. Bunkkerin ovi oli lukittu sisäpuolelta. Bunkkerin ovi murrettiin ja sisältä löydettiin miehen ruumis. Mies oli hirttäytynyt katossa olevaan koukkuun. Mies roikkui lyhyessä köydessä, jalat 1,5 metrin korkeudessa. Hänen taskustaan löydettiin auton ja bunkkerin avaimet. Bunkkerissa ei ollut huonekaluja. Mitä oli tapahtunut? – Mies oli tuonut säiliöautolla kuormallisen jäitä bunkkeriin, lukinnut ovet, kiivennyt jääkasan päälle ja hirttäytynyt. Kuumuus oli sulattanut jäät. (Lipponen 1991: 103.)

Arvoituskertomus vaatii kertojaltaan melkoisen hyvää muistia, näin ollen niitä ei kerrota yleensä ulkomuistista. Arvoituskertomukset elävätkin pääasiassa vain arvoituskokoelmien sivuilla, joista niitä sitten luetaan kavereille. Arvoituskertomus ratkaistaan kysymällä yksinkertaisia kysymyksiä, joihin arvuuttelija vastaa kyllä tai ei. Aineistossani oli yksi arvoitus, jonka voisi lukea typistyneeksi arvoituskertomukseksi.

Mies oli menossa kirkkoon, mutta miten hän pääsi sinne, sillä hautausmaa oli miinoitettu?
– Hän kuolee miinoihin, hänet haudataan ja viedään arkussaan hautajaisiin. (At6)

Nykyisessä arvoitusperinteessä elää nykyisin elinolojen muuttumisesta huolimatta myös osa vanhoista arvoituksista. Varsinkin huippuarvoitukset ja mikä on -arvoitukset ovat suosittuja nykyäänkin ilmeisesti sen vuoksi, että niiden kaavalla on suhteellisen vaivatonta keksiä arvoituksia melkein mistä vain toimijoista. Seuraavassa esimerkki mikä-arvoituksesta:

Mikä akka lämmittää huonetta?
– Takka. (At2).

Matti Kuusen arvoituskokoelmassa on useita 1900-luvun alkupuolella kirjattuja arvoituksia, jotka esiintyvät myös Leea Virtasen Ujon piimän paluu -koulu-laisvitsikokoelmassa (2000). Muiden muassa seuraava huippuarvoitus on molemmissa kokoelmissa, hiukan varioituna tosin. Myös aineistossani kyseinen arvoitus esiintyi.

Mikä on kolinan huippu?
– Ku kaks luurankoo noos peltikatolle hässimää. (Hankasalmi 1935)

Mikä on räminän huippu?
– Kaksi luurankoa tanssii peltikatolla puukengät jalassa.

Mikä on äänekkyyden huippu?
– 10 luurankoa tanssii peltikatolla puukengät jalassa. (At6)

Joidenkin arvoitusten säilymiseen on arveltu vaikuttaneen sen, että niiden arvauskohteisiin eivät kulttuurissa tapahtuneet muutokset ole päässeet vaikuttamaan, vaan ne ovat yleismaailmallisia, esimerkiksi fysikaalisiin lainalaisuuksiin liittyviä teemoja ja aiheita. Seuraavassa on esimerkkinä arvoitus, jonka ensimmäinen versio on kirjattu muistiin jo Gananderin arvoituskokoelmassa vuonna 1783.

Aamulla neljällä jalalla, päivällä kahdella jalalla, illalla kolmella jalalla?
– Ihminen.

Myös aineistossani esiintyi tämä arvoitus:

Mikä kävelee ensin neljällä, sitten kahdella ja viimeisenä kolmella jalalla?
– Ihminen. (ensin konttaa, sitten kävelee ja vika kävelee kepin kanssa). (At6).

Kyseisen arvoituksen kohteet eivät siis ole muuttuneet vajaassa kahdessa ja puolessa sadassa vuodessa. Edelleen lapset konttaavat ja vanhukset tarvitsevat keppiä (Lipponen 1996a: 207).

Toinen arvoitus, joka esiintyy sekä Matti Kuusen että Leea Virtasen kokoelmissa, on seuraava sanaleikki. Tämä arvoitus on säilynyt lähes muuttumattomana.

Missä muahan aurinko paistaa ristiin?
– Hautuumuahan. (Kontiolahti 1935)

Missä aurinko paistaa ristiin?
– Hautausmaalla.

Myös asiantuntemusarvoituksia on edelleen, ne vain ovat muuttuneet ”maallisemmiksi”, eli enää ei arvuutella pelkästään Raamatun aihepiiristä kuten ennen. Asiantuntemusarvoitus on arvoitus tai arvoitusvitsi, joka ei aukene kuulijalle, ellei hänellä ole

erikoisinformaatiota arvuuteltavasta asiasta. Asiantuntemusarvoituksia esiintyy paljon tiiviissä ryhmissä ja niiden funktiona on lujittaa oman ryhmän yhteenkuuluvuutta ja samalla erottautua muista ryhmistä. Hanna Talasniemi (1996: 193) on tutkinut muusikkojen vitsiperinnettä ja havainnut, että juuri tällä ammattiryhmällä esiintyy paljon asiantuntemusvitsejä, kuten seuraava:

> Saksofonisti soitti toisessa kerroksessa sijaitsevassa ravintolassa kappaletta Sateenkaaren tuolla puolen. Hän selvisi alusta hienosti: tii-hii (lauletaan kaksi ensimmäistä säveltä kuten some-where). Ja väki kokoontui kuuntelemaan hienoa soittoa. Mutta hän ei kyennyt muistamaan kappaleen b-osaa. Väki alkoi hermostua, kun a-osa vain toistui toistumistaan. Kuului buuausta ja kananmunat lentelivät. Saksofonisti masentui täysin ja hyppäsi ikkunasta kadulle. Henkitoreissaan hän kuuli ambulanssin lähestyvän: ”tii taa tii taa tii taa” (matkitaan ambulanssin ääntä laulamalla).

Edellä kerrotun vitsin ideana on, että ambulanssin ääntä matkitaan jäljitellen ”Somewhere over the Rainbow” b-osan melodian alkua (Talasniemi 1996: 193). Tämä vitsi voidaan luokitella asiantuntemuvitsiksi, koska ymmärtääkseen tämän vitsin on siis tiedettävä kappale ja sen sävelkulku sekä se, että varsin monella muusikolla on konkreettinen pelko nuottien äkillisestä unohtamisesta.

4.5. Nykyperinteen seksuaaliarvoitukset

Seksuaaliarvoitukset ovat niin ikään muuttaneet muotoaan. Vanhojen seksuaaliarvoitusten ollessa yhä elävää suullista perinnettä useimmiten tapaa perinteisten arvoitusformuloiden rinnalla uusia tulokkaita. Esimerkiksi uudempaa perinnettä tarjoaa nopeasti maasta toiseen leviävä kopioperinne, joka on kopioina, monisteina ja sähköpostiviesteinä leviävä perinteen muoto. Usein kopioviestit ovat pikkutuhmia ja vihjailevia seksuaalissävytteisiä. Kopioperinteestä on esimerkkinä seuraava riimittely:

> Se oli ensimmäinen,
> kun sain sulta iltana toukokuun,
> kun äiti kurkisti takaa puun.
> Se oli ensimmäinen kerta,
> en löytänyt sille vertaa.
> Sä työnsit sen väliin mun huulien,
> mä tunsin kokonaan saavani sen.
> Mä yskin ja ähkyin ja tukahduin.

> Se oli elämys ihmeellinen.
> Kun sain sulta – tupakan ensimmäisen.

Kopioperinteessä eli monisteiden, sähköpostien ja ilmoitustaulujen kautta leviävä perinteessä on sama yllätyksellisyyden aspekti kuin vanhassakin seksuaaliarvoitusperinteessä; vihjailevaan tarinaan tuleekin aivan viaton vastaus.

Vaihdettavat sananalut eli sananmuunnokset eli spoonerismit ovat yleensä aina luonteeltaan sellaisia, että tuloksena on jotakin tuhmaksi, ei-soveliaaksi tai jopa kielletyksi tajuttua, esimerkiksi sukupuoliasioihin tai ulosteisiin liittyvää ilmausta. Tunnetuimpia spoonerismeja ovat esimerkiksi *vikaneula hatussa*, *mustetta nenässä* ja *pippuri hyllyllä*. (Virtanen 1970: 91.) Spoonerismit ovat saaneet nimensä Oxfordin yliopiston eräältä entiseltä dekaanilta, William A. Spoonerilta, joka oli tunnettu kielellisistä lipsauksistaan (Apte 1985: 183). Seuraava sananmuunnostarina on Ulla Lipposen muistiin merkitsemä:

> *Pasi Kumpulainen* ja *Vieno Huttunen* pyörällä huristivat *kukkularallia*. Heitä vastaan tuli *hillitön kurvi* joka *kivitti sokkelia*. Vienolta pääsi *tuskan parahdus*. *Kaatunut pulu* aiheutti vielä matkalla harmia. *Kuiskaaja rajalta* oli odottamassa heitä kotona. Hän oli tehnyt päivällisen *sillinkutaleesta*. – Käännä kursivoidut lauseet toisinpäin esim. Musta naamio = Nasta muumio. Kuopio. Ulla Lipponen 2264.1986. (Kaivola-Bregenhøj 1998: 212.)

Vaikka seksuaaliarvoituksetkin ovat muuttuneet, ei nykyisinkään seksuaaliarvoituksia esitetä pelkästään hupailumielessä. Ne ovat apukeinoina esimerkiksi protestina vanhoille ja aikansa eläneille käytösnormeille (Kaivola-Bregenhøj 1998: 204). Seksuaaliarvoituksia kerrotaan varsin usein monissa miesvaltaisissa työyhteisöissä, joiden perinne koostuu paljolti ns. rivoista kaskuista, joissa naista käsitellään lähinnä seksuaaliobjektina. Niiden ei kuitenkaan voida sanoa kuvastavan yhden miehen yksilöllisiä tuntoja, vaan ryhmän halua korostaa omaa miehistä identiteettiään. Seksuaalihuumoria voidaan siis tietyissä tilanteissa käyttää herättämään läheisyyden ja tuttavallisuuden tunnetta: ollaan samassa porukassa ja samalla aaltopituudella. (Virtanen 1984: 136–137.)

Myös lapsille ja nuorille seksuaaliarvoitukset tarjoavat keinon testata yleisiä normirajoja sekä toisiaan että vanhempiaan. Kun seksuaaliarvoituksia esittävät aikuisten sijasta lapset, on seksuaaliperinne muuttunut hienovireisestä eroottisen tunnelman virittäjästä lasten uskaliaaksi viihteeksi. Voidaan sanoa, että tämänkaltaiset arvoitukset ovat lasten tapa

ehkä hieman kerskaillen osoittaa, kuinka laajat tiedot kullakin on tästä aihealueesta. (Kaivola-Bregenhøj 1998: 206–208.)

Seksuaalisuus on menettänyt tabun statuksensa ja nykyisin tieto seksistä ja seksuaalisuudesta on monissa eri muodoissa jokaisen ulottuvilla. Seksuaaliarvoitukset kuitenkin ovat pitäneet pintansa myös näinä aikoina, eikä seksuaalivalistus ja sukupuolisuuden ajoittainen ylitarjontakaan ei kuitenkaan ole vienyt vetoa tältä aihepiiriltä; karkeakin kaksimielisyys huvittaa yhä. Samalla näissä arvoituksissa peilautuvat yhteisömme asenteet ja omaksumamme kielikuvat. Seksuaaliarvoitusten avulla ehkä punnitaan ja testataan myös sukupuolisuuden erilaisia latauksia ja sävyjä. (Kaivola-Bregenhøj 1998: 213.)
Aineistossani selvästi seksuaaliarvoitukseksi luokiteltavia arvoituksia oli vain yksi.

Mikä on leppäkertun pahin vihollinen?
– Pilkunxxx. [pilkunnussija] (Ap6).

Toinen arvoitus, joka sisältää seksuaaliarvoituksen tavoin ”tuhmaan” vastaukseen vihjaavia elementtejä mutta tarjoaakin vastauksena aivan viattoman kuvan, oli seuraava:

Mitä nainen tekee istualtaan, mies seisaaltaan ja koira tassu pystyssä?
– Kättelee. (At6)

Voi vain arvailla, kuinka paljon rehtorin kielto kirjoittaa ”pahoja” arvoituksia vaikutti tuloksiin.

4.6. Nykyarvoitusperinteen kielestä

Arvoitukset ovat muuttuneet myös sekä muotonsa että sanastonsa osalta. Vanhassa arvoitusperinteessä kalevalainen nelipolvinen trokee oli yleistä (*Kontio korvesta tulee, kahdeksalla kantapäällä, neljän silmän mulkkinalla, kahden hännän huiskinalla* jne.). Arvoituksia ei esitetä enää rytmisellä poljennolla kuin ennen, vaan nykyiset arvoitukset esitetään tavallisen kysymyksen tapaan. Kalevalainen alkusointu sekä määrämittaiset lauseet ovat myös hävinneet nykyisestä arvoitusperinteestä. Vanhemmissa arvoituksissa predikaattiverbittömyys oli leimaa antava piirre (*Yksi hiiri, kaksi häntää? – Kenkä*), mutta nykyarvoituksissa sitä ei juuri enää esiinny. Myös syntaktisesti arvoitukset ovat muuttuneet.

Vanhemmat arvoitukset olivat lähes poikkeuksetta toteavia lauseita ja retorisia kysymyksiä, kun taas nykyiset arvoitukset ja arvoitusvitsit ovat miltei aina kysymyslauseen muodossa.

Kumpi ja kampi tappeli. Kumpi voitti!?
– Kumpi. (At6)

Nykyisestä arvoitusperinteestä ovat hävinneet miltei kaikki leimallisesti maanviljelyskulttuuriin kuuluvan esineistön nimitykset, kuten *sirppi* ja *lyhde*. Nykyiset arvoitukset ovat sanastoltaan siistimpiä kuin vanhat. Uusissa arvoituksissa ei esiinny esimerkiksi sanoja *vittu* tai *perse*, joihin törmää melko usein selattaessa vanhojen arvoitusten kokoelmia.

Useissa arvoituksissa vitsin ydin piilee sanaleikissä ja kielellä leikittelyssä. Seuraavissa arvoituksissa ”juju” on juuri tässä.

Mitä näkkäri sano toiselle kun se jäi auton alle?
– Tulehan muruseni. (At6).

Pidetäänkö teillä mattoja lattialla?
– Meillä ne pysyvät pitämättäkin

Minne jääkiekkoilijat menevät kesätöihin?
– Tikkurilan maalitehtaalle. (At6)

Mikä kehrää, mutta ei tee lankaa?
– Kissa. (At6)

Millä on 21 silmää, mutta se ei näe?
– Noppa. (At6)

Esimerkeistä voisi siis päätellä, että arvoitukset ja arvoitusvitsit ovat kielikohtaisia ja että ne eivät ole käännettävissä muille kielille tai eivät ainakaan kovin hyvin toimi enää toiselle kielelle käännettyinä.

Myös suositut ja tutut laihialaisvitsit perustuvat sanaleikkiin. Laihiaan, joka on pienehkö, vauras pitäjä Pohjanmaan maanviljelysseudulla, on jo 1800-luvulla lähtien liittynyt laihialaisten nuukuutta pilkkaavaa paikallishuumoria. 1960-luvulla laihialaishuumori levisi ja tuli tutuksi koko kansalle. Virtasen (1991b: 205) mukaan sanaleikki rakentuu siitä, että samalla sanalla voi olla nykyisin runsaasti eri merkityksiä ja näiden sanojen vaihtelevasta käytöstä syntyy vitsejä, kuten seuraavissa arvoituskokoelmaesimerkeissä:

Miten laihialaiset lämmittävät sairaalat?
– Kuumepotilaat juoksevat huoneesta toiseen.

Mikä on laihialaisten saunalenkki?
– Juostaan saunan ympäri sinappia kainalossa.
(Virtanen 2000: 113.)

Nykyiset arvoitukset leikkivät kielellisesti mm. palindromein eli molemmin päin luettavin sanoin, ”nurin käännettävin” ilmauksin. Palindromeista tunnetuimpia lienee ”innostunut sonni” ja ”saippuakauppias”.
Älylliseen näppäryyteen perustuvat sanaleikit ovat tulleet tutuiksi ja yleistyneet esimerkiksi opiskelijahuumorin ja TV:n sketsi- ja sit com -sarjojen myötä (Virtanen 1991b: 205).

4.7. Nykyarvoitusten ja arvoitusvitsien funktio

4.7.1. Arvoitukset viihdyttäjinä

Kansanperinteen yksi keskeisimmistä tehtävistä on luonnollisesti viihdyttäminen ja ajanvietteenä toimiminen. Erilaiset folkloren esittämistilanteet katkaisevat arjen tehokkaasti ja vievät kuulijat mielikuvitusmaailmaan. Ihminen ristiriitaisena olentona kaipaa erilaisia liikuttavia tunteita, ja suullinen perinne tarjoaa juuri niitä eli kummitusjuttujen pelkoa ja kauhua, seksuaaliarvoitusten säädyttömyyden tunteita ja huvitusta erilaisista kielipeleistä kaavoittuneessa muodossa sekä huumoria ja kielellistä leikittelyä, joka asettaa maailman arvoineen uuteen valoon. (Virtanen 1991b: 136–137.) Suurin osa aineistoni arvoituksista tuntui olevan huvittaviksi tarkoitettuja eikä niillä ollut syvempää funktiota. Nauru ja huumori ovat siten yleensä vitsien tärkeänä motiivina, mutta arvoitusfolklorella on myös syvempiä motiiveja.

4.7.2. Arvoitukset ryhmien rajaajina

Arvoitusfolkloren avulla voidaan myös sekä rajata ja korostaa oman ryhmän rajoja tai sulkea toisia oman piirin ulkopuolelle. Rajaaminen voi tapahtua esimerkiksi kertomalla arvoituksia, jotka aukeavat vain tietylle ihmisjoukolle ja jotka näin ollen vaativat erityistietoa.
Vitsien aiheet ja muodot voivat olla joko universaaleja tai sidoksissa siihen kulttuuriin, jossa vitsejä kerrotaan. Delia Chiaro (1992: 10) toteaa vitsin kulttuurisidonnaisuudesta, että mitä enemmän vitsi on sidoksissa siihen kulttuuriin, jonka parissa sitä kerrotaan, sitä vähemmän vitsi ymmärretään muissa kulttuureissa. Toisin sanoen, mitä enemmän spesifistä tietoa muun muassa maantieteestä, historiasta ja kulttuurista vitsin ymmärtämiseksi tarvitaan, sitä enemmän rajataan yleisöä.

> Mitä yhteistä on leppäkertulla ja KalPalla?
> – (Niillä on) yhtä monta pistettä. (Ap6)
>
> Mitä eroa on KalPalla ja hauella?
> – Hauki saa verkon heilumaan. (At6)

Esimerkin vitsi ei aukene, ellei tiedä, että Kalevan Pallo eli KalPa on kuopiolainen jääkiekkoseura, joka pelaa SM-liigassa kolmatta kauttaan. Joukkue sai vuonna 1992 SM-hopeaa, mutta viime vuosina joukkueella on mennyt hieman heikommin. Joukkue pelasi Suomi-sarjassa ja Mestiksessä (1. divari) useamman kauden, mutta onnistui 2005 nousemaan uudestaan liigatasolle, tosin ei kovinkaan kummoisella menestyksellä; joukkue on kahtena liigavuotenaan sijoittunut runkosarjassa viimeiseksi. Vitsissä rinnastetaan siis vähäpilkkuinen leppäkerttu ja huono-onninen jääkiekkojoukkue, jolla omassa sarjassaan on yhtä vähän pisteitä. Ulla Lipponen (1996a: 212) havaitsi kerätessään lapsilta arvoitusvitsejä vuosina 1986–1995, että arvoitusvitsistö reagoi herkimmin mm. juuri urheiluun. Edellinen KalPa-vitsi on merkitty juuri ko. keruuaikana muistiin, mutta silloin toimijana oli Tappara. Tappara oli menestynyt kevätkaudella 1995 SM-sarjassa huonosti, ja näin syntyi oikea jääkiekkovitsien sarja, joka on produktiivinen vielä nykyäänkin.

Aineistossa esiintyi myös arvoitusvitsi, jonka pääosassa on englantilainen ralliautoilija Colin McRae.

> Mikä on Colin McRaen lempinimi?
> – Kilin kolin kalin McRae. (Ap6).

Ymmärtääkseen edellisen vitsin on esimerkiksi tiedettävä, että syyskuussa 2007 helikopterionnettomuudessa menehtynyt Colin McRae oli menestynyt englantilainen ralliautoilija, josta on tehty mm. tietokonepeli. McRaen ajotyylin on sanottu olleen varsin vauhdikas ja riskialtis. Vitsi vaatii siis erikoistietoja.

Aineistoston yhdessä arvoituksessa oli korostettu, että arvoitus vaatii erikoistietoja:

> Montako PV:tä mahtuu autotalliin?
> – Ei yhtään, koska talliin mahtuu vain autoja. Huom! Tätä arvoitusta ei voi tietää, ellei tiiä mikä on PV! (Ap6)

Arvoituksen vastauksena oleva PV on ilmeisesti jonkinlainen mopo tai skootteri. Tiettyjä arvoituksia esittämällä voidaan haluttaessa siis rajata kuulijakunta hyvinkin pieneksi ja korostaa näin oman ryhmän tiiviyttä ja erottua muista.

4.7.3. Arvoitukset roolien ylläpitäjinä

Folkloren avulla myös luodaan ja säilytetään erilaisia rooleja, stereotypioita ja sukupuolieroja. Perinne on tärkeänä elementtinä perheen, sosiaalisten instituutioiden ja viihteen rinnalla, kun lapsi muodostaa omaa sukupuoli-identiteettiään. Lapset liittävät tietyt kielelliset ja ei-kielelliset toiminnot tiettyyn sukupuoleen. Tytöt leikkivät nukeilla, pojat autoilla, ja jos joku erehtyy toimimaan toisin, seuraa jonkinasteinen rangaistus. Lisäksi esimerkiksi tyttöjen perinteessä on paljon tarinoita, vitsejä, lauluja, pelejä ja rituaaleja, jotka auttavat rakentamaan ja vahvistamaan naisellista kulttuuria laajemmassa, yleisesti ottaen miesvaltaisessa yhteiskuntarakenteessa. (Anttila 1998: 258.) Folklorea käytetään siis luomaan ja myös säilyttämään sukupuolieroja. Yleisesti ottaen tytöt käyttävät folklorea luomaan keskinäistä tasavertaisuutta ja pojat luomaan hierarkioita (Anttila 1996: 39).

Sukupuolijärjestelmää siis tuotetaan, ylläpidetään ja uudistetaan mm. perinteen avulla. Vitseistäkin on luettavissa käsityksiä sukupuolten ominaisuuksista ja sopivasta käyttäytymisestä sukupuolten välillä. (Lipponen 1996b: 224.) Suullisenkin perinteen eri lajit voivat olla näin vallankäytön välineitä, koska arkinenkin puhunta on hierarkkista ja erilaisia puhunnan lajeja ja sosiaalista käyttäytymistä koskevien sääntöjen määrittelemää. Sosiaalista eriarvoisuutta voidaan rakentaa puheessa mm. soveltamalla juuri puhunnan lajeja koskevia sääntöjä. (Anttonen 1998: 381.) On olemassa yleisesti hyväksytty käsitys siitä, että

kulttuurissamme ja yhteiskunnassamme sukupuolten välisiä suhteita jäsentävä sukupuolijärjestelmä on mieskeskeinen ja hierarkkinen. Hierarkkisuutensa vuoksi se on myös valtajärjestelmä, jonka mukaan valta ja arvo ovat jakautuneet epätasa-arvoisesti sukupuolen mukaan siten, että miehet hallitsevat ja vallitsevat ja naiset mukautuvat tilanteeseen. Erityisesti naistutkijat ovat tähdentäneet sitä, että mm. juuri vitsiperinne saattaa välittää käyttäjilleen epätasa-arvoa tukevia ajattelumalleja. (Lipponen 1996b: 224.) Aineistossa oli arvoitus, jossa oli seksuaalisuuteen viittaavia elementtejä ja jossa nainen esitetään pelkästään miesten seksuaaliobjektina:

Mikä on silmien ruokaa?
– Naiset. (Ap6).

Toisessa esimerkissä naiset oli päinvastoin esitetty nimenomaan seksuaalisesti aktiivisina toimijoina, mutta kuitenkin toimijaryhmä hillitsi toimintaansa:

Miksei nunnat juo kahvia?
– Etteivät he ala himoita munkkeja. (At6)

Ulla Lipponen (1996b) on tutkinut perhepiirissä kerrottuja vitsejä ja todennut niiden maailman varsin mieskeskeiseksi. Näissä vitseissä miehet ovat toimijoita ja esimerkiksi seksuaaliset toiminnot ovat miehisiä. Naiset ovat joko näkymättömissä tai vitsin juonta jäsentävässä sivuroolissa. Lipposen (1996b: 226) mukaan myös arvoitusvitsien negatiiviset stereotypiat määrittävät naisen ominaisuuksia miehen näkökulmasta, kuten tapahtuu esimerkiksi blondivitseissä:

Miksi blondi oli pyyhe ympärillään lentokoneessa?
– Hän luuli, että se oli suihkukone. (At6)

Miksi blondi hokee puhelimeen ”en tuu, en tuu, en tuu”?
– Puhelimesta kuuluu ”tuut, tuut, tuut”. (Ap6)

Miksi blondin aivot ovat rusinan kokoiset?
– Ne ovat turvonneet liiasta ajattelusta. (At6)

Seksuaalisten perhevitsien keskeinen ongelma liittyy Lipposen (1996b: 227) mukaan murrosikäisen pojan kehitykseen. Vitsit keskittyvät, kuten poikakin, maskuliinisen seksuaalisen identiteetin määrittämiseen ja ylläpitämiseen. Tähän määrittelemiseen ja ylläpitämiseen on lähinnä kaksi tapaa: negaatioiden kautta osoittamalla, missä kulkee hyväksytyn seksuaalisen käyttäytymisen raja sekä korostamalla kulttuurisesti hyväksyttyjä miehisiä ominaisuuksia. Keskeinen naurunaihe on mies, jonka toiminta poikkeaa hyväksytystä, yhdyntäkeskeisestä heteroseksuaalisesta sukupuoliroolista. Poikkeama voi koskea myös asepalveluksen suorittamista ja suorittamatta jättämistä; perinteinen suomalainen hetero mies on käynyt armeijan. Seuraavassa esimerkissä asia näkyy selvästi. Arvoitusvitsissä toimijoina ovat kuollut lehmä ja presidentti Ahtisaaren poika Marko Ahtisaari, joka valitsi aseettoman varusmiespalveluksen.

Mitä yhteistä on Marko Ahtisaarella ja kuolleella lehmällä?
– Kumpikaan ei ammu. (Ap6)

Aineiston arvoitusvitseissä oli naurettu myös kokkaavalle perheenisälle, joka ei oikein tunnu hallitsevan ruuanlaittotapahtumaa:

Miksi isä irvistelee mikron edessä?
– Koska hän tekee nauravia nakkeja. (Ap2)

Sukupuoliroolikseksi kutsutaan sitä erilaisten odotusten ja normien kokonaisuutta, joka ihmiseen hänen sukupuolensa vuoksi kohdistetaan. Sukupuoliroolit ja sukupuoliin liittyvät käsitykset ovat hyvin syvään juurtuneita, ja tästä syystä pienetkin liukumat feminiinisyyden ja maskuliinisuuden alueella ja normista poikkeamat koetaan helposti epämiellyttäviksi. (Virtanen 1991b: 119.) Heteromiehen kannalta hyväksyttävä naisenmalli on ehdottomasti nuori ja näin miehen käytettävissä oleva seksuaaliobjekti, joka elää kontrolloimattoman seksuaalisuutensa armoilla, kuten usein vitsien blondi. Perinteinen nais- ja mieskuva on hyvin edustettuna suomalaisissa seksuaalivitseissä. Kuvat perustuvat sukupuolten biologiseen eroon, johon perinteisesti on liitetty myös erilaisuus ja eriarvoisuus seksuaalisessa kanssakäymisessä. Kuten jo aiemmin on todettu, mies edustaa aktiivisuutta ja päämäärähakuisuutta eli länsimaisessa kulttuurissamme myönteisiksi koettuja arvoja, nainen taas passiivisuutta ja käytettävyyttä eli ei-arvostettuja ominaisuuksia. Vaikka yleiset asenteet homoseksuaalisuutta ja muuta poikkeavaa seksuaalista käyttäytymistä kohtaan ovat muuttuneet suvaitsevaisempaan suuntaan Suomessa, kuten muissakin länsimaissa, nykyvitsiperinteen tarkasteleminen viittaa

päinvastaiseen. Nykyvitsistö viittaa ennemminkin heteroseksuaalisen maskuliinisen sukupuoli-identiteetin monimutkaistumiseen ja ongelmallisuuteen, ehkä jonkinlaiseen epävarmuuteen ja tarpeeseen määritellä tällä tavalla, vitsienkin avulla, normaalin rajoja. (Lipponen 1996b: 230–232.)

Miehet tarkistavat ja määrittelevät seksuaalisuuttaan ikään kuin vitsien läpi tavalla, jota monesti voisi pitää naista halventavana. Naisetkin tosin omassa vitsiperinteessään nauravat miehille. Tutkittaessa naisten ja miesten vitsejä on todettu, että naiset kokevat erityisen huvittaviksi sellaiset vitsit, joiden komiikan he tulkitsevat suuntautuvan miehen älykkyyden arviointiin ja tyhmyyteen sekä miesten impotenssipelkoihin. Miehet puolestaan kokevat naisten kertomat maskuliinisen seksuaalisen vallan mitätöivät vitsit lähinnä uhkaksi eivätkä yhteisen huvin lähteeksi. Voidaan siis todeta, että perinteen välittämät, ikään kuin luonnollisina ja tosina pidetyt stereotyyppiset käsitykset sukupuolten erilaisista ja eriarvoisista rooleista ovat sitkeimpiä epätasa-arvoa ylläpitävistä malleista. (Lipponen 1996b: 234–237.)

Vitsien ja komiikan avulla voidaan pilkata myös yleisiä stereotypioita. Stereotypiat valikoituvat omiin tarpeisiin sopiviksi tapahtumapaikkaa, -aikaa ja henkilöitä muuttamalla ja vaihtamalla. Hanna Talasniemi (1996: 194–195) havaitsi tutkiessaan muusikkojen, siis suhteellisen suljetun ammattiryhmän, vitsiperinnettä, että kiusoittelu eri soitinryhmien välillä toimii pitkälti stereotypioiden avulla. Monien tuntemissa arvoituspiloissa nauretaan varsinkin basistin tai rumpalin kustannuksella.

> Sammakko ja basisti tulivat toisiaan vastaan. Mitä eroa?
> – Sammakko oli menossa keikalle.
> (Talasniemi 1996: 195.)

Myös aineistossani oli joitakin stereotypioita ylläpitäviksi ja etnisiksi luokiteltavia vitsejä, joissa toimijoina ovat eri kansallisuudet ja rodut. Ryhmien edustajia ei eritellä tarkemmin; harvoin, jos koskaan, käy ilmi esimerkiksi toimijan ikä tai sukupuoli. Vitsin toimijat eivät ole yksilöitä, vaan heidän toimintansa leimaa koko kansallisuuden tai ryhmän toimintaa.

> Mitä ruotsalainen tekee, kun hän heittelee leivänmuruja vessanpönttöön?
> – Ruokkii wc-ankkaa. (At6)

> Mitä Jumala sanoi, kun loi neekerit?
> – Oho, paloi pohjaan. (Bp8)

Mitä mustalainen vastasi kännykkäänsä bensa-asemalla?
– Mistä tiesit tänne soittaa? (Bp8)

Edellisten esimerkkiarvoitusten pilkan kohteena ovat eri rodun edustajat ja heimot. Toisessa arvoituspilassa vedotaan Raamatun luomiskertomukseen, jossa Jumala loi ihmisen. Esimerkiksi usein kuvataiteessa kuvataan Jumalan luoneen ensimmäiseksi valkoisen ihmisen, josta esimerkin arvoitusvitsikin kertoo. Arvoituksen oletusarvona on, että juuri valkoinen rotu luotiin ensin ja negridinen rotu on Jumalan virhe, pohjaan palanut valkoinen ihminen. Kolmas esimerkkiarvoitus rinnastaa nykyajan kännykkäkulttuurin ja romaniheimon. Romaniheimo on vieläkin varsin konservatiivinen kulttuuri, jossa vaalitaan vanhoja perinteitä ja tapoja. Nykypäivänäkin miesten miltei ainoa sosiaalisesti hyväksytty ammatti on hevoskauppias ja naisten povaaminen. Esimerkin arvoituksessa mustalainen on siirtynyt nykyaikaan ja hankkinut matkapuhelimen, mutta ei osaa käyttää sitä oikein, vaan olettaa sen toimivan kuten lankapuhelin.

Suorastaan rasistisiksi vitseiksi voidaan lukea seuraavat:

Montako neekeriä mahtuu Mini Cooperiin?
– Ei yhtään, koska se on valkoisten valmistama. (Ap6)

Mistä tulee toblerone?
– Kun neekeri syö varotuskolmion. (Ap6)

4.7.4. Arvoitukset kapinan ilmaisijoina

Mielettömät pilat ja absurdit arvoitusvitsit voidaan käsittää myös jonkinlaisiksi tietokysymysten parodioiksi sekä eräänlaiseksi kapinaksi aikuisten maailmaa vastaan. Niiden avulla nolataan kuulija, joka odottaa sovinnaista huumoria pilaa. Logiikan puute on suunnattu koko tieteellisesti järjestynyttä systeemiä vastaan, jolloin kritiikki on tietyllä tavalla piilotettua. Toisaalta kritiikki on avointa, sillä useimmiten vitsit ovat mahdottomia arvata, ja niiden esittäjä haluaakin mieluiten vastata kysymykseensä itse ja nolata toisen. Tällaisen perinteen tarkoituksena on myös lujittaa kouluikäisten keskinäistä yhteenkuuluvuutta. On luotu kaukana arjesta sijaitseva mielikuvitusmaailma, jossa eläimet ja kasvit saavat inhimillisiä ominaisuuksia ja esineet elollistuvat. Tässä maailmassa on mahdollista, että

elefantit autoilevat ja digiboxit ovat sekoboltseja, ja kuulija hyväksyy tämän absurdin todellisuuden. (Virtanen 1984: 124.)

Virtasen mukaan mielikuvituksellisen elefanttihuumorin pohjana oleva huumorin laatu on jo melko vanhaa, sellaista, jota 1950-luvun teini-ikäiset suosivat ja joka oli sukua saman aikakauden ”sairaalle huumorille”. Elefanttivitsien alkuperä voidaan jäljittää esimerkiksi vanhoihin perinteisiin eläinsatuihin, mutta ensimmäiset muistiinpanot elefanttivitseistä ovat Kansasista vuodelta 1952, ja ne ovat ilmeisesti syntyneet amerikkalaisten college-opiskelijoiden parissa. Vuonna 1963 niitä kerrottiin jo Mainesta Arizonaan, Australiasta Kanadaan ja Eurooppaan. Aikakauslehtien, radion ja television välityksellä ne levisivät kulovalkean tavoin. Elefanttivitsistö kukoisti varsin suosittuina jonkin aikaa mutta kävi pian epämuodikkaaksi. Laji kuitenkin jäi sitkeästi elämään lastenperinteessä, ja vieläkin elefanttivitsit ovat suosittuja lasten keskuudessa ja niitä kuulee esitettävän. Elefanttihuumori versoi monia absurdeja alalajeja, esimerkiksi Tarzan-vitsejä, jotka ovat ilmeisesti varsin vanhoja, samoin kuin muita eläin- ja olioaiheisia arvoitusvitsejä. Seuraavat esimerkit ovat keräämästäni aineistosta:

Juoko Tarzan kahvia?
– Kyllä, jos Jane on muistanut ostaa tuoretta pullaa. (At6)

Mikä on raidallinen ja syö ruohoa laitumella?
– Lehmä veryttelypuvussa. (At6)

Mikä on vihreä ja sanoo titaa-kvaak, titaa-kvaak?
– Sammakko joka opettelee morseaakkosia. (At6)

Elefanttihuumorissa ja muissa mielettömissä piloissa voidaan nähdä jonkinlaista yhteiskuntakritiikkiä: rauhallinen elefantti syö marjoja, ui ja pyöräilee, mutta samalla siinä kuitenkin ruumiillistuu jonkinlainen anarkistinen vapaudenkaipuu; se ikään kuin murtautuu totutusta roolistaan. (Virtanen 1984: 123.) Elefanttivitsien sadunomainen, vaaleanpunainen fantasiamaailma oli ehkä myös reagointia ja protestia tuolloiseen maailmantilaan ja esimerkiksi Vietnamin sotaan. Myös sairaita ”äiti, äiti” -tyyppisiä piloja on Leea Virtanen (1984: 124) luonnehtinut haavoitetun idealismin tuotteiksi väkivaltaisessa maailmassa.

Äiti, äiti, miksi pikkuveli on niin punainen?
– Ole hiljaa ja sulje uuninluukku.

Vitsien avulla voidaan siis parodioida ja näin jotenkin muuttaa siedettävämmäksi ympäröivää maailmaa, josta joka päivä saamme lukea toinen toistaan kauheampia uutisia, kuinka eri puolilla maailmaa soditaan tai kuinka naapurikaupungissa äiti myrkytti kolme lastaan ja sairaanhoitajat hoitamiaan kehitysvammaisia.

Vitsien ja arvoitusten kertominen voidaan nähdä myös kapinan ja kritiikin ohella eräänlaisena karnevaalina ja karnevalismina. Alhon (1988: 90) mukaan karnevaaleissa on olennaista ”nurin käännetyn maailman” tarjoama vapaus. Karnevaalikäyttäytyminen on leimallisesti norminvastaista, mutta tämä norminvastaisuus on itsessään normatiivista. Karnevaalissa toteutuva hillittömyys ei ole vain sallittua, vaan sitä jopa edellytetään. (Alho 1988: 90.) Kouluikäisten perinteellä voidaan katsoa olevan paljolti parodisen ja karnevalistisen vastakulttuurin luonne, jossa aikuisten maailman auktoriteetit pyritään saattamaan naurunalaisiksi ja naurettaviksi (Virtanen 1991b: 106). Arvoitukset ovat yleisesti hyväksytty tapa määritellä etevyyttä ja tyhmyyttä (Virtanen 1991b: 106). Mielettömien arvoituspilojen avulla voidaan myös parodioida koulun tapaa testata tietoa ja nauraa koulumaailman perinteiselle asetelmalle, jossa opettaja on kyselevä auktoriteetti sekä pilailla sellaisten asioitten kustannuksella, joita ei normaalisti saisi pilkata. Seuraavissa vitseissä luokkatilanne on käännetty ylösalaisin ja esitetty opettaja naurettavassa valossa:

> Mitä on tapahtunut, kun yksi nauraa ja muut ovat hiljaa?
> – Opettaja on kertonut vitsin. (At6)
>
> Mitä eroa on opettajalla ja radiolla?
> – Radion voi sulkea, jos ei jaksa kuunnella. (At6)
>
> Mikä on koululaisen pahin vihollinen?
> – Opettajat. (Ap6)
>
> Kuinka monta opettajaa tarvitaan vaihtamaan lamppua?
> – 10. Yksi saarnaa oppilaille, miksi lamppu piti vaihtaa, yksi antaa oppilaille läksyksi, miten vaihdetaan lamppu, yksi menee kotiin, kaksi juttelee lampun vaihdon taidoista, yksi miettii, miten helpottaa tilannetta, kolme miettii, mitä järkeä tässä on ja yksi vaihtaa lampun. (Ap6)

Suomalaisille tutut Pikku-Kalle-vitsit ovat myös hyvä esimerkki koulumaailman ja koko yhteiskunnan parodioinnista ja karnevalisoimisesta.

> Pikku-Kallelle opetettiin koulussa ilmansuunnat, mutta Kalle ei oppinut niitä. Seuraavana päivänä opettaja kysyi vielä Pikku-Kallelta, kuinka monta ilmansuuntaa on.
> Kalle vastasi, että niitä on seitsemän. Opettaja sanoi:
> – Ei seitsemän, vaan niitä on kahdeksan.
> Pikku-Kalle sanoi:
> – Seitsemän niitä on, luin eilen lehdestä, että presidentti söi lounaan. (Virtanen 1990: 53.)

Vaikka Pikku-Kalle-vitsit ovat myös suosittuja aikuistenkin keskuudessa, voi näitä vitsejä pitää kuitenkin lapsen näkökulmasta kerrottuina, koska nokkelin on lähes aina lapsi osoittaessaan aikuisten teeskentelyn ja kaksinaismoralismin, tai vain yksinkertaisesti nolaten tai nöyryyttäen aikuisia (Kinnunen 1998: 231). Pikku-Kalle-vitsistö liittyy samaan ilmiöön kapinasta kuin muukin koululaishuumori, jonka avulla kokeillaan erilaisia normeja, yritetään hahmottaa aikuisten maailmaa vitsien avulla. Aikuisten maailma nähdään kummallisena paikkana, jossa on monimutkaisia sääntöjä ja tabuja, mutta silti kuitenkin tavoitteena on niiden sääntöjen omaksuminen. (Kinnunen 1998: 236.)

Kotoiselle Pikku-Kallelle on omat vastineensa myös muissa kulttuureissa. Tämäntyyppinen sankarihahmo seikkailee esimerkiksi vanhassa afroamerikkalaisessa perinteessä. Hahmoa on kutsuttu High John de Conquer -nimellä. Hahmo on veijarimainen sankari, joka edustaa orjien varsin realistista omakuvaa, mutta on kuitenkin näiden unelmanomainen toivehahmo, jollaisia he toivoivat olevansa. (Alho 1988: 35.) Alho (1988) kutsuu tällaista arkkityyppiä nimellä trickster, jonka avulla, mielikuvituksen tasolla, orjat saivat mahdollisuuden käsitellä erilaisia raskaan arkipäivän tilanteita. Tarinat ylittivät arkitodellisuuden rajoja, ja tällä tavalla tekivät orjien arkipäivästä paremmin siedettävän (Alho 1988: 38). Tricksterin voisi luonnehtia sen olevan varsin vapaa kaikista säännöistä; sille annetaan anteeksi sellaisia asioita, jotka on muilta tehty yhteiskunnassa kielletyiksi (Alho 1988: 53).

4.7.5. Arvoitus tunteiden purkajina

Huumoria, naurua ja komiikkaa käytetään usein vastareaktiona ahdistaviin ja pelottaviin tapahtumiin, jolloin niiden tehtävänä on epäilemättä ahdistuksen lieventämien ja uusien näkökulmien esittäminen tilanteisiin. Ahdistavia ja pelottavia asioita kuvataan usein huumorin keinoin, näin asiat arkipäiväistyvät. Tämä seikka näkyi hyvin keräämässäni

aineistossa, varsinkin kuudesluokkalaisilla. Koko maailmaa kuohuttaneet syyskuun 2001 New Yorkin World Trade Centerin terroristi-iskut olivat keväällä 2002 tuoreessa muistissa, ja niitä käsiteltiin viikoittain tiedotusvälineissä. Iskut oli kuudesluokkalaisten poikien vastauksissa puettu kompakysymyksen muotoon.

Mikä on Osama bin Ladenin siskon nimi?
– Anna Pin Koodi.

Muistan itse myös, että pian Estonian vuoden 1994 syksyllä sattuneen laivaturman jälkeen onnettomuudesta alettiin viljellä mustaa huumoria huokuvia vitsejä, ja esimerkiksi erään suomalaisen pop-laulajan Ihana valo -nimisestä kappaleesta väännettiin tilanteeseen sopivia arvoituksia.

Mitä Estonian kannella laulettiin viimeisenä?
– Ihana valo, onko portit jo auki.

Myös Jyväskylässä maaliskuussa 1998 tapahtunut junaturma, jossa menehtyi kymmenen, kirvoitti arvoitusvitsejä, mm. seuraavan:

Juna Turusta Jyväskylään saapuu raiteille yksi, kaksi ja kolme.

Humoristisella kansanperinteellä on usein myös tiedonsiirron ja opetuksen välikappale. Huumorilla höystetty pienfolklore on usein stereotypioidensa avulla niin informaation, mielipiteiden kuin opetuksenkin välikappale (Talasniemi 1996: 196). Lastenperinne voidaan siis nähdä lasten sosiaalistajana ja normien opettamisen välineenä. Toisaalta lapset myös itse ilmentävät ja käsittelevät lastenperinteen avulla itselleen tärkeitä asioita. Lapset ottavat kaikesta ulottuvilleen tulevasta materiaalista, esimerkiksi tiedotusvälineiden tarjonnasta, toverien, vanhempien ja opettajien puheesta sekä kouluopetuksesta, ne osat ja asiat, jotka sopivat heidän omaan elämäntilanteeseensa, ja muokkaavat niistä itselleen mieluisia ja tarpeellisia muotoja. Lastenvitsit ovat lapsille sekä omien tuntojen ja tunteiden ilmentäjiä että toisaalta erilaisten yhteiskunnassa liikkuvien näkökulmien ja asioitten välittäjiä ja opettajia. (Kinnunen 1998: 243.) Huumorikerronnan avulla voidaan siis puhua emotionaalisesti tärkeistä aiheista ja asioista, joita ei voida ottaa esiin vakavan kerronnan alueella.

Arvoitusten kautta voidaan siis myös ottaa kantaa mieltä kuohuttaviin tapahtumiin. 1980-luvulla Etiopian nälänhätä näkyi heti arvoitusfolkloressa, jota kerättiin mm. Lipposen arvoituskokoelmiin:

Miksi neekereillä on suuret silmät?
– Että he näkisivät paremmin nälkää.

Huumori voidaan siis nähdä ihmismielen puolustusmekanismina vastenmielisiä asioita kohdattaessa. Esimerkiksi vainajien kanssa usein tekemisissä olevat ammatti-ihmiset joutuvat karaistumaan, ja tämä karaistuminen näkyy ammattikuntahuumorissa. Onkin todettu, että huumorin avulla pystymme usein vähentämään ahdistusta tai ainakin tekemään sen helpommin siedettäväksi. Huumorin keinoin arveluttavat ja pelottavat asiat voidaan ilmaista usein helpommin. (Aho 1996: 135.) Pila toimii siis kanavana ahdistaville tunteille. Huumorin avulla ihmiset käsittelevät paitsi ongelmallisia seikkoja omassa ja maailman historiassa myös luotaavat suhdettaan tulevaan (Jokinen 1996: 176).

Huumorin kentässä tunteiden purkajana on saanut sijaa myös ns. musta huumori, joka etsii naurun aiheita asioista, jotka ovat traagisia tai jopa tabun asemassa pilan aiheiksi. Aiheita voivat olla esimerkiksi lapsen ja vanhemman suhde, joka huipentuu murhayritykseen tai kannibalismiin, sukurutsaus, nälänhätä, keskitysleirit, sairaus ja vammaisuus sekä kuolema eri muodoissaan. Musta huumori on jollain tavalla hyvin julma huumorin muoto, koska siinä traagisia asioita esitetään huolettomasti täysin arkipäiväisinä. Seuraavassa aineistosta poimitussa arvoituspilassa näkyy hyvin mustan huumorin elementti, pienenemistään pienenevä lapsi, joka on sijoitettu arkipäiväisesti keittiön nurkkaan.

Mikä pienenee pienenemistään keittiön nurkassa?
– Lapsi, joka on löytänyt juustohöylän. (At6).

Mustassa huumorissa asiat, joista ei voi täysin avoimesti puhua, alistetaan naurettaviksi ja samalla ehkä vapaudutaan niistä jollain tasolla (Virtanen 1984: 125–126).

Väistämättä naurun vapauttavaan tehtävään liittyy ajatus myös jonkinasteisesta aggressiivisuudesta; yleensä nauru suuntautuu jotakin vastaan. Aggressiivisuuteen liittyy myös ylemmyydentunnon elementti, joka herää usein silloin, kun havaitsemme jonkun toisen epäonnistuvan. Tällä ylemmyydentunteella onkin selitetty yleisesti tunnettuja komiikan aggressiivisia muotoja kuin etniset vitsit tai eräät ”sairaan huumorin” piirteet. (Alho 1988: 235–236.) Kansanhuumorillekin on ominaista suorasukainen kerronta tyylilajeinaan groteski

ja banaali (Jokinen 1996: 177). Nykyisessäkin vitsistössä on paljon tällaisia ”sairaan huumorin” vitsejä, joissa nauretaan varsin estottomasti poikkeavuudelle, liittyi se sitten käytökseen tai ulkonäköön, kuten seuraavassa Pikku-Orbis-vitsissä:

> Vanhemmat olivat tulossa katsomaan vastasyntynyttä lastaan sairaalaan. Ne kysyivät hoitajalta, että missäs meidän pikku Orbis on. Hoitaja sanoi, että menkää vain tätä tietä. Sitten vanhemmat tulivat huoneeseen, joka oli täynnä terveitä, pulskia pikku pentuja. Ne kysyivät, onko meidän pikku Orbis täällä.
> – Pikku Orbis ei ole täällä, mutta se voi oikein hyvin, menkää tätä tietä.
> No, sitten ne menivät, ja sitten tuli sellainen huone, jossa oli lapsia ilman käsiä. Ne kysyivät pikku Orbista ja hoitaja sanoi taas:
> – Pikku Orbis ei ole täällä, mutta se voi oikein hyvin, menkää tätä tietä.
> Sitten mentiin eteenpäin. Tuli huoneita, missä oli kaikenlaisia vajauksia, lapsia ilman käsiä ja jalkoja, ja huoneita, joissa oli pelkkiä päitä. Aina ne vanhemmat kysyivät pikku Orbistaan ja hoitaja käski mennä eteenpäin.
> Sitten ne tulivat vaaleansiniseen pikkuiseen huoneeseen. Kaikki siellä oli pitsiä ja semmoista. Sitten siellä sängyssä oli pikkuinen silmä.
> Hoitaja sanoi:
> – Pikku Orbis voi oikein hyvin, mutta on pikkuisen ikäviä uutisia. Pikku Orbis sattuu olemaan sokea! (Virtanen 1990: 72.)

4.7.6. Arvoitukset kulttuurin muuttajina

Kulttuuri ja kieli kulkevat käsi kädessä, ja onkin syytä pohtia, kumpi muuttaa kumpaa. Toisaalta kieli ei kuitenkaan muutu yhtä nopeasti kuin kulttuuri, joka omaksuu uusia asioita ja ilmiöitä esimerkiksi kansainvälisestä kulttuurista (P. Suojanen 1993: 19). Nykyisten arvoitusten aihepiiri olisi ollut suhteellisen tuntematonta vielä viisi vuosikymmentä sitten. Toisaalta aiheet limittyvät; tälläkin hetkellä Suomessa elää rinnakkain vanhempi ”kansallinen” ja nuorempi ”kansainvälinen” sukupolvi. Vanhempi sukupolvi tuntee kokemuksellisesti riihenpuinnin ja pellavien loukutuksen, nuoremmalle sukupolvelle taas on arkipäivää tietoyhteiskunta, jossa data siirtyy hetkessä ja internetin kautta voi olla yhteydessä kaukaisimpaankin maailmankolkkaan. Kansallisessa kulttuurissamme elää ihmisiä, joilla on aivan toisistaan poikkeavat arkitodellisuudet. (P. Suojanen 1993: 19.) Oikeastaan kansankerronnan voisi jakaa kahteen aikakauteen: aikaan ennen television tuloa ja aikaan sen jälkeen. Arvoitusten, kaskujen ja tarinoiden taustana ovat viime vuosisadan alkupuolella olleet pitkät ja pimeät illat, joita lyhennettiin kertomalla kertomuksia, jotka puolestaan näin

irtaannuttivat ihmiset tehokkaasti arkipäivästä ja saivat ajan kulumaan nopeasti esimerkiksi omavaraistalouden iltapuhdeaikana. (Virtanen 1991b: 181.)

Vaikka kieli muuttuu hitaammin kuin kulttuuri, voivat suuret maailmanlaajuiset ilmiöt, kuten muoti ja musiikki sekä erilaiset katastrofitilanteet, näkyä kielessä hyvinkin nopeasti. Vitsit ovat näin sosiaalisia reaktioita siihen, mitä ihmisten elämänpiirissä tapahtuu. (Juntunen 1988: 187.) 1990-luvun lopulla median avulla Suomessakin yleistyi ja saavutti suosiota amerikkalainen hip hopiksi nimitetty musiikki-, tanssi- ja pukeutumissuuntaus, joka on hyvin suosittua nuorten keskuudessa. Tämä nuorisosuuntaus oli edustettuna aineistossa:

Mistä kenguru pitää?
– Hip hopista. (At2)

Kieli rakentaa todellisuutta ja todellisuus taas pakottaa kieltä tiettyihin muotoihin. Nämä muodot näkyvät esimerkiksi mediassa tiettyinä diskursseina. Näin media osaltaan rakentaa sosiokulttuurisia näkemyksiä eli arvoja.

Eräät sairaat vitsit valitsevat aiheensa ajankohtaisten ja kipeiden ongelmien keskeltä. Keskitysleiri-aiheiset juutalaisvitsit ovat tavallisesti arvoituskysymyksiä, kuten seuraavassa arvoituskokoelmaesimerkissä:

Mitä eroa on juutalaisella ja piparkakulla?
– Piparkakku ei huuda uunissa.

4.8. Huumoriperinteen välittyminen

Tässä luvussa tarkastelen, kuinka nykyarvoitusperinne leviää ja välittyy perinteenkannattajalta toiselle. Huumoriperinne, kuten kansanperinne yleensä, tarvitsee välittyäkseen eteenpäin kasvokkaiskontaktin ja vuorovaikutussuhteen esimerkiksi jonkin ryhmän välillä. Mikään virallinen laitos tai instituutio, koulu tai televisio ei ylläpidä folklorea, vaikka kaikki nämä saattavat siihen osaltaan vaikuttaakin. Koulu kuitenkin näyttelee suurta osaa lasten elämässä, ja voisi sanoa, että lapset käyvät työkseen koulua. Koulu lohkaiseekin suuren osan nykylasten ajasta, joten koulu ympäristönä on merkittävä perinteen eteenpäin siirtymisen ja välittämisen paikka. (Virtanen 1991b: 29.) Eteenpäin siirtyvän kansanperinteen kasvualustana on sosiaalinen muodostelma, esimerkiksi jokin ryhmä tai yhteisö tai vielä väljempi muodostelma, johon voidaan liittyä ja josta voidaan erota helpostikin.

Perinne elää ja muuttuu jatkuvasti, kun uudet käyttäjäryhmät omaksuvat ja hyväksyvät folkloretuotteita omien tarpeidensa pohjalta. (Virtanen 1991b: 29.) Perinne siirtyy ja muuntuu liikkuessaan horisontaalisesti ryhmältä toiselle sekoittaen tietämyksiä parhaiten ryhmää palveleviksi. Samalla perinnettä välitetään myös vertikaalisesti vanhemmilta nuoremmille sukupolville. (Majava 1996: 99.) Vertikaalisessa folkloren välittämisessä on perinteisesti vanhuksilla ollut suuri merkitys kokemusperäisen tiedon siirtäjinä. Näin oli ennen kaikkea vanhassa agraariyhteiskunnassa, jossa isovanhemmat ovat usein toimineet lasten hoitajina. Nyky-yhteiskunnassa esimerkiksi isovanhempien välittämällä tiedolla työmenetelmistä, paikkakunnan historiasta tai oikeasta elämäntavasta ei koeta olevan arvoa, vaan koulutus on korvannut lasten opettamisen. Aineistoa tarkastelemalla voidaan havaita, että nykyarvoitusperinteen välittymistä tapahtuu vertikaalisesti toisinpäin, nuoremmalta polvelta vanhemmalle. Nykyisin lapset yhä useammin arvuuttelevat vanhempiaan ja isovanhempiaan:

Kerron arvoituksia isälle ja äidille. (Ap2)
Kerron arvoituksia ukilleni, mummolleni. (Ap2)
Kerron arvoituksia äitille ja isille. (Ap2)

Myös ne seikat, että isovanhempien ei haluta asuvan samassa taloudessa, lapsien toivotaan muuttavan aikaisin kotoa ja perheeltä puuttuvat perheen ulkopuoliset ystävyyssuhteet, vaikuttavat perinteen välittymistapojen muuttumiseen. Lisäksi suullisen perinteen vähenemiseen ja perinteen merkityksen muuttumiseen vaikuttavat maaseudun muuttoliike ja Suomen yleinen kaupungistuminen, kerrostaloasuminen ja yhden hengen taloudet. (Virtanen 1991b: 123.)

Mm. eliniän pidentyminen ja avioerojen lisääntyminen ovat olleet vaikuttamassa siihen, että horisontaalinen perinteen välittyminen on tullut vertikaalista perinteen välittymistä tärkeämmäksi. Myös ihmisen fysikaaliset ominaisuudet ja lainalaisuudet, kuten muisti, vaikuttavat perinteen välittymiseen. Suullisesti välittyvät perinnetuotteet säilyvät muistin varassa ja ovat siis siksi alttiina alituisille muutoksille. Folkloren säilyminen muistin varassa asettaa tietyt vaatimukset esityksen pituudelle. Muisti antaa aina selvän etusijan tutuille aineksille ja jättää pois vieraita elementtejä, jotka saattavat muuntua. Perinnetuote saa helposti muodon, joka sopii yhteen aiempien kokemusten kanssa, jolloin se voidaan muistissa tapahtuvan muuntelun avulla saattaa muotoon, joka sointuu yhteen esittäjiensä ja kulttuurisen taustan kanssa. Muutoksia kohdistuu väistämättä myös sisältöön, jolloin tuote muuntuu

edelleen. Muuntelulla voidaan esimerkiksi torjua tai korvata toisilla ainekset, jotka ovat ristiriidassa yhteisön normien kanssa. (Virtanen 1991b: 26–27.)

Arvoitukset siirtyvät ihmiseltä ihmiselle ja niiden merkitys muovautuu esitystilanteessa, jolloin sekä esittäjä että kuulija voivat ymmärtää viestin omalla tavallaan; sekä kuulijan että kertojan omat muistot, kokemukset ja arvot vaikuttavat viestin siirtymiseen Usein nykypäivänä pitkien kertomusten muistamiseen ei ole motivaatiota, koska luontevat kerrontatilanteet puuttuvat, eikä nykykulttuurissa ole tarkoituksenmukaista muistaa asioita, joista voi tehdä muistiinpanoja. (Virtanen 1991b: 194.)

Perinnetuote kiinnittyy helposti tuttuun paikkaan ja tuttuun henkilöön, kuten seuraavassa esimerkissä:

> Helsinkiläinen koulupoika kertoi sisarelleen senhetkisen mielivitsinsä: ”Sirkukseen tuli haastattelija. Se kysyi joltain mieheltä: Mitä te täällä teette? – Sahaan naisia kahtia. – Onko teillä siskoja vai veljiä? – On yksi sisko. Hän asuu Porvoossa ja Tampereella.”
> Sisar kertoi jutun välittömästi isälleen, mutta muutti lopun muotoon: ”Hän asuu Kuopiossa ja Tampereella”, koska Kuopio oli hänelle tutumpi paikannimenä. (Virtanen 1991b: 27–28.)

Esimerkin vitsi ei kuitenkaan ollut muuttunut keskeisiltä elementeiltään. Suullisessa perinteessä on usein havaittavissa valikoitumismekanismi, mikä tarkoittaa sitä, että eri lähteistä olevat asetelmat kasautuvat jonkin tutun paikan tai keskeisen hahmon ympärille. (Virtanen 1991b: 27–28.) Moderni vitsiperinne versoo usein tiettyjen aihepiirien ympärillä, jotka tuottavat yhä uusia. Suomalainen esimerkki muotiaallosta ovat ns. tankerovitsit, joita aiempina vuosina oli liikkeellä useita kymmeniä erilaista tyyppiä. Jo 1969 julkaistiin lehdissä kertomus Ahti Karjalaisesta tai yleensä suomalaisesta poliitikosta, joka tilasi huoneeseensa teetä sanoen: ”Tuu tii tu töötituu”. Näitä nk. tankerovitsejä kertoivat 1970-luvulla kaikki ne, joilla oli jonkinlainen vieraan kielen taito. Kerrotaan, että nimitys tankerovitsi tulee juuri Ahti Karjalais -vitsistä, jossa Karjalainen on eläintarhassa ja luulee Dangerous animals -varoitus-kyltin perusteella, että kyseisessä häkissä asuu tankero-nimisiä eläimiä. Osa vitseistä oli muokattu vanhoista typerysvitseistä päähenkilöä vaihtamalla. Seuraavassa esimerkki vitsistä, jossa pääosassa on juuri Ahti Karjalainen.

> Oletko kuullut viimeistä Ahti Karjalais -vitsiä? – Rhmm, minä olen Ahti Karjalainen. – Ei se mitään, kerron sen oikein hitaasti. (Virtanen 1991b: 205.)

5. LOPUKSI

Arvoitusperinne muuttuu ja elää jatkuvasti yhteiskunnan muutosten mukana. Yhteiskunnan uudet keksinnöt, yhä nopeampi tiedonkulku ja uudet idolit valtaavat alaa ja ulottavat vaikutuksensa myös kieleen, ja sitä kautta erilaisiin perinnetuotteisiin. Arvoitusvitsit ”näkevät” ja ”kuulevat” tässä ja nyt eli elävät ajan hermolla reagoiden miltei välittömästi uusiin asioihin ja tapahtumiin. Poliittiset tapahtumat ja ulkomaiset uutisaiheet näkyvät varsin nopeasti arvoitusvitsiperinteessä.

Kun nykyisen arvoitusperinteen leviämistä tarkastellaan, havaitaan, että vertaisryhmien vaikutus on yhä suurempi; arvoituksia kerrotaan yhä enemmän mm. koulussa tai pihalla esimerkiksi omille koulutovereille. Aiemmin esimerkiksi isovanhemmat olivat suuressa osassa perinteen jakamisessa ja levittämisessä, mutta yhteiskunnan muutokset ovat vaikuttaneet tähänkin. Nykyajan kaupunkilaisperheessä eivät enää isovanhemmat asu, joten heidän osuutensa perinteenkannattajina on käynyt vähäiseksi. On huomattavissa, että nykyisin roolit ovat kääntyneet pikemmin päinvastaisiksi; nykyään lapset arvuuttelevat vanhemmiltaan tai isovanhemmiltaan. Tämä näkyi myös aineistossani.

Aineistoni avulla tutkin myös, minkä ikäiset ovat arvoitusten pääasiallisia käyttäjiä. Näyttäisi siltä, että tutkimistani luokka-asteista 6.-luokkalaiset tuntisivat arvoituksia eniten ja heistä nimenomaan tytöt; heillä oli suurimmat määrät kirjoitettuja arvoituksia. Toisluokkalaisista taas pojat olivat kirjoittaneet tyttöjä enemmän arvoituksia. Kahdeksanteen luokkaan mentäessä arvoitusten määrät olivat vähentyneet huomattavasti. Kahdeksasluokkalaisista pojat tunsivat tyttöjä enemmän arvoituksia. Kuudesluokkalaisilla etenkin absurdit arvoituspilat olivat hyvin suosittuja. Suosittuja arvoitusvitsityyppejä olivat myös erilaiset etniset vitsit sekä elefanttivitsit. Kerätyistä vitseistä näkyi myös selvästi informanttien perinteinen nais- ja mieskuva, jossa mies on aktiivinen toimija ja nainen miehen objekti. Aineiston perusteella näyttäisi myös siltä, että miehen prestiisi on valkoinen heteromies, joka on käynyt armeijan.

Arvoituksia näytetään käytettävän edelleen samoin kuin vanhassakin arvoitusperinteessä. Arvoitusfolkloren viihdyttämisfunktio on edelleen vahvasti läsnä, mutta arvoituksia käytetään muussakin kuin viihdyttämistarkoituksessa. Arvoituksia käytetään myös, kun halutaan erottautua muista yksilönä tai ryhmänä, tai vahvistamassa omaa identiteettiä. Arvoituksia voidaan käyttää myös, kun halutaan ylläpitää tiettyjä rooleja sekä kun halutaan ilmaista jonkinlaista, ehkä pinnan alla kuplivaa, kapinaa hallitsevia auktoriteetteja esimerkiksi opettajia tai vanhempia vastaan. Arvoitusfolklore voi olla myös

keino purkaa erilaisia tunteita, kun on tapahtunut jotain sellaista, joka järkyttää ja jota ei ehkä muin kielellisin keinoin käsitellä. Odotan esimerkiksi, milloin Jokelan marraskuun 2007 alun järjettömästä ampumistapauksesta alkaa tulla mustaa huumoria viljeleviä arvoituksia ja vitsejä.

Kun arvoitusvitsejä, niiden kerrontaa ja kerrontatilanteita tarkastellaan, havaitaan myös se seikka, että vitsit kertovat ennen kaikkea kertojastaan, eivät siitä kohteesta, jota arvoituksissa arvuutellaan tai pilkataan. Näin omalta osaltaan vitsit ja arvoitusvitsit ovat pönkittämässä ja jatkamassa erilaisia stereotypioita ja kaavoittuneita käsityksiä esimerkiksi eri heimoista tai kansallisuuksista.

Vaikka arvoitukset perinteenlajina ovat muuttaneet yhteiskunnan myötä muotoaan, on nykyisessäkin arvoitusperinteessä nähtävissä kaikuja vanhoilta vuosikymmeniltä. Nykyajan koululaisten perinteessä näyttää siis elävän rinnakkain vanha ja uusi perinne, sulassa sovussa sekoittuen osin keskenään. Voidaan siis sanoa, että nykyajan arvoitusperinteen juuret ovat tukevasti siinä arvoitusperinteessä, jonka isoisovanhempammekin tunsivat. Nykyiset koululaiset käyttävät siis rinnakkain vanhaa ja uutta perinnettä, joka jatkuvasti muuttuu ja elää yhteiskunnan muutosten mukana.

LÄHTEET

AHO, HANNU S. 1996: ”Ja sattu kerran, kun ne oli laskemassa arkkua hautaan…” Hautajaisaihe hautausmaatyöntekijöiden suullisissa kertomuksissa. – Eeva-Liisa Kinnunen – Kaarina Koski – Riikka Penttilä – Minttu Pietilä (toim.), Vitsistä videoon. Uusia kirjoituksia nykyperinteestä. Tietolipas 146 s. 118–136. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

ALHO, OLLI 1988: Hulluuden puolustus ja muita kirjoituksia naurun historiasta. WSOY, Porvoo – Helsinki – Juva.

ANTTILA, ANNA 1998: Kiusasta kimppaan. Tyttöjen ja poikien seurustelusuhteita. – Jyrki Pöysä – Anna-Leena Siikala (toim.), Amor, genus & familia. Tietolipas 158 s. 253–262. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

ANTTILA, ANNA 1996: Tyttöjen ennustusleikit opettavat seurustelun sääntöjä – Eeva-Liisa Kinnunen – Kaarina Koski – Riikka Penttilä – Minttu Pietilä (toim.), Vitsistä videoon. Uusia kirjoituksia nykyperinteestä. Tietolipas 146 s. 35–52. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

ANTTONEN, PERTTI 1998: Seksistinen vitsi ja humoristisen kommunikaation poliittinen luonne. – Jyrki Pöysä – Anna-Leena Siikala (toim.), Amor, genus & familia. Tietolipas 158 s. 367–396. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

APTE, MAHADEV L. 1985: Humor and Laughter. An Anthropoligical Approach. Cornell University Press, London.

BLOMSTEDT, JAN 2003: Retoriikkaa epäilijöille. Loki-kirjat, Helsinki.

CHIARO, DELIA 1992: The language of jokes. Analysing verbal play. Routledge, London.

GANANDER, CHRISTFRID 1970 [1783]: Aenigmata Fennica. Suomalaiset arwotuxet, wastausten kansa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

HAAVIO, MARTTI 1990: Suomen kansan arvoituskirja. 5. painos. – Martti Haavio – Jouko Hautala (toim.). WSOY, Porvoo – Helsinki – Juva.

HATAKKA. MARI 1996: Rakasta, kärsi ja unhoita. – Eeva- Liisa Kinnunen – Kaarina Koski – Riikka Penttilä – Minttu Pietilä (toim.), Vitsistä videoon. Uusia kirjoituksia nykyperinteestä. Tietolipas 146 s. 64–84. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

HELVE, HELENA 1987: Nuorten maailmankuva. Seurantatutkimus pääkaupunkiseudun erään lähiön nuorista. Kansalaiskasvatuksen keskus r.y. Tutkimuksia ja selvityksiä 1/87.

JOKINEN, MIKKO 1996: Sysmäläinen nauru. Sysmäläinen kansanhuumori humorististen kerto-
musten valossa. – Eeva-Liisa Kinnunen – Kaarina Koski – Riikka Penttilä – Minttu Pietilä (toim.), Vitsistä videoon. Uusia kirjoituksia kansanperinteestä. Tietolipas 146 s. 159–182. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

JUNTUNEN, MARITA 1998: Se on suomalaista. Etnisten vitsien kielestä ja maailmankuvasta. – Sanna Haavisto – Lari Kotilainen – Anne Mäntynen – Tiina Onikki (toim.), Kielikuvitusta. Tekstit ja metaforat todellisuuden rakentajina. Kielen opissa 2, Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.

KAIVOLA-BREGENHØJ, ANNIKKI 1998: Pilako vai eroottinen viesti? Seksuaaliarvoitus on testi kuulijalle. – Jyrki Pöysä – Anna-Leena Siikala (toim.), Amor, genus & familia. Tietolipas 158 s. 193–215. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

——— 1983: Vanhoja arvoituksia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

——— 1977: Arvoitusten ilmaisutekniikka. – Leea Virtanen – Annikki Kaivola-Bregenhøj – Aarre Nyman (toim.), Arvoitukset – Finnish Riddles s. 18–33. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

KINNUNEN, EEVA-LIISA 1998: Pikku-Kalle ja kielletyt puheenaiheet. – Jyrki Pöysä – Anna-Leena Siikala (toim.), Amor, genus & familia. Kirjoituksia kansanperinteestä. Tietolipas 158 s. 230–249. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

KNUUTTILA, SEPPO 1992: Kansanhuumorin mieli. Kaskut maailmankuvan aineksena. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 554. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

KUUSI, MATTI 1981: Kansanhuumorin mitä missä milloinkin. Otava, Helsinki.

LIPPONEN, ULLA 1996a: Jauhot suuhun. Arvoitusvitsejä ja kompakysymyksiä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

——— 1996b: Vitsikö vallan väline? Seksuaalisuhteet perhevitseissä. – Eeva-Liisa Kinnunen – Kaarina Koski – Riikka Penttilä – Minttu Pietilä (toim.), Vitsistä videoon. Uusia kirjoituksia nykyperinteestä. Tietolipas 146 s. 224–241. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

——— 1991: Kilon poliisi ja muita koululaisjuttuja. 10. painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki

LÖNNROT; ELIAS 1982 [1844]: Suomen kansan arwoituksia ynnä 135 Wiron Arwoituksen kanssa. WSOY, Espoo.

MAJAVA, HEIKKI S. 1996: ”Kyl sä oot aika vihree mies”. Polttarit ja perinteen välittyminen. – Eeva-Liisa Kinnunen – Kaarina Koski – Riikka Penttilä – Minttu Pietilä (toim.), Vitsistä videoon. Uusia kirjoituksia nykyperinteestä. Tietolipas 146 s. 85–101. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

MUIKKU-WERNER, PIRKKO – VAKIMO, SINIKKA 2005: Ilkeilyn etiikkaa. – Pekka Laaksonen – Seppo Knuuttila – Ulla Piela (toim.), Kansanetiikkaa. Käsityksiä hyvästä ja pahasta. Kalevalaseuran vuosikirja 84, s. 228–252. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

MULKAY, MICHAEL 1988: On humour. Its Nature and its Place in Modern Society. Polity Press.

PETRAEUS, AESCHILLUS 1968 [1649]: Linguae finnicae brevis institutio. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

SIIKALA, ANNA-LEENA 1998: Oliko savolaisilla tunteita? – Jyrki Pöysä – Anna-Leena Siikala (toim.), Amor, genus & familia. Kirjoituksia kansanperinteestä. Tietolipas 158 s. 165–192. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

SUOJANEN, PÄIVIKKI 1993: Kulttuurin kaleidoskoopista. Kirjoituksia kielestä ja kulttuurista. – Päivikki Suojanen – Matti K. Suojanen. Antrokirjat, Kangasala.

PS = Suomen kielen perussanakirja I–III. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Edita Oyj, Helsinki. 1990–1994, 2004.

TALASNIEMI, HANNA 1996: ”Mitäs tilasit”. Muusikkojen humoristinen perinne. – Eeva-Liisa Kinnunen – Kaarina Koski – Riikka Penttilä – Minttu Pietilä (toim.), Vitsistä videoon. Uusia kirjoituksia nykyperinteestä. Tietolipas 146 s. 183–201. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

TUOMAALA, SAARA 2005: Kuuliaiseksi ja ahkeraksi. Lastenkasvatus agraarikulttuurissa. – Pekka Laaksonen – Seppo Knuuttila – Ulla Piela (toim.), Kansanetiikkaa. Käsityksiä hyvästä ja pahasta. Kalevalaseuran vuosikirja 84 s. 42–56. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

VAKIMO, SINIKKA 1998: ”Vieläkö teillä tehdään yötöitä?” Vanhan naisen seksuaalisuuden kuva kaskuissa. – Jyrki Pöysä – Anna-Leena Siikala (toim.), Amor, genus & familia. Kirjoituksia kansanperinteestä. Tietolipas 158 s. 291–314. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

VIRTANEN, LEEA 1999: Ellun kana ja Turusen pyssy. Kyllä kansa tietää. WSOY, Porvoo – Helsinki – Juva.

——— 1991a: Kansanviisauden kirja. Suomen kansan satuja, tarinoita, sananparsia, vitsejä, arvoituksia ja kaskuja Kalevalan ajasta nykypäivään. WSOY, Porvoo – Helsinki – Juva.

——— 1991b: Suomalainen kansanperinne. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

——— 1990: Ujo piimä. Koululaishuumoria. Uusitun laitoksen 5. painos. WSOY, Porvoo – Helsinki – Juva.

——— 1988: Kukkarokivi. Suomalaisen folkloren antologia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

——— 1984: Onni yksillä. Kansanperinnettä ennen ja nyt. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki

.

——— 1977a: Arvoitusten esitystilanteet. – Leea Virtanen – Annikki Kaivola-Bregenhøj – Aarre Nyman (toim.), Arvoitukset – Finnish Riddles s. 34–45. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

——— 1977b: Arvoitusten keruu ja tutkimus Suomessa. – Leea Virtanen – Annikki Kaivola-Bregenhøj – Aarre Nyman (toim.), Arvoitukset – Finnish Riddles s. 12–17. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

——— 1970: Antti pantti pakana. Kouluikäisten nykyperinne. WSOY, Porvoo

LIITE

Kyselykaavake

Tyttö / poika

Ikä: _____

1. Kirjoita arvoituksia.

2. Kenelle kerrot arvoituksia?

3. Milloin ja missä paikoissa kerrot arvoituksia?

Kiitos avustasi!